

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ MEDRESELERİ VE MEDRESE EĞİTİMİ

Hazırlayan

Fatih DEMİR

Tarih Ana Bilim Dalı

Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR

TOKAT – 2019

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ MEDRESELERİ VE MEDRESE EĞİTİMİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 05 / 07 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

Üye : Doç. Dr. Abdullah KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR (Danışman)

İmzası

.....
.....
.....

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 21./06./2019 tarih ve 34-14 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR danışmanlığında hazırlamış olduğum Anadolu Selçuklu Dönemi Medreseleri Ve Medrese Eğitimi adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

(.../.../200...)

Fatih DEMİR

.....

TEŞEKKÜR

1995 yılında başladığım lisans eğitimimi İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden 1999 yılında mezun olarak tamamladım. 2006 yılında Gazi Osman Paşa Üniversitesinde Yüksek Lisans Eğitime başladım. Aynı yıl içerisinde derslerime devam ederek sınavlarda derslerimi başarıyla sonuçlandırdım. 2007 yılında tez konumu belirledim. Ancak çalışmalara bir türlü başlayamadım. Tam ümidimi kesmişken danışmanım Murat Serdar Hocam şahsımı arayarak her türlü desteği vereceğini ifade ederek beni cesaretlendirdi. 2006 yılında başladığım Yüksek Lisans tezimi 2019 yılında bitirmenin gönül huzurunu yaşıyorum. Bu anlamda Danışmanım Murat Serdar Bey'e minnettarım. Ayrıca Eşim ve çocuklarımin da bu tez yazım sürecinde bana yaptıkları teşvik ve gösterdikleri anlayıştan dolayı sevgili aileme de teşekkür ediyorum.

ÖZET

Kuran-ı Kerim'in ilk ayetleri , “Oku” emri ile başlamaktadır. Bu nedenle Allah'ın Hz. Peygamber ve onun ümmetinden ilk isteği okumaları idi. İslam dini eğitim ve öğretime her daim önem vermiştir. Bu konuda Hz. Peygamber ve onun ardından gelen müminler çok gayret sarf etmiştir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de âlimler ve ilimlere dair birçok ayet vardır. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamberin de birçok hadisinin olduğunu görmekteyiz.

Anadolu Selçuklu Devleti, Türkistan'dan İslâm dünyasına oğuzların yaptıkları göç sonucunda kurulan bir Türk-İslam devletidir. Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu devletinin zayıflaması ve yıkılmasıyla birlikte bu mirasa konmuş özellikle Anadolu başta olmak üzere bu coğrafyanın Türkleşmesinde, ticari, ekonomik, sosyal, bilimsel ve düşünce anlamında gelişmesi ve güçlenmesine büyük katkı sunmuştur. Anadolu Selçuklu Devletinde eğitim-öğretimin ilerlemesinde politik ve ekonomik gelişmelerin etkili olduğu muhakkaktır. Bunun yanında devlet adamlarının ilmi çalışmaları önemsemeleri, Moğol baskısı ve diğer sebeplerden daha huzurlu bir ortamda yaşamak isteyen âlimlerin Anadolu'yu tercih etmeleri, Sultanların âlimlere rahat çalışma ortamı sağlamaları, ayrıca örgün ve yaygın eğitim kurumlarının yanında atabeylik müesseseleride eğitim ve öğretimin gelişmesinde etkili olmuştur. XI. yy. süreci ve sonrasında İslam âleminin idari birliğini, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular ve Osmanlılar sırasıyla sağlamışlardır. İslam'ın yayılmasına dini, düşünce ve kültürel anlamda İslam'ın gelişmesine katkı sunmuşlardır. Muhteşem bir devlet yönetimi ve askeri teşkilat oluşturacak Osmanlılar, Anadolu Selçuklu Devletinin siyasi düşüncesini, eğitim politikalarını, ilmi çalışmalarını, eğitim kuruluşlarını kendilerine model alarak geliştirerek modernize ettikleri bu saydığımız tüm etkenleri politik yaşamlarında hayata geçirmişlerdir.

ABSTRACT

The first verses of the Quran begin with the et Read 'order. That is why Allah's Prophet. Prophet Muhammad and his nation were the first to read the request. Islamic religion has always given importance to education and training. Hz. The Prophet and his followers have exerted much effort. Indeed, there are many verses in the Quran about scholars and sciences. In addition, Hz. We see that the Prophet had many hadiths.

The Anatolian Seljuk State is a Turkish-Islamic state founded as a result of the migration of the Turks from Turkestan to the Islamic world. The Anatolian Seljuk State, with the weakening and collapse of the Great Seljuk State, made a great contribution to the development and strengthening of this geography especially in Anatolia, in the sense of commercial, economic, social, scientific and thought. It is certain that political and economic developments are effective in the progress of education in the Anatolian Seljuk State. In addition, the importance of scientific studies of statesmen, Mongol pressure and other reasons to live in a more peaceful environment of the scholars who want to live in Anatolia, the Sultans to provide a comfortable working environment for scholars, as well as formal and non-formal education institutions as well as atabeylik institutions were effective in the development of education and training.

XI. YY. and the administrative unity of the Islamic world, the Great Seljuks, the Anatolian Seljuks and the Ottomans respectively. They contributed to the spread of Islam to the development of Islam in religion, thought and culture. The Ottomans, who will create a magnificent state administration and military organization, have implemented all the factors that we regard in their political lives by modernizing the political thought, educational policies, scientific studies and educational institutions of the Anatolian Seljuk State.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
İslam'da Eğitim Öğretim Ve Öne Çıkan Eğitimciler	1
Dört Halife Döneminde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri.....	4
Emeviler Dönemi Eğitim Öğretim Faaliyetleri	9
Abbasiler Dönemi Eğitim-Öğretim Faaliyetleri	10
Beytü'l Hikme'nin Yapısı	12
Kütüphane.....	12
Hazin	12
Mütercimler	12
Müstensihler.....	13
1. BÖLÜM.....	14
MEDRESELERİN GELİŞİMİ VE ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ MEDRESELERİ	14
1. Medreselerin Gelişimi ve Anadolu Selçukluları Dönemi Medreseleri	14
1.1. Medrese Kavramı	14
1.2. Medreselerin Doğuşu.....	15
1.3. Medreselerin Kuruluş Nedenleri:	17
1.4. Nizamiye Medreselerinden Önce Kurulan Medreseler.....	19
1.5. Medreselerin Kuruluş Aşamasında Mezheplerin Konumu	20
1.6. Karahanlılar'da Eğitim.....	23
1.6.1 Örgün Eğitim Kurumları.....	24
1.6.1.1. Mektepler	24
1.6.1.2. Medreseler.....	24
1.6.2. Yaygın Eğitim Kurumları.....	25
1.6.2.1. Rıbat (Hangâh-Kervansaray).....	25
1.6.2.2. Cami ve Mescitler	25
1.6.2.3. Tekke ve Zaviyeler	25
1.6.2.4. Kütüphane.....	26
1.7. Gaznelilerde Medrese.....	26

1.8. Büyük Selçuklu Devleti Dönemi Medreseler.....	26
1.8.1 Nizamiye Medreseleri.....	26
2. BÖLÜM.....	30
ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİ EĞİTİM ÖĞRETİM KURUMLARI.....	30
2.1. Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi Eğitim Öğretim Kurumları.....	30
2.2. Yapı İtibariyle Medrese Çeşitleri.....	33
2.2.1. Açık Avlulu Medreseler	34
2.2.2. Kapalı Avlulu Medreseler.....	34
2.3. Anadolu Selçuklu Dönemi Genel Medreseler	35
2.3.1. Hoca Hasan Medresesi.....	35
2.3.1.1. Kitabesi.....	35
2.3.2. Şemseddin Altunaba (İplikçi) Medresesi.....	36
2.3.3. Gıyasiye (Çifte) Medrese.....	37
2.3.3.1. Kuruluşu ve Kitabesi.....	37
2.3.3.2. Plan ve Mimari Özellikleri	38
2.3.4. Halifet Gazi Medresesi.....	38
2.3.4.1. Medresenin Vakfiyesi.....	39
2.3.4.2. Medresenin Yönetimi ve Medresede Eğitim-Öğretim.....	40
2.3.5. Akıncı Medresesi	41
2.3.5.1. Kuruluşu.....	41
2.3.6. Güllük Medresesi.....	42
2.3.6.1. Kitabesi.....	42
2.3.6.2. Kuruluşu.....	43
2.3.6.3. Medresenin Özellikleri.....	43
2.3.7. Atabey Ertokuş Medresesi.....	44
2.3.7.1. Kitabesi.....	45
2.3.7.2. Plan ve Mimari Yapısı.....	45
2.3.7.3. Medresenin Vakfiyesi.....	46
2.3.7.4. Vakfın İdaresi	46
2.3.8. Hatuniye Medresesi.....	47
2.3.8.1. Kuruluşu.....	47
2.3.8.2. Medrese'nin Vakfiyesi.....	48
2.3.9. Hz. Mevlana'nın Evi Gühertaş (Molla-İ Atik) Medresesi	48
2.3.10. Nizamiye (Nalıncı) Medresesi.....	50
2.3.10.1. Kuruluşu.....	50
2.3.10.2. Talebe ve Okunan Kitaplar	52

2.3.11. Tac'ül Vezir Medresesi	52
2.3.12. Hunat Hatun Medresesi	53
2.3.12.1. Kuruluşu.....	53
2.3.12.2. Plan ve Mimari Özellikleri	53
2.3.12.3. Medresenin Vakfiyesi.....	54
2.3.12.4. Müderrisleri	55
2.3.13. Atabey Armağan (II. Gıyâseddin Keyhûsrev) Medresesi	55
2.3.13.1. Kitabesi.....	56
2.3.14. Sırçalı (Muslihiye) Medresesi	56
2.3.14.1. Müderrisleri	57
2.3.14.2. Talebeler ve Okutulan Dersler	58
2.3.15. Hacı Kılıç Medresesi.....	58
2.3.15.1. Kitabesi.....	58
2.3.15.2. Plan ve Mimari Özellikleri	59
2.3.16.1. Akşehir (Taş) Medrese	59
2.3.17. Karatay Medresesi.....	62
2.3.17.1. Karatay Medresesi'nin Mimari Özellikleri.....	64
2.3.17.2. Karatay Medresesi'nin Vakfiyesi ve Vakfı	64
2.3.18. Atabekkiye Medresesi	65
2.3.18.1. Kuruluşu.....	65
2.3.19. Sahabiye (Sahip Ata Medresesi) Medresesi	66
2.3.19.1. Kitabesi.....	67
2.3.19.2. Plan ve Mimari Özellikleri	67
2.3.19.3. Vakfiyesi	68
2.3.20. Sivas Buruciye Medresesi	69
2.3.20.1. Kitabesi.....	69
2.3.20.2. Plan ve Mimari Özellikleri	71
2.3.21.Sivas Gök Medrese	72
2.3.21.1. Sivas Gök Medrese'nin Vakfiyesi	74
2.3.22. Cacabey Medresesi	75
2.3.22.1. Kitabesi.....	75
2.3.22.2. Plan Ve Mimari Özellikleri.....	76
2.3.22.3. Vakfiyesi ve Vâkîfı.....	79
2.3.23.1. Afyon Çay Medresesi	79
3.BÖLÜM.....	81
ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNDEKİ DİĞER MEDRESELER.....	81

3.1. İhtisas Medreseleri	81
3.1.1. Dâru'l – Hadîsler	81
3.1.1.1. Çankırı (Taş Mescid) Dâru'l-Hadîsi	82
3.1.1.1.1. Yapının Vakfiyesi	83
3.1.1.2. İnce Minareli Dâru'l-Hadîs	83
3.1.1.2.1. Plan ve Mimari Yapısı.....	84
3.1.1.2.2. Medrese'nin Vakfiyesi.....	84
3.1.1.3. Kadı Hürremşah Dâru'l-Hadîsi	85
3.1.1.3.1. Kadı Hürremşah Dâru'l-Hadîsi Vakfiyesi	86
3.1.1.4. Sivas Çifte Minareli Dâru'l-Hadîsi	86
3.1.1.4.1. Plan ve Mimari Yapısı.....	87
3.1.2. Dâru'l-Kurrâlar.....	87
3.1.3. Dâru's-şifalar	88
3.1.3.1. Seyyar Dâru's-şifalar	89
3.1.3.2. Kervansaray Dâru's-şifaları.....	89
3.1.3.3. Saray Dâru's-şifaları.....	90
3.1.3.3.1. Mardin Necmeddin Gazi Dâru's-Şifâsı	92
3.1.3.3.1.1. Planı ve Mimari Yapısı	93
3.1.3.3.2. Kayseri Gevher Nesibe Dâru's-Şifâsı ve Tıp Medresesi	93
3.1.3.3.2.1. Kitabesi.....	95
3.1.3.3.2.2. Planı ve Mimari yapısı	95
3.1.3.3.3. Sivas I. İzzeddin Keykâvus Dâru's-şifası	96
3.1.3.3.3.1. Dâru's-şifanın Vakfiyesi	97
3.1.3.3.3.2. Plan ve Mimari Yapısı.....	97
3.1.3.4. Alâeddin Dâru's-Şifâsı	99
3.1.3.5. Divriği Turan Melik Dâru's-şifâsı.....	100
3.1.3.6. Harput Dâru's-şifâsı.....	102
3.1.3.7. Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Dâru's-şifâsı	102
3.1.3.7.1. Kitabesi.....	103
3.1.3.7.2. Plan Ve Mimari Özellikleri.....	103
3.1.3.8. Karatay Dâru's-şifâsı	104
3.1.3.9. Kastamonu Pervane oğlu Ali Dâru's-şifâsı	104
3.1.3.10. Tokat Muineddin Süleyman Pervane Dâru's-şifâsı.....	105
3.1.3.10.1 Mimari Yapısı	106
3.1.3.11. Amasya Dâru's-şifâsı.....	107
3.1.3.11.1. Planı ve Mimari Yapısı	107

4. BÖLÜM	109
ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ MEDRESELERİNİN UNSURLARI	109
4.1. Medresenin Unsurları	109
4.1.1. Avlu.....	109
4.1.2. Eyvan	109
4.1.3. Mescit.....	110
4.1.4. Türbe	110
4.1.5. Talebe Odaları	110
4.1.6. Havuz.....	111
4.1.7. Çeşme.....	111
4.2. Medresenin Öğretim Unsurları	111
4.2.1. Müderris.....	112
4.2.2. Muid.....	114
4.2.3. Öğrenciler.....	116
4.2.4. Mütevellî.....	117
4.2.5. Kütüphane Görevlisi	119
4.2.6. Ferraş.....	120
4.2.7. Bevvab	121
4.2.8. İmam.....	122
4.2.9. Müezzin ve Diğer Dini Görevliler	124
4.3. Diğer Görevliler	124
4.3.1. Selçuklu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri.....	125
4.3.2. Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları	126
4.3.2.1. Hadis	126
4.3.2.2. Hadis Usulü	127
4.3.2.3. Fıkıh.....	127
4.3.2.4. Fıkıh Usulü.....	127
4.3.2.5. Akaid ve Kelam.....	127
4.3.2.6. Tefsir	127
4.3.2.7. Belagat	128
4.3.2.8. Arab Dili.....	128
4.3.2.8.1. Sarf.....	128
4.3.2.8.2. Nahv	128
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	144

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.g.t.	: Adı geçen tez.
Ank.	: Ankara.
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	:Bin.
C.	: Cilt.
COAD	: Cumhuriyet Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dergisi.
COATTD	: Cumhuriyet Başkanlığı Osmanlı Arşivi Türk Tarih Dergisi.
Çev.	:Çeviren.
ÇÜSBEFDBABD	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Ed.	:Editör
H.z.	: Hazreti.
İst.	: İstanbul.
İBBKİDB	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
KŞS	: Konya Şer'iyet Sicili.
KVS	: Konya Vakıf Salnamesi.
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı.
M.Ö	: Milattan önce.
M.S	: Milattan sonra.
MÜİF	: Mimar Sinan İlahiyat Fakültesi.
OMÜ	:On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
s.	:Sayfa.
S.	: Sayı.
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi.
T.E.V.	: Türk Eğitim Vakfı.

ts	: Tarihsiz
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu.
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
VGMY	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
Terc.	: Tercüme.
Yay.	: Yayınları.
Y.y	: Yüzyıl

GİRİŞ

Birçok toplumda rastladığımız gibi İslamiyet öncesi Arap toplumunda da çocukların eğitim öğretim gördüğü kurumlar mevcuttu. Bu kurumlara o dönem “Küttâb” denilmekteydi. Küttâb’lar küçük bir oda görünümündeydi. Ders olarak Arapçanın yanı sıra matematik hesaplamaları öğretilirdi.¹ Bu kurumların o dönemde yaygın olduğunu söylemek doğru değildir. Arap toplumunun yoğun yaşadığı yerlerde bu kurumların var olduklarını sadece kaynaklarda görmekteyiz. Arap kültürü daha çok sözlü bir gelenekle aktarılmaktaydı. Yazılı bir geleneği yoktu. Bunun en büyük sebebi kitabi bir dine mensup olmamalarıydı. Cahiliye döneminde Arapçayı iyi kullanmak toplum nazarında kişiye itibar kazandırmaktaydı. Arapların kültürlerini taşıyan şiir ve hitabet sanatıydı. Güzel Arapça konuşan bazı kabilelerin yanında kalınarak Arapça öğrenmek gelenekselleşmişti. Bedevilerin yaşadığı çöl(badiye) kimileri tarafından eğitim kurumu olarak kabul görmüştür.² Emevi Sultanlarından Muaviye bin Ebu Süfyan ve Abdümelik bin Mervan dışında bütün Sultanlar çölde bulunmuşlardır. Bu nedenle badiye “Emirler Mektebi” ismiyle hatırlanmıştır. Arap kültürünü yeni nesillere aktaran diğer öge şairlerin evleridir. O günün şartlarında bu evlere gelen halk şiir ve sohbet dinlerlerdi. Bu evlerden, Benu Feraze’den Kays’ın evi Benu Şeyban’dan Bekr b. Vail’in evi Benu Zurare kabilesinin devamı olan Abdullah b. Darim oğullarından Temim’in evidir. Bunlar arasında en meşhuru Ebu Sulma’nın evidir. Mekke’de bulunan Daru’n Nedve Araplar için siyasi sosyal anlamda çok önemliydi. Burasının kölelerin eğitiminde kullanıldığını Erzaki’den öğreniyoruz.³ Araplar yılın belli dönemlerinde panayırlar düzenlerlerdi. Bu panayırlar kendi dönemlerine sosyal -ekonomik katkısı yanında dillerinin öğrenilmesi ve bu dilin gelişmesinde adeta eğitim kurumu görevi üstlenirdi. Haram aylarda Mekke’deki Ukkaz panayırında buluşurlardı. Bunun dışında senenin belli dönemlerinde birçok panayır düzenlenirdi.⁴

İslam’da Eğitim Öğretim Ve Öne Çıkan Eğitimciler

İslamiyet’ten evvel, Arap Yarımadası’nda “âlim” ismiyle anılan şahıslar, kendi devirlerinin okuma yazma bilmeleri toplum görgüsüne sahip olmaları sosyal-kültürel yapı içerisinde toplum büyükleri olarak kabul edilebilirler. İslamiyet’ten sonra, İslam inancına sahip

¹Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, Terc. : Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul,1983 s.33.

² Ahmet Çelebi, a.g.e s.93.

³ Ebu’l-Velid Muhammed el-Ezraki, *Kıdbe ve Mekke Tarihi*, Terc: Y. Vehbi Yavuz,Feyiz Yay., İstanbul,1974, s. 365.

⁴ Ahmet Çelebi, a.g.e, s. 93.

okur-yazarların sayılarının çoğaltılması, bu az sayıdaki âlimin tecrübelerinden faydalanıldığı muhakkaktır.⁵ Hz. Muhammed (sav) döneminde Kuran-ı Kerim'in yazılması, okunması, öğrenilmesi, öğretilmesi en önemli gayelerdendir. Bu amaçla okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Okuma yazma gereksinimi o dönemin kültürü içinde başlamış. Çeşitli yazı türlerinin yanı sıra kendini şiirde belirgin olarak göstermiştir. Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla gelen ayetler o dönemin okuma yazma bilen kişileri tarafından yazıya aktarılmıştır. Ayrıca unutulmasın diye birçok insan tarafından da ezberlenmiş ve tekrarlanmıştır. Yazılan, ezberlenen ve ayetlerin insanlara ulaştırılması ve öğretilmesi amacıyla bazı evler adeta okul görevi üstlenmiştir. Mısır'da Amr b. As' ın evi Mekke'de Erkam'ın evi, Mescidi Nebevinin yakınlarındaki Abdullah b. Mesud'un evi o dönemin eğitim kurumları arasında sayılabilir.⁶ Gayretler sonucunda okuma yazmamayı öğrenen sahabeler vahiy kâtibî oluyorlardı. Okuma yazma öğretimi kimi zaman gayri Müslimlerce verilse de Müslümanların okuma yazma bilenlerinin sayısı arttıkça okuma yazma öğretme görevi Müslümanlara verilmiştir.⁷ Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi ve yazma çalışmalarında Suffada Hz. Muhammed'in yakınındaki sahabeler Ubade b. Samit ve Sait b. As bulunuyordu.⁸ Hz. Muhammed döneminde kadın eğitimciler bulunuyordu. Bu da gösteriyor ki yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinde sadece erkekler düşünülmemiştir. Hatta haftanın bir günü kadınların eğitilmesi amaçlanmıştı. Bundan dolayı Şifa (Ümmü Süleyman b. Hayseme) Hz. Muhammed'in hanımı Hz. Hafsa'ya yazmayı öğretmiştir. Hz. Muhammed eşleri kadınların eğitilmesi anlamında gayret göstermişlerdir. Hz. Aişe ve Ümmü Seleme bu konuda çok çaba sarf etmişlerdir. Nitekim Hz. Aişe, eğitim ve öğretime hevesli gözüken Ensar kadınlarını övmüştür.⁹ Hz. Muhammed'in “ Kim bir cariyeyi güzel bir şekilde eğitir, terbiye eder, azat eder, onu evlendirirse onun için iki mükâfat vardır,” doğrultusundaki hadisi bize gösteriyor ki eğitim faaliyetlerinde özgür köle ayrımı yapılmadığını bu hadisten anlıyoruz. Hz. Peygamber ailelerden çocuklarının eğitimlerinde hem madden hem de maneviyat anlamında gelişmeleri için ok sporu, tıp, nesep, Kur'an-ı Kerim okumaları, matematik, yüzme sporu gibi alanlarda eğitilmelerine ailelerin destek olmasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber eğitim öğretim çalışmalarında en büyük görevin öğrenilen bilgilerin aile fertlerine ulaştırılması olduğunu ifade etmiştir. Kendi döneminde bilginin yaygınlaşması ve çevresindeki insanlara aktarılması anlamında çok çaba sarf etmiştir. Hz. Peygamber döneminde

⁵ Ahmet Çelebi, a.g.e s.141.

⁶ M.A. Köksal, *Kitap ve Sünnet*, TDV Yayınları, Ankara 1994, s. 18.

⁷ M. Hıfzu Dağ; Rahman Raşid Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, MEB Yay., Ankara 1974, s. 67.

⁸ Ziya Kazıcı, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 22.

⁹ Mahmut Dündar, “Erken Dönem İslami Eğitim”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7 Sayı 32, s. 291.

toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan yöneticiler yani imamlar bulunmaktaydı. O dönemlerde bu bir kural haline gelmişti. Öyle ki Çevre kabilelerden ve bölgelerden gelen insanlara İslam ilmiyal bilgileri öğretilirken içlerinden birini imam olarak seçmiştir. Kendi bölgelerine dönerken iman ve ilmin muhafazasına önem verilip öğrendiklerini kendi çevrelerine ulaştırmalarını tembih etmiştir. Burada ilim ile iman arasındaki bağlantının önemi gözler önüne serilmiştir.¹⁰ Hz Peygamber eğitim öğretim faaliyetlerinde kurumsal olarak hicretten sonra Medine'deki Mescidi Nebevide gerçekleştirmiştir. Hicretten önce ise Meke'de Ammar b.Yasir'in Mescidi Hz Ebubekir ile Erkam'ın evlerinde bir de kabe çevresinde eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Nitekim Mescitler İslami yaşamın ve sosyal düzenin kurulmasın önemli bir rol üstlenmiştir. Mescitler kurumsallaşmayı başlatmış, bünyesinde çeşitli birimler oluşturmuştur. Dolayısıyla dini siyasi sosyal kültürel faaliyetler İslami alanda kurumsallaşması sonucu meydana gelmiştir.¹¹

Kuran-ı Kerim'in ilk ayetleri , “Oku” emri ile başlamaktadır. Dolayısıyla Allah'ın Hz. Peygamber ve onun ümmetinden ilk isteği okumaları idi. İslam dini eğitim ve öğretime her zaman önem vermiştir. Bu konuda Hz. Peygamber ve onun ardından gelen halifeler çok gayret sarf etmiştir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de âlimler ve ilimlere dair birçok ayet vardır. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamberin de birçok hadisinin olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber gerek erkek, gerekse kadınların ilim öğrenmelerinin farz olduğunu çokça ifade etmiştir.¹²

Hz. Peygamber Allah tarafından insanlara gönderilmiş bir nebiydi. Kendisine Kuran-ı Kerim gibi tüm insanlığa kılavuz olacak çok değerli bir kitap verilmişti. Bu kitabı insanlığa tebliğ edecek olan bizzat kendisiydi. Bu nedenle sorumluluğu büyüktü. Hz Peygamber İslam toplumunun ilk öğretmeni idi. Nitekim kendisi bir öğretici olduğunu, amacının insanlara yol göstermek olduğunu, insanları doğruya huzura erdirmek olduğunu ifade etmiştir. Zaten İslam Dini eğitim öğretim anlamında öğretmen ve öğrencileri önemsemiş, bunlara çok değer vermiştir. Hz. Peygamber sorumluluğunun bilinciyle Arap toplumunun keşmekeşliği ve o dönemin cahiliye sarmalına bir güneş gibi doğmuştur. Kuran-ı Kerim'in öğrenilmesiyle, toplumda okuma-yazma oranlarında hissedilir bir artış olmuştur. Ayrıca diğer ilimlerin öğrenilmesi anlamında olumlu çalışmalar pratiğe geçirilmiştir.¹³

¹⁰ Ebu Abdullah b.Muhammed İsmail el Buhari ty. *Mektebu'l-İslami*, Sahihul Buhari İstanbul s.167.

¹¹ Mahmut Dündar, a.g.m, s. 292.

¹² Ahmet Acarlıoğlu, “İlk Dönem İslam Tarihi'nde Kadının Konumu”, *Artuklu Akademi*, C. 5, S. 1, s. 138-140.

¹³ Mustafa Fayda, “Dört Halife/Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi (632-661)”, *İslam Tarihi*, Ed: Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s. 229-324.

İslam dininin ilme bakışı, Hz. Peygamberin ilmin öğrenilmesi için çabaları ve ilim adamlarını cesaretlendirici teşviki kendisinden sonra İslam dünyasında gözle görünür bilim adamının yetişmesine ve sayılarının hızla atmasına vesile olmuştur. Medine'ye hicret eden sahabe, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Nihayet Medine'ye gelen Hz. Peygamber, ilk iş olarak Mescidi Nebeviyi inşa etti. Bu mekân başta ibadet etmek için kullanılsa da eğitim öğretim amaçlı da kullanılmaktaydı. Mescidin bitişiğindeki suffe denilen alanda sahabeden bazılarına okuma-yazma öğretilmekteydi. Hatta Medine dışından gelen kişilerde burada eğitim görmüşlerdir. Ancak burası zamanla ihtiyaca karşılık veremeyince yeni kurumlar açma zorunluluğu hâsıl olmuştur.¹⁴

Dört Halife Döneminde Eğitim-öğretim Faaliyetleri

Hz. Peygamber, öğrencilere dönük şefkatli, anlayışlı, yumuşak davranılmasını tembih etmiştir. Bu nedenledir ki o okulların yetiştirdiği öğrencilerin içerisinde idareci, hâkim, hafız, komutan, ilim adamı ve birçok eğitimci insan türemiştir. Hz. Peygamberin yetiştirdiği bu insanlar sayesinde toplumun huzuru, refahı, güvenliği artmıştır. Cahiliye döneminin o karanlık günleri geride kaldığı gibi çevreden bu oluşan yeni toplumun namını duyanlar Medine'ye gelerek bu duruma gözleriyle şahit olmuşlar. Hatta Müslüman olmuşlar, yaşadıkları tecrübeleri, burada öğrendiklerini gittikleri kabilelere ve çevrelerine anlatmışlardır.¹⁵

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifeler dönemi başlamıştır. Hz. Peygamberin yerine onun en sadık dostu, uzun yıllar Hz. Peygamberin eğitimden geçen, Hz. Ebubekir Müslümanların işbirliği neticesinde ilk halife olarak seçilmiştir.¹⁶ Hz. Ebubekir halifeliği döneminde Hz. Peygamber'den devraldığı mirası korumakla beraber daha da geliştirme yoluna gitmiştir.¹⁷

Hz. Ebubekir, Hz. Peygamberin varisi olmuştur. Ashap kendisini oybirliğiyle halife seçmişlerdir.¹⁸ Kendisi bu ağır sorumluluğun bilincindeydi. O günün şartlarında toplumun anlamadığı konuları fihri anlayışı ve dirayetiyle düşünür, tahlil eder, hüküm verir, meseleyi çözümler ve fetva verirdi. İyi bir fakih, dirayeti yüksek bir âlimdi.¹⁹ Halifeliği döneminde okuma-yazma öğrenimine önem vermiştir. Müslümanların ilim irfan öğrenmelerinde elinden

¹⁴ Mustafa Fayda, a.g.e, s. 229-324.

¹⁵ Fatih Akça, , *Hilafet Kurumu-İlk Dört Halife Döneminde Kültür ve Medeniyet*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi", Tokat, 2012, s. 98.

¹⁶ F. Buhl, "Ebû Bekir", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, MEB Basımevi, İstanbul 1977, s. 12-14.

¹⁷ Mustafa Fayda, a.g.e, s. 229-324.

¹⁸ Mustafa Fayda, a.g.e, s. 237.

¹⁹ Osman Keskiöğlü, *Hülafa-i Raşidun*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976, s. 55.

geleni yapmıştır. Hatta gençlerin eğitimine verdiği titizliği, gençlerle bizatihi kendisi ilgilenerek göstermiştir.

Hz. Ebubekir ve sonra gelen halifeler, Kuran-ı Kerim ve sünnetin ışığında bir eğitim ve öğretimi gaye edinmişlerdir. Kuran-ı Kerim'i, topluma öğretmek, onu anlamak ve yüce kitabı yorumlamak başta Hz. Ebubekir olmak üzere tüm halifelerin görevidir. İslam toplumu meselelerini Kuran'dan çözerek bütün olmayı başarmıştır. Ayrıca birinci öncelik çevreye, kabilelere hatta tüm insanlığa İslam'ı yaymaktır. İslam dininin temel öğelerini oluşturan kaidelerini öğretmek hem Hz. Ebubekir hem de diğer halifelerin sorumluluğuydu.²⁰

Hz. Ebubekir döneminde Kuran ve sünnetin ön planda tutulduğu eğitim sisteminde tam bir teşkilatlanma olmamışsa da; kendisi Hz. Peygamberden miras aldığı eğitim sistemini geliştirerek devamını sağlamıştır. Bu dönemde yeni fetihler olmuştur. Kazanılan bu topraklarda İslam'ın özü olan kuran ve sünnetin öğretilmesi için öğretmenler görevlendirilmiştir. Bundan başka Medine'ye gelerek İslam dininin kural ve öğretilerini merak eden bu yeni öğrencilere Kuran ve sünnet ışığında eğitimler verilerek bu insanlar bilgilendirilmişlerdir.²¹

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde okuma-yazma faaliyetlerine önem vermiştir. O günün şartlarında okuma- yazma bilmek büyük bir şans olarak kabul ediliyordu. Hz. Ömer bu şanslı kişilerden biriydi. Hz. Ömer eğitim ve öğretimin teşkilatlanmasında büyük emek harcamıştır. İslam devleti sınırları içerisinde okuma yazma seferberliği başlatmıştır. Nitekim Medine'de çocukların eğitimi için öğretmenler tayin etmiştir. Kuran-ı Kerim, Arapça öğretimi yanında yüzme sporu, at biniciliği, ensâb bilgisi, darbu mesel gibi sporlar çocuklara öğretilmiştir. Bu bağlamda valilere talimatlar vermiştir. Çocuklarda sınıfsal olarak hür köle ayrımı yapılmamış, Kuran-ı Kerim öğrenen çocuklara Beytü'l-Mâldenmaaş bağlanmıştır.²²

İslam Devleti'nin ikinci halifesi Hz. Ömer devletin topraklarını genişletmiştir. Alınan bu topraklarda en büyük dava İslam'ı yaymaktır. Nitekim eğitim ve öğretime çok ehemmiyet veren Hz. Ömer Kuran-ı Kerim'in öğretilmesi için fethedilen bu yeni topraklara muallimler ve âlimler atamıştır. Böylece buralarda ilim ve ahlak eğitimi veren müesseseler kurdurmuştur. Bu çabalar neticesinde eğitim öğretimin temelleri atılmıştır.²³

²⁰ Fatih Akça, a.g.t s.98.

²¹ Fatih Akça, a.g.t, s. 99.

²² Hikmet Özdemir, *Sad Kelime-i Hz. Ömer (Hz. Ömer'in Yüz Vecize Sözü)*, Çelik Yay. 2009. İstanbul. s. 32.

²³ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi.(İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, Ankara.(1991). Ankara İlahiyat Fakültesi Yay., s .205.

Hiz. Ömer hilafeti boyunca ilimle uğraşan müminlere, konumları ne olursa olsun onları gözetmiştir. Meclisine gelen insanları kabul ederken, onları İslam'a girişlerindeki zamana göre karşılamıştır. Hiz. Ömer'in döneminde gözbebeğim dediğı grup, Bedir Savaşı'nda bulunmuş sahabelerdi. Hiz. Ömer ilimle uğraşan bireylere saygı duyardı. İlimi derinliğı ne kadar yüksekse o kişi Hiz. Ömer için daha saygın bir hale gelirdi. Hiz. Ömer'in gözünde bir insan çocuk da olsa ilmi derinliğı varsa saygıyı hak etmekteydi. Nitekim Abdullah İbn-i Abbas o dönemde çocuk yaşıyadı. Hiz. Ömer kendisini büyüklerin de olduğı ilim meclislerine alırdı. Bu durum muhacir toplumunun ağırlıklı olduğı grup tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Bunun üzerine toplanan ilim meclisinde Hiz. Ömer o topluluğa Nasr Suresi'nin muhtevası ile ilgili düşüncelerini sordu. Bu soruya cemaat üyelerinden bazıları cevap vermezken. Cemaat üyelerinin bazıları: “*Yardıma ve fethe mazhar olduğumuz zaman, Allah'a hamdetmek ve sabretmekle emrolunduk.*” diye düşüncelerini dile getirdiler. Hiz. Ömer bu cevabı aldıktan sonra o mecliste bulunan İbn-i Abbas'tan aynı sureyle ilgili yorumunu söylemesini rica etti. İbn-i Abbas: “*Bu sure Hiz. Peygamberin ecelidir. Kendisine bu sure ile haber verilmiştir. Bu surede Cenab-ı Hak Resulüne: Allah'ın nusreti ve fethi geldiğı zaman, bil ki bu senin ecelinin artık yaklaştığına alamettir. Öyle ise hamd ederek Rabbini tespih et ona istiğfarda bulun. O tövbeleri kabul edicidir.*” yorumunu dile getirdi. Hiz. Ömer İbn-i Abbas'ın Nasr Suresini tefsir ettiğı ve dile getirdiğı bu yoruma kendisi de “*Bu sureden senin anladığın aynısını anlıyorum*” diyerek düşünce birliğinin olduğunu İbn-i Abbas'ın kendisine söylemiştir.²⁴

İslam Devlet sınırları içerisinde eğitim-öğretim programını ilk uygulayan Hiz. Ömer olmuştur. Devletin bağı olduğı tüm eyaletlerde bu program başarıyla yürütülmüştür. Nitekim bu program sadece merkezde değil, çöl ve göçebe hayatı yaşayan topluluklarda verilmiştir. İslam Devleti'nin ilk halifesi eğitim kurumlarında Kuran-ı Kerim'in öğretilmesinin yanında İslam Dininin temellerini oluşturan esaslarda müminlere öğretilmiştir. Öğretmenler maaşa bağlanmış. Ayrıca devletin ihtiyaç duyulan yerlerine bu öğretmenler atanmıştır.²⁵

Hiz. Ömer döneminde eğitim gören öğrencilerin ihtiyaçlarını devlet karşılıyordu. Halifenin öğrencilerden isteğı, Kuran-ı Kerim'in temelini ihtiva eden bazı ayetler: Nisa Maide, Nur ve Bakara surelerini ezberlemeleri zorunlu hale gelmişti.²⁶ Hiz. Ömer döneminde Kuran-ı Kerim Arap gramerine uygun telaffuzlu bir şekilde okunabilmesi için bu konuda uzman kişiler

²⁴ Mustafa M. Yüksel, *Karizmatik Lider Örneğı Olarak Hiz. Ömer*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din ve Sosyoloji Bilim Dalı Konya 2006, s. 94-95.

²⁵ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, s. 224.

²⁶ Ahmet Ağırakça, *Hiz. Ömer*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 122.

görevlendirilmiştir. Ayrıca şiirlerde kadın konusu ve müstehcenlik İslam toplumunu ahlaki çöküntüye uğratmaması Kuran ve sünnetin emirlerine ters düşmemesi niyetiyle bu tür şiirler yasaklanmıştır²⁷

Kuran-ı Kerimden sonra Müslüman toplum için önemli bir kaynak olan hadisler, Hz. Ömer tarafından koruma altına alınmıştır. Bu konuda kendisi çok dirayetli davranmıştır. Sahabeler dışında kimsenin hadis rivayet etmesine izin vermemiştir. Hz. Peygamberin insanlığa yol gösterici ve eğitici emaneti hadisler bu dönemde öğretilmeye ve yayılma çalışılmıştır.²⁸ Nitekim Hz. Ömer'in hadisler konusundaki ciddiyeti sayesinde sahte hadislerin önüne geçilmiştir. Ayrıca İslam Devleti içerisinde ikilik ve kargaşa ortamının olmaması sağlanmıştır. Hz. Ömer çocukların Kuran ve hadis eğitimi almalarının yanında Fıkıh derslerini almalarını da istemiştir. Bu konuda görevlileri ders verilen alanlara atamış ve fıkıh hocalarına maaş bağlatmıştır. Hz. Ömer dini eğitimin yanında mesleki eğitimin verilmesini istemiştir. O günün şartlarında insanların yaşamlarını sürdürmeleri için meslek öğrenmelerinin şart olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Hız. Osman şehit edildikten sonra İslam Devleti'nin başına son halife Hız. Ali geçmiştir. Kendisi halifeliği döneminde eğitim-öğretim alanında çalışmalar yapmıştır. "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum." Diyen Hız. Ali yönetimi boyunca eğitime bakışını söylediği bu güzel sözle özetlemektedir. Hız. Ali ağır koşulların yaşandığı o dönemde İslam toplumuna eğitim verilmesini ve toplumun yetiştirilmesini kendisine amaç edinmişti. O dönemde ilime, bilimsel çalışmalara eğitim faaliyetlerine hız verilmiştir. Kazanımların topluma yansıtılması için gayret göstermiştir. Gelecek nesillere ışık tutacak sosyal, kültürel bilimsel çalışmaları insanlık için önemlidir.³⁰

Hız. Ali ilim ve eğitimin cehaleti yeneceğini dile getirmiştir. Toplumun ilerlemesi için mücadele etmiştir. Nitekim son halife "İlim öğrenin, onunla tanışın, onunla amel edin, onun ehlienden olursunuz. Çünkü sizden sonra öyle bir zaman gelecek ki, hakkın onda dokuzu inkâr edilecek. O zaman sadece tövbekâr ve tam yönelenler kurtulacak. Onlar hidayet önderleri ve ilim meşaleleridir." diyen Hız. Ali bu cümleleriyle ilmin öğretilmesi ve öğrenilmesini teşvik

²⁷ Numani Şibli, *Bütün Yönleriyle Hız. Ömer ve Devler İdaresi I-II*, Çev: Talip Yaşar Alp, İstanbul 1975, s. 195.

²⁸ İbrahim Sarıçam, *Hız. Ömer*, TDV. Yayınları. Ankara 2010, s. 154

²⁹ Fatih Akça, a.g.t., 126.

³⁰ Âdem Özbay, Ö:Faruk Reza, *Hız. Ali'nin Liderlik Sırları ve Hilafet Sanatı*, Tutku Yay., İstanbul, 2010 s. 17.

etmiştir.³¹ Son halife döneminde gelecek nesillerin idarecileri ve yöneticileri çocukların güzel ahlaklı, değerlerine bağlı, eğitilmiş şekilde yetiştirilebilmesi için elinden geleni yapmıştır.

Hz. Ali İslam tarihi, İslam toplumu için önemli bir şahsiyettir. Kendisi ilk Müslümanlardandır. Hz. Peygamberin vefatına kadar hep yanında yer almıştır. İslam'ın doğuşundan şehit edilmesine kadar hayatını bu davaya gönül vermiş katkı sunmuştur. Hz Ali mektup, emir nâme, ve vasiyetlerinin yer aldığı *Nehe'ül Belaga*, ile *El Kaşidetü'z*, *Zeynebiyye*, *Cennetü'l Esmâ*, *Münacaat*, *Muhammed* adında rivayetlere göre kitaplar yazmıştır. Ne var ki 1055 Bağdad Şahpur Kütüphanesinde çıkan yangında Hz. Ali'ye ait birçok eserinin yok olduğu söylenmektedir. Kendisi cesaret, bilim, güzel konuşmada oldukça yetenekliydi. İslam hukukunda bilgisine güvenenler şer'i meselelerde münakaşaya kalkıştıklarında kedilerin aslanlara karşı mırıldanmalarına benzerdi.³² Hz. Ali'ye muhalefeti ile biline Şam Valisi Muaviye Hz. Ali'nin şehit edildiğini duyduğunda, "Ebu Talip'in ölümüyle fıkıh ve ilim gitmiştir." diyerek, rakibinin ilmine olan hayranlığını dile getirmiştir.³³

Hz. Ali Arapların cahiliye dönemlerinden uzak, yeni neslin beyaz bir sayfa açmaları için yüreğini ortaya koymuştur. Son halife eğitilmiş toplumun yok olamayacağını farkındaydı. İslam toplumunun ilerlemesi için özverili bir şekilde çalışmıştır. Açtığı okullarda kendisi ders verdiği gibi okula yeni öğretmenler atamıştır. Medine'deki okula öğretim görevlisi olarak Ebul Esved Dueli, Arapça grameri: Abdurrahman Sülemi, Kuran dersleri: Kumeyle İbni Ziyad, Fen bilimleri: Ubade bin Sabit ve Ömer bin Seleme Arap Dili Edebiyatı dersleri verdiler. Kendisi okulda belagat (Retorik dilbilgisi kurallarına uygun güzel konuşma ve yazma) Kuran, fıkıh, hadis dersleri veriyordu. Hz. Ali 586 hadisi günümüze nakletmiştir.³⁴

Hz. Ali :“ ilim bayrağımdır, nereye gitsem benimledir. İlim bütün iyiliklerin anahtarıdır. İlim hiçbir servet ile satın alınmaz. Onun içindir ki, bir cahil ne derecede zengin olursa olsun, en fakir bir âlim ile mukayese olunmaz. İki şey vardır ki sonu bulunmaz; ilim, akıl. İlimsiz ibadette, tefekkür süz Kur'an okumakta hayır yoktur. İlim meclisleri cennet bahçeleridir. İlim mirasın hayırlısıdır.” vecizeleri onun ilme bakışını çok açık bir şekilde göstermektedir.³⁵

³¹ İbn-i Kesir tefsiri, s. 6.

³² Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, I-II metin Muhsin Bozkurt(sadeleştiren) Çile Yay. İstanbul 1981, s. 436.

³³ Ali M.Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer Dönemi*, Mehmet Aktaş (çev.) Ravza Yay. İstanbul 2009b. s. 228.

³⁴ Adil Akkoyunlu, *Hz Ali*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2007, s. 72.

³⁵ M.N. Bursalı, *Allah'ın Aslanı ve Evliyalar Sultanı Hz Ali*, Çelik Yay, İstanbul 2011, s 307-310.

Emeviler Dönemi Eğitim Öğretim Faaliyetleri

Emeviler zamanında elde edilen topraklarda farklı kültür ve dine mensup insanlarla karşılaşmıştır. Bu insanların sorularını cevaplayacak, problemlerini çözecek kişilere ihtiyaç duyuluyordu. Emeviler devrinde temeli atılan kelam ve İslam felsefesi tam da bu meselelere çözüm aramıştır. Devletin hâkimiyet kurduğu topraklarda okuma yazma oranlarının yüksekliği ve toplumun ilmi anlamda bilgili olması ülkenin salahiyeti açısından elzemdi. Nitekim insanların bu yeni oluşumdan haberdar olması ve Kuran'ın bilgi ve düşünceye katkısı refah bir yaşama ulaşmanın sonuçlarıydı. İslam Devleti'nin kuruluşundan bu yana eğitim öğretim faaliyetleri ilk kez Emeviler döneminde kurumsallaşma evresine geçmiştir. Gün geçtikçe okuma yazma oranlarında ciddi artışlar olmuştur. Emevi Devleti'nin kuruluşundan itibaren sahabeler İslam Devleti'ne dağılmışlardır. İkamet ettikleri yerlerde toplumu dini yönden eğitmişlerdir. Ülkenin her yerine dağılan ilim insanları Hz. Peygamberden eğitim almışlardır. Rihle yani ilim elde etmek için yolculuk etmişlerdir. O devrin önemli ilim merkezleri ashabın da yaşadığı: Mekke, Medine, Şam, Küfe, Basra'dır. Bu kentler o dönemin ilim insanlarının ziyaret ettikleri kentlerdi. Ne var ki Tefsir, hadis, fıkıh, siyer ve megazi gibi ilimlerle uğraşan en popüler ilim insanları Medine'de bulunmaktaydılar. Gerçek anlamda divanları Emeviler ortaya çıkarmıştır. Bu divanlardan Divanu'l İnşa ve r-Resail yeni bir nesir türünün meydana çıkmasını sağlamıştır. En Nesru'l-Fenni (sanatsal nesir) diye anılan bu türü halife, vali ve üst düzey memurlar aralarında yazışmalarda kullanmaktaydılar.³⁶

Emeviler zamanında P.K Hitti'nin anlattığına göre Mekke, Medine musiki, şiir; Küfe ve Basra ilmi ve düşünce faaliyetlerinin görüldüğü kentlerdi. Arap grammerinin gelişmesinde Basra önemli bir merkezdi. Arap Acem bölgelerinin kaynaştığı bu alanlarda önemli insanlar yaşamaktaydı. Ebu'l esved- Ed Düeli ve Halil b.Ahmed'in kendini geliştirdikleri yerd. Bu bölgede tefsir, hadis, kelam ve tarih ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır.³⁷

İslam eğitim öğretim tarihinde önemli yeri olan cami ve mescitler, Abbasiler döneminde faaliyetlerini devam ettirmiştir. Cami ve mescitler ibadet edilen mekân olmakla beraber eğitim öğretim kurumu olarak kullanılmıştır. Abbasilerin ilk zamanlarında camilerinde zengin kitap koleksiyonlarının olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Yine bu devirde İskendiriye, Harranve Cundişapur gibi ilim merkezleri kurulmuştur. Bu kurumların en önemlisi devletin en

³⁶ Adnan Adıgüzel, "İslamiyet'in ilk dönemlerinde Eğitim Öğretim", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 37 S. 2, 2001, s. 48, 49.

³⁷ Philip K. Hitti, Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi, Dini, Sosyal, Kültür İslam Tarihi*, C. II, 379-383, Çev. İ.Yiğit, 1987 II. 220 221.

parlak dönemi Halife Memun tarafından kurulan Beytü'l Hikme'dir. Eserlerin tercüme edilip geliştirildiği, insanlık ilim ve uygarlığının değişik bilim, kültür birikimlerinden oluşturulan eserlerin toplanarak saklandığı, İslam Medeniyetinin ilk bilim ve kültür akademisidir. Fen bilimlerinde özellikle Yunan ilim ve felsefesinin İslam toplumuna taşınmasında önemli sorumluluk yüklenmiştir.³⁸

Abbasiler Dönemi Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Abbasi Devleti'nin ilk zamanlarında İslami ilimlerden tefsir ve kıraat ilminde çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kıraat-ı Seb'a ve Kıraat-ı Aşere imamlarının çok azı istisna, tümü Abbasiler devrinde yaşamıştır. Kıraat ile alakalı çalışmaların bu dönemde yoğun olması bunun bir kanıtıdır. Bağımsız olarak oluşturulan ve kıraat ilmi ile alakalı kitapların yanında tefsir ile ilişkili olarak Garibu'l Kur'an ve Mecazü'l Kur'an adıyla Kuran-ı Kerim'in içeriği ile paralel eserler yine bu dönemde zirve yapmıştır. Ayrıca Kelam ilmi Abbasiler için önemlidir. Nitekim bu dönemde birçok İslami ilimde olduğu gibi kelam ilminde de sistemleşmenin olduğunu görmekteyiz. İtikadi mezhepler bu dönemde kurulmuştur. Kısa sürede İslam bölgelerine yayılmıştır. Ancak içlerinden bazıları tutunamayıp yok olup gitmiştir.³⁹

Abbasi Halifesi Mansur'a göre: MÖ. IV. yy. İskender İran'ı topraklarına kattığında, İran'ın sahip olduğu bilgi birikimi batı toplumuna geçmiş. Böylece Halife'ye göre Grekler ilimde ilerlemişlerdi. Mansur Hint, İran ve Yunanlı âlimlerin eserlerini Arapçaya tercüme ettirmiştir. Kendisi ciltler dolusu Farsça, Sanskritçe ve Yunanca kitabı kendi dilinde çoğaltmıştır. Amacı halka inmek, halkın bu ilimlerden faydalanmasını sağlamaktır. Bu eserlerin korunması ve saklanması için Hilafet Kütüphanesini kurdu. Bu eyleminde İran saraylarındaki kütüphaneleri model aldı. Böylece Beytü'l-Hikme'nin temelleri atılmış oldu. Kütüphaneye kitaplık, kitap deposu ve tercüme odası yaptırmıştır. O devrin önemli ilim merkezi olan Hilafet Kütüphanesi'ne gelen ilim insanların katkılarıyla akademi kuruldu. Akademinin görevi eserleri korumak ve saklamaktır. Arap tarihçileri bu müspet kuruma: Hizanet'ül – Hikme (Bilgilerin Hazinesi) adını vermişlerdir.⁴⁰

³⁸ Gazi Erdem, "İslam Kültür Tarihinin ilk ilimler Akademisi: Beytü'l- Hikme", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak – Haziran, C. 16, S.42, 2013 s.73.

³⁹ Ahmet Beken, *İlk Kuruluş Dönemlerinde Medreselerde Dini İlimlerin Öğretimi. Nizamiye ve Müstansırıyye Örnekleri*, ÇÜSBEDBABD, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2014 s.19.

⁴⁰ Yusuf Polat, *Bir eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l- Hikme*, OMÜ Eğitim Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek lisans Tezi, Samsun 2015, s. 20.

Devlet hazinesi ilmin artırılması, eserlerin zenginleştirilmesi için kesenin ağzı her daim açık tutuyordu. Öyle ki harpte ve siyasette ilmi emel birinci sıradaydı. Devletin elçileri değerli eserlerin metinlerini almak için Bizans'a gönderiliyordu. Galen, Platon, Aristo ve Öklid'in eserleri o dönemin ilim başkenti Bağdat'a getirilmişti. Abbasilerde ilim ve ilmi eserler devlet politikası haline gelmişti. Zira El Mecisti Batlamyus'un yazdığı coğrafya eseridir. Savaşın sonra bu eser tazminat olarak alınmıştır.⁴¹

Abbasiler döneminde Bağdat ilmin başkenti haline gelmiştir. Devlet ilmi çalışmaları ve ilim insanlarını baş tacı yapmıştır. Abbasilerin bu geleneği Harun Reşid'in halifeliği döneminde de devam etmiştir. İlim insanlarına, şairlere, edebiyatçılara ilgi alaka gösterilmiştir. Bağdat âlimlerin bir araya geldikleri ve eserlerini rahatlıkla yayınladıkları bir başkent haline gelmişti. Öyle ki, Hıristiyan tebaanın devlete ödediği cizye yerine kendilerinden kitap kabul edilmiştir. Halife önceki yöneticilerin yolundan gitmiştir. Bizans'tan kitap temin ediliyor, bu kitaplar tercüme edilip çoğaltılıyordu. Nitekim Mansur döneminde kurulan Hizanet'ül Hikme'ye kitaplar sığmayınca, kütüphane genişletilme yoluna gidilmiştir. Harun Reşid döneminin vezir ailesi Bermekiler de ilim çalışmalarını sistemli bir şekilde yürütmüşlerdir. İlim insanlarına ilgi göstermek, kitapların tercümesi, yayınlanması, çoğaltılması konusunda ilmi anlamda o döneme katkı sunmuşlardır.⁴²

Abbasi Devleti'nin önemli şahsiyetlerinden birisi de Halife Memun'dur. Daha küçük yaşlardan itibaren bilim kültür alanında kendisini yetiştirmiştir. Döneminde bilim insanlarına kol kanat germiş, birçok şaheser kitabı tercüme ettirerek çoğaltmıştır. Âlimlerin rahat ve huzurlu çalışabilmeleri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Memun entelektüel bir kişilik yapısına sahipti. Kendisi İslam Dünyası'nın ilk bilim merkezi olan kütüphaneyi Beytü'l-Hikme'yi kurmuştur. Maalesef bu kurum tarihi kayıtlarımızda hak ettiği karşılığı bulamamıştır. Çok az sayıdaki tarihçi Betü'l-Hikme'yi ele almıştır. Oysaki bu kurum ilmi anlamda tarihe yön vermiş, asırlarca ayakta kalmıştır. Kardeşiyle giriştiği taht mücadelesinde galip gelen Memun olmuştur. Bu mücadele esnasında Memun harap olan saraya gitmek yerine, vezir ailesi olan Bermekiler'in Dicle Nehri kıyısındaki yapıyayerleşmiştir. Yapı zamanla restore edilmiş, eklemeler yapılarak külliye haline dönüştürülmüştür. Dolayısıyla Beytü'l-Hikme'nin bu eklemelerden birine kurulduğu rivayet edilmektedir. Başka bir rivayete göre de ilmi çalışmalarda Halife Memun dönemine çabalarıyla damga vurmuş, vezir ailesi Bermekiler kendi

⁴¹ Yusuf Polat, a.g.t, s. 20.

⁴² Gazi Erdem, a.g.t, s. 21.

kütüphanelerini Beytü'l- Hikme'ye taşıyarak kütüphanenin zenginleşmesini ve güçlenmesini sağlamışlardır.⁴³

Beytü'l Hikme'nin Yapısı

Abbasi Halifesi Memun döneminde kurulan Beytü'l – Hikme'nin temellerinin Mansur zamanında atıldığını söylemiştik. Bu kurumda bilim insanları bir araya gelirler, ilmi araştırmalar yaparlardı. Nitekim bu kurumda ilmi tartışmaların da yapıldığını tarihçiler dile getirmişlerdir. Kurum Felsefe, tabiat ilimleri ve fen bilimleriyle alakalı sayısız, ciltler dolusu eserin yer aldığı devasa bir kütüphaneydi. Kütüphanede Sanskritçe, Farsça ve Yunancadan Arapçaya çevrilen birçok değerli eser mevcuttu. Aynı zamanda kurumun rasathanesinde astronomik gözlemler de yapılmaktaydı.⁴⁴

Kütüphane

O dönemin en çağdaş ilmi çalışmalarını sergileyen kütüphaneler aynı zamanda medrese eğitim öğretim görevini kısmen karşılıyordu. Burada öğretmenler görev yapmaktaydılar. Ancak kurumsal bir eğitim öğretim faaliyeti bulunmamaktaydı. Öğretmenler kurumdaki öğrencilerin suallerine cevap verirdi. Öğretmenler burada düzenli halde kalmazlardı. Birçok ilim dalında yazılan binlerce eserin olduğu kütüphanede ilgi öğretmenlerden ziyade kitaplaraydı.⁴⁵

Hazin

Kütüphanenin yönetiminden sorumluydu. Devrin en kıymetli tercüme edilmiş eserleri ve yeni kitaplar belli bir plana göre tasnif edilip okuyucunun kolay ulaşacağı şekilde raflara dizilirdi. Eskimiş ve yırtılmış kitaplar tamir edilir ve ciltlenirdi. Kütüphanenin kurallarına uymayan kimselere kitap verilmezdi.⁴⁶

Mütercimler

Abbasiler döneminde mütercimler, Hint, İran, Yunan, Süryani ve Kıpti asıllı âlimlerin kıymetli eserlerini Arapçaya çevirerek Arap medeniyetine taze kan verdikleri gibi İslam toplumunun gelecek kuşaklarına çok büyük hizmet sundukları aşikârdır. Mütercimlerin bu

⁴³ Mustafa Demirci, Beytü'l – Hikme, İnsan yay. İst. 1996 s. 49.

⁴⁴ Yusuf Polat, a.g.t., s.22.

⁴⁵ Yusuf Polat, a.g.t., s.22.

⁴⁶ Yusuf Polat, a.g.t., s.23.

özverili çalışmaları sayesinde İslam toplumunun sonraki yıllarında sayısız entelektüel ilim insanı ortaya çıkacaktır. Ayrıca mütercimler Araplar ile klasik ilimler arasında köprü kurmuşlardır.

Harun Reşid döneminde tercüme binasının başkanlığı Yuhanna b. Maseveyh'e verilmiştir. Kendisi aynı zamanda Bizans'tan gelen eserleri tercüme ediyordu. Ebu Sehl İranlıdır. O da yine bu dönemde Farsça eserleri Arapçaya tercüme etmiştir.

Halife Memun döneminin en ünlü mütercimleri İbn Matar, İbn'ül Batnik, Huneyn b. İshak, Sabit b. Kurra ve Beni Şakir'dir. Bu dönemde tercüme faaliyetleri devam etmekle birlikte eserlerin gerekli yerlerine şerh ve notlar eklenerek önemli mütercim kadrosu meydana getirilmiştir.⁴⁷

Müstensihler

Günümüzün matbaa faaliyetleri, kitap basımı o günün müstensihleri eserleri elle yazarak kitabını içeriğini bozmadan çoğaltan kimselerdir. Müstensihler yazarın belirttiği, sayfa sayısı, satır sayısı ve mürekkebin rengine varana kadar dikkat ederek çoğaltırlardı. Beytü'l – Hikme'nin en ünlü müstensihi Alan eş-Şubi'dir.⁴⁸

⁴⁷ Yusuf Polat, a.g.e, s. 24.

⁴⁸ Yusuf Polat, a.g.e, s. 25.

1. BÖLÜM

MEDRESELERİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ MEDRESELERİ

1. Medreselerin Gelişimi ve Anadolu Selçukluları Dönemi Medreseleri

1.1. Medrese Kavramı

Medresenin ne anlama geldiği ilim insanları tarafından değişik ifadelerle açıklanmıştır. Bu açıklamalardan bazıları şunlardır: İslam medeniyetinde eğitim ve öğretim mekânlarının ismi olan medrese, sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için yinelemek” manasındaki ders (dirâse) kökünden gelen mekân ismidir.⁴⁹

Arapça “Derase” kökünden gelen “Medrese” sözcüğü, “öğrencinin ilim öğrendiği mekân” anlamında olup, genel olarak ilkokul öğreniminin üstünde eğitim ve öğretimin yapıldığı orta ve yüksek tahsil kurumlarına denk gelmektedir.⁵⁰

Bir eğitim ve öğretim müessesesi olan “medrese” ismi, “okumak” manasındaki Arapça “derase” kökünden gelir. Böylece medrese, “talep edilen şeyin okutulduğu yer, mekân, ders okutulan yer manasındadır.”⁵¹

Medrese kelimesi, “İslam âleminde, görenekçi metotlarla sürdürülen öğretim müessesesi” manasında tanımlanmıştır. Medreseler umumi olarak ilkokulu bitirip bu okuldan mezun olanların okutulduğu eğitim-öğretim müesseseleridir.⁵²

Medrese; Arapça ders görülen yer anlamına geldiği gibi öğrencinin içinde kalıp eğitimini sürdürdüğü mekân anlamında gelmektedir.⁵³

Medrese, “ders verilen” veya “ders çalışılan yer” anlamına gelmektedir.⁵⁴

Medreseler tüm toplumun eğitim – öğretim gördüğü bir kurum olmakla beraber belirli programı olan eğitim müesseseleridir.⁵⁵

⁴⁹ Nebi Bozkurt, “Medrese”, TDV *İslam Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yay., Ankara 2003, s. 323.

⁵⁰ Cahid Baltacı, “Fatih Sultan Mehmet Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri”, İBBKİDB Yay.1995, İstanbul, s.25.

⁵¹ Ayşe Zişan Furat, “Eğitim – Mimari İlişkileri Açısından Kuruluş dönemi Osmanlı Medreseleri”, *İÜİFD*, S.8, 2003, s.182.

⁵² Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri, (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 3.

⁵³ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi, İstanbul, C. 2, 1983, s. 436.

⁵⁴ Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Yetişen Osmanlı Medreseleri*, TTK Yay. Ankara 2000, s. 3.

⁵⁵ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniye)*, İz Yay. İstanbul 2003, s. 307.

Medresenin anlamını ilim insanlarının farklı ifadelerle açıkladıklarını yukarıda görüyoruz. Bu açıklamalardan çıkaracağımız sonuç: Medrese talebelerin içinde kaldığı, eğitim-öğretim gördüğü bir mekândır. Ayrıca İslam dünyasının eğitim sisteminde medrese, orta ve yüksek-öğrenimin yapıldığı kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Medreselerin Doğuşu

İslam âleminin eğitim-öğretim müesseseleri medreselerdir. Bu kurumlar, umumi olarak Türk-İslam kültür yapısıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla İslam ülkeleri Türklerin açtığı bu kurumları model almışlardır. Ayrıca kendi ülkelerinde talebelerin öğrenim görmeleri amacıyla medreselerin açılmasına öncülük etmişlerdir. İlkokul seviyesi üstündeki orta ve yüksek-öğrenim gören öğrencilerin okuduğu bu kuruluşlar İslam dünyasında yaygın hale gelmiştir.⁵⁶

Medreselerin, İslam medeniyetinin eğitim tarihinde nerede, ne zaman ve hangi koşullarda kurulduğuna dair tarihçilerin elinde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak IX. yy.'ın sonlarına doğru Horasan ve Türkistan şehirlerinde medreselerin ilk olarak kurulduklarını tarihçiler dile getirmektedirler.⁵⁷

İslam medeniyetinde eğitim-öğretim ilk olarak camilerde başlamıştır. Camilerdeki eğitim medreselerin kurulmasıyla son bulmamış, aksine eğitim öğretim camilerde devam etmiştir.⁵⁸

Bir külliye içerisinde sırt sırta inşa edilen medrese ve camilerde öğretim faaliyetleri yürütülmüştür. Camide ve medresede verilen eğitim birbirinden bağımsız olmadığı gibi her ikisinde de eğitim-öğretim faaliyetleri birbirine paralel yürütülmüştür.⁵⁹

İslam Dininin eğitim-öğretimi ciddiye aldığı herkesçe bilinmektedir. Peygamberden itibaren İslam Dininin emir ve yasaklarının İslam toplumuna öğretilmesi, toplumun her açıdan bilgilendirilmesi ve İslamiyet'i kabul edenlerin sayısı artıkça öğretimin geliştirilmesi ve yöneticilerin buna yeni çözümler bulmaları mecburi hale gelmişti.⁶⁰

Darü'l-ilm ile medrese birbirlerini etkilemişlerdir. Etkileşim anlamında her ikisi arasında müspet bir paralellik bulunmaktadır. Darü'l-ilm Şii yöneticiler tarafından Sünni

⁵⁶ Mustafa Ergün, Afyon Kocatepe Üniversitesi, “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişim” Yeni Türkiye, S. 32, 2000, s. 3.

⁵⁷ Ziya Kazıcı, “İslami ve Siyasi Açısından Vakıflar”, MÜİF Yay., 1985, s. 125.

⁵⁸ H. Mahmut Çamdibi, “Din Eğitimine Giriş (Robert J. Braidaad)”, İfav Yay. , İstanbul 1989, s. 56.

⁵⁹ Çetin Altan, “İrfan Ordusunun Temelleri, Türklerde Medreseler”, Dini Araştırmalar Özel Sayısı, Seba Ofset, II. Sayı: 5, Ankara 1999, s. 180.

⁶⁰ Ziya Kazıcı, a.g.e. s. 125.

topluma Şia inancını benimsetmek maksadıyla kurulmuştur. İlerleyen zamanlarda bu kurum Şii İsmail'i nüfuzunun yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Medresenin kuruluş felsefesi ise yasak inançların bilhassa Şia inancının Sünni topluma tesirini bertaraf etme niyetidir. Bu yaşananlar bize Darü'l-İlim ile Medresenin kendi aralarında gizli bir çatışma içinde olduklarını göstermektedir.⁶¹

Propaganda anlamında medreseler ile Darü'l-İlimler arasında gizli bir savaş olduğuaşikârdır. Ne var ki her iki kuruluş da müderrisleri ve talebelerine karşı konukseverlikten kaçınmamıştır. Her iki müessesenin ders programı incelendiğinde birbirlerine yakın eğitim metodu uyguladıkları görülmektedir. Adab dersleri gerek medresede gerekse de Darü'l-İlimlerde vardır. Her iki kurumun âlimleri adap dersleri camide olmadığı için, buradan ayrılarak bu kuruluşlarda eğitimlerine devam etmişlerdir. Darü'l-İlimler ve medreseler arasında diğer kuvvetli bir bağda kütüphanelerdir. Kütüphanelerden ilk önce Darü'l-İlimlerin faydalandığını görüyoruz. Medreseleri incelediğimizde aynı şekilde kütüphaneler Darü'l-İlimlerde olduğu gibi medreselere de kaynaklık etmiştir. Muallim ve talebeler Darül İlimler yapılmadan evvel cami ve saraylarda öğrenimlerine devam ediyorlardı. Bu kuruluşlar açıldıktan sonra buralara yerleşmişlerdir. Bu iki kurumun başka bir ortak yanı da her ikisinin de devlet memuru yetiştirme görevini yürütmüş olmalarıdır.⁶²

Julien Ribera, medreselerin doğuşunu çok gerilere götürmüştür. Yaptığı araştırmalarda Sünni Medreselerin Horasan'daki Karmati nüfuzunu engellemek amacıyla ortaya çıktığını ifade etmektedir. Kendisi Sünni medreseleri Karmati Manastır mekteplerini model almış olabileceklerini, böylece ortaya çıktıklarını iddia etmektedir.⁶³

Horasan bölgesinde ilkel medreselerin doğuşunda, Budist manastırlarının katkısı olmuştur. "Buyan" ve "Vihar" isimli Budist yerleşkelerinin Türk mescit ve medreselerin doğuşunda bu yapıları model aldığı zikredilmektedir. "Buyan" ve "Vihar" yapılarının fonksiyonu "toyın" (Budist Rahip)'lara yurt bulmak ve yolculara barınak hizmeti sunmaktır. Ayrıca talebeleri eğitmek başka bir vazifesiydi. Buradaki öğrenim hayatı yaklaşık 10 yıl kadar sürdürülmekteydi.⁶⁴

Türkler IV. yy'dan itibaren Budist külliye yapılmaya başlamışlardı. Göktürkler VI. yy da "Burkan" Budist dinini kabul etmeye başlamışlardı. İşte sonraki yıllarda İslamiyet'i kabul

⁶¹ Mustafa Ergün, a.g.m., s. 4.

⁶² Mustafa Ergün, a.g.m., s. 4.

⁶³ Mustafa Ergün, a.g.m., s. 5.

⁶⁴ Mustafa Ergün, a.g.m., s. 5.

eden Türkler burada yaşadıkları tecrübeleri külliye bilincini İslam medeniyetine aktarmıştır. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra, yabancı dinlerin (Maniheizm, Hıristiyanlık ve Budizm) etkilerini azaltmak için medrese kurma yoluna gitmiştir. Medreselerin yapılışında Budist “Vihar” yapılarınının model alındığı iddia edilmektedir.⁶⁵

1.3. Medreselerin Kuruluş Nedenleri:

Toplum yararına oluşturulan kuruluşların sosyal-kültürel ve siyasi birçok sebepleri vardır. Medreselerin de açılma nedenlerini karmaşık olmasına rağmen aşağıda birkaç başlık altında ifade etmeye çalışacağız.

- a.** Cami ve mescitlerdeki ders yoğunluğunun artmasıdır.
- b.** İlimin zamanla gelişmesine paralel olarak, âlimlerin kendi aralarındaki pozitif tartışmaları.
- c.** İlme daha fazla maddi kaynak aktarılması, İslamiyet’i kabul eden Türk toplumunun eski gelenek, görenek ve alışkanlıklarının yerine İslami değerlerin Türk toplumuyla kaynaştırılmasının amaçlanması.
- d.** Elde edilen topraklarda, halka hizmet edecek memur ve idari personele ihtiyaç duyulması.
- e.** Türkler önceden olduğu gibi, İslamiyet’i kabul ettikten sonra da âlimlere itibar etmişler, saygı duymuşlardır. İslam Devletini yöneten idareciler halkının yanında yer alarak ilim insanlarının tüm ihtiyaçlarını gidermişler ve onlara rahat çalışma ortamları sunmuşlardır.⁶⁶

Yukarda saydığımız etmenlerden dolayı cami ve mescitlerde yapılan eğitim-öğretim medreselere kaydırılmıştır. Böylece ilkel olarak Horasan ve Türkistan bölgelerinde yeşeren medreseler, İslam devletlerinin eğitim sisteminin vazgeçilmez kurumu olmuştur. Yaşadığı yüzyıllarda sayıları gittikçe artan, birçok medrese günümüze ulaşmış ve hala buldukları yerleşim yerlerinde dimdik ayakta kalabilmişlerdir.

Medreselerin Ortaya Çıkış Nedenleri:

- a.** Camilerin ibadet edilen mekânlar olması.

⁶⁵ Mustafa Ergün, a.g.m., s. 6.

⁶⁶ Türker Göktürk, İsa Dağ, “Nizamiye Medreselerinin Eğitim Öğretimdeki Rolü”, The Journal Of Academic Social Studies, Number. 27, Autumn I 2014 s. 459.

- b.** Eğitim – öğretim işi camilerde yapılırsa, burada olması gereken sakinliği ve huzuru bozabileceği endişesi.
- c.** Çocukların camide olmalarının kargaşa yaratacağı ve ibadet yerinin temiz olmayacağı kaygısı.
- d.** Talebelerin sayısı arttıkça, camilerde ibadetler düzenli yapılamıyor, kuralsızlık hüküm sürüyordu. Bu ifade edilen sıkıntılardan dolayı o günün şartlarında eğitim-öğretimin cami ve mescitler dışına alınarak, eğitim öğretimin yapılacağı kurumların açılmasını zorunlu kılmıştır.⁶⁷

Mescitler çoğunlukla revaklarla çevrili bir holden sütunlarla veya direklerle sağlamlştırılmış galeri biçimindeki hollerden meydana gelmiştir. Galeriler gerek yatay kirişlerle, gerekse kemerlerle birbirlerine bağlantı kurularak düz bir çatı ile kaplanmışlardır. Selçukluların ilk zamanlarında ülkenin doğusunda yeni ortaya çıkan medreseler yukarıda anlatıldığı gibidir. Medrese ve cami genel anlamda birbirlerine benzer birçok yönleri olduğu gibi, özellikle Nizamiye Medreselerinin kurulmasıyla, medreseler camilerden farklı bir mimari yapı hüviyeti kazanmışlardır.⁶⁸ Ayrıca medreselerin kuruluş amaçları hususunda aşağıdakileri de söylemek mümkündür.

- a.** Din ilimleriyle uğraşan âlimleri yetiştirmek.
- b.** Maddi imkânsızlıkların yaşandığı ailelerin zeki çocukları alınarak bu çocukların güzel şekilde yetiştirilmesi.
- c.** Fethedilmiş yerlerde memur ihtiyacını karşılanması.
- d.** Devleti yönetmeye talip olan idarecilerin eğitilmesi.
- e.** İslamiyet’i yeni kabul etmiş oğuz topluluklarının eski inançlarının yerine, İslam’ın emir ve yasakları öğretilerek İslam inancının pekişmesini sağlamak.
- f.** Ele geçen topraklarda İslam Medeniyetinin bu bölgelere nüfuz edebilmesi için medeniyetin bu bölgelerde öğretilmesi ve pekiştirilmesinin sağlanmasına dönük çalışmalar.
- g.** Ülkeyi yöneten idarecilerin, bilgi ve ilme ilgi duymaları, âlimlere duydukları saygı yönelttikleri halkın beklentilerini karşılama amacı. Halkı kendi yanlarına çekme düşüncesi.

⁶⁷ Türker Göktürk; İsa Dağ, a.g.m., s. 459.

⁶⁸ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam’da eğitim-öğretim*, Trc. Sadık Cihangir, Samsun Etüt Yay. 2000, s. 59.

- h. İlim insanlarını medreselerde görevlendirip, onları maaşa bağlayarak gözetim altında tutmak.⁶⁹

1.4. Nizamiye Medreselerinden Önce Kurulan Medreseler

Tarihi kaynaklarda Bağdat'ta kurulmuş Nizamiye Medresesi tarihte kurulan ilk medrese olarak kabul edilir. Ancak Bağdat'taki kurulan Nizamiye Medresesinden önce ilkel anlamda kurulmuş medreselerin olduğunu tarihi kayıtlarda görmekteyiz. Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesinin İslam medeniyetinde kurulan ilk medrese olarak sayılmasının sebeplerini tam teşkilatlı olması, müderris ve öğrencileri barındırması, öğrencilerin beslenme ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması olarak sıralayabiliriz. Ayrıca bu medresede vakıflar bulunması münasebetiyle ilk kurulan medrese olarak kabul edilmiştir. İslam tarihinde ilk olarak kurulan medreselerden bazıları şunlardır:

1. 349 / 960 tarihinde Ebu'l Velid-Hasan b. Muhammed Emevi'nin Nişabur'da yaptırdığı medrese.
2. 354 / 965' ten evvel İbn Hibban Teymi'nin Nişabur'da yaptırdığı medrese.
3. 402 / 1011'den önce Nişabur'da yapılan es-Saidiye medresesi.
4. 405 / 1014'ten önce Nişabur'da yapılan Ebu Osman Sabuni Medresesi.
5. 405 / 1015'ten önce Nişabur'da ibn Furek Medresesi.
6. 450 /1058'den önce Buşih'te yapılan ibn Gadiret Esedi Medresesi.⁷⁰

Ahmet Gül'e göre bu medreselerin sayısı 6 değil 14'tür. Ahmet Gül bu medreseleri yukardakilerden bazılarını da dâhil ederek şöyle sıralamaktadır:

- 1.349 / 960 Ebu'l-Velid Hasan b. Muhammed el-Ümevi'nin Nişabur'da yaptırdığı medrese.
2. Nişabur'da Şafii fakihi es Saigen Neysaburi (ö. 349 / 960)için yaptırılan özel mektep: Bu fıkıh, kelim, hadis, tefsir, Kur'an ve diğer İslami ilimlerin okutulduğu ilk müstakil medresedir.

⁶⁹ Muhammed Kemaloğlu, "XI. – XIII. yy Türkiye Selçuklu Devleti'nde Eğitim Öğretim (Medreseler)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S. 2, 2015, s. 62.

⁷⁰ Hüseyin Atay, Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programı ve icazetnameleri, "Vakıflar Dergisi", c. XIII, VGMY. Ankara 1981, s. 31.

3. Nişabur'da 353 / 965'ten önce İbn Hibban et Teymi'nin yaptırdığı medrese.
4. Ebu Hatim el-Busti nin (ö. 353 / 965)'nin özel medresesi.
5. Ebu Ali el Hüseyini (ö. 392 / 1002)'nin Hadis Mektebi. Bu mektebin 1000 öğrencisi vardı.
- 6.400 / 1011'den önce nişabur'da yaptırılan esSai'diyye Medresesi.
7. 405 / 1014'ten önce Nişabur'da yapılan Ebu Osman es-Sabuni Medresesi.
8. 405 1015'ten önce Nişabur'da yapılan ibn Furek Medresesi.
- 9.Nişabur'da ve Beyhakiyye Medresesi: Şafii fakihî EbuBekri El ve Bey hâki(ö. 441 / 1050'de yaptırıldı.
10. GazneliMahmud(389-421 / 999.1030)'un Gazne'de kardeşi Nasır b.Sebüktekin (ö. 424 / 1033)'in Niş Abur'da 437 / 1046'da yaptırdığı medrese.
- 11.Tuğrul Bey (428-55 / 1037 63)'in Niş Abur'da 437 / 1046'da yaptırdığı medrese.
12. Buhiş'te 450 / 1058'den önce yapılan b.Gadir et el-Esedi Medresesi.
- 13.Ta Beran ve Bağdat'ta açılan medreseler. Bunlar daha ziyade fıkıh (İslam Hukuku) öğretimi yapılıyordu.
- 14.Nişabur'da Ebu Ali el-Hüseyini ve Ebu'l-Kasım el-Kureyşi (ö.464 / 1072) tarafından açılan eğitim müesseseleridir.⁷¹

1.5. Medreselerin Kuruluş Aşamasında Mezheplerin Konumu

Hanefî Mezhebi'nin savunucusu olan Selçuklu Devleti Nizamiye Medreseleri kurulmadan evvel Şiiilerle yapılan askeri mücadelelerde genellikle galip gelen taraf oluyordu. Lakin inanç ve düşünceleri ile tüm bölgeye nüfuz eden Şiiilerin etkisini yok etmek için âlimlere büyük gereksinim duyuluyordu. Nitekim Arap Yarımadası'nda Şii inanç ve ideolojisi toplumu büyük oranda etkiliyordu. El-Ezher bu oluşuma katkı sunuyor, militan yetiştiriyordu. Bilhassa Bâtıniler İslam âlemini derinden sarsıyordu. Nizâmü'l-mülk Bâtıniler hakkında söyledikleri, onları ne derece tehlikeli gördüğünü açık şekilde göstermektedir. *“Her devirde ve ülkede hükümdarlara karşı asiler çıkmıştır. Lakin hiçbir RafiziMezhebi Bâtıniler kadar meşhur*

⁷¹ Ahmet Ulusoy, *Kuruluşundan XVII. Yy'a Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, SÜSBEİABD, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007 s.20-21.

olamaz. Zira onların gayesi İslamiyet'i ve bu devleti fesada uğratmaktır." Böylece Nizamiye Medreselerinin en önemli kuruluş amacı Şiilere karşı Sünni ideolojiyi yürütecek ilim insanlarının yetiştirilmesi fikridir.⁷²

Şiilerin faaliyetlerine yalnızca dini inançlarındaki aykırılık anlayışıyla bakmamak gerekir. Sünni Mezhebinin o coğrafyadaki temsilcisi Selçuklu Devleti'dir. Farklı inanışlara sahip Şiilerin bölgedeki etkisi hissedilir derecedeydi. Şiilerin kendi ideolojilerine göre bir Mehdi'nin veya bir imamın etrafında birleşerek siyasetle inançlarını bütünleştirip devlete karşı tehdit oluşturma gayretleri çok daha önemliydi. Dolayısıyla tarihi kayıtlarda Selçuklu Devleti'ni ve Sünni inancını yok etmek için her türlü gizli faaliyetleri yürüten Bâtıniler ve aşırı giden Şiileri saymazsak, Selçuklular mezhepler arası farklılıklara, çatışmalara asla müdahil olmamıştır. Sosyal düzeni tesis etmek için ortamı sakinleştirerek arabulucu bir tavır sergilemiştir. Selçuklu sultanları seyitleri ve şerifleri korumuşlar, Şii imamlarının türbelerini yaptırmışlar, devlet adamları, cenaze törenlerine teşrif etmişlerdir. Sultanlar ılımlı Şiilere karşı bu şekilde davranmışlardır. Ne var ki halkı kışkırtıp, toplumun içinde kargaşa ortamı yaratıp, çok aşırı giden Şiilerle, Selçuklu hanedanları hiç çekinmeden sonuna kadar çarpışmışlardır.⁷³

Devlet Şiilerden gelecek tehdidi siyasi olarak algılamış, bununla mücadele etmiştir. Devlet, bilhassa Mısır Fatımi Devleti'nin gönderdiği elçileri önemli bir tehdit olarak görmekteydi. Selçuklu Sultanlarının politikası o günün koşullarında, Şii fikir ve ideolojisini kırıp, halkı bilinçlendirerek, yeterli bilim insanını ve davetçiyi yetiştirip devlet otoritesini güçlendirmektir.⁷⁴

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1042 de Rey'i alınca 1055 yılında Bağdat'a ulaştı. İslam bölgelerinde Türk nüfusunun artması o döneme kadar gücünü yitiren mutezilenin tekrardan ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Tuğrul Bey'in veziri Mansur b. Muhammed el-Kündürî Mutezilenin önderlerindedir. Bu nedenle kendisi devletin önemli makamlarına Mutezile Mezhebini benimseyen şahısları yerleştirmiştir. Öbür taraftan Ehlî-i sünnet ve bilhassa Eş'arîkarşıtlığı yönünde hareket ederek onları lanetlemek ümidi ile hutbeler okutturmuştur. Dolayısıyla Horasan'da ortaya çıkan Eş'arî - Mutezile çatışması kısa sürede Hicaz, Irak ve Şam'ada yayıldı. Eş'arîlerin yaşattıkları bu olaylar 1063 senesinde Alparslan'ın devleti ele geçirip Vezir el- Kündürî'nin görevden alınmasıyla son bulmuştur. Ne var ki

⁷²Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetname*, Çev. Nurettin Bayburtlugil, Dergâh Yay. 2003, s.148.

⁷³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1969, s. 316-319

⁷⁴ Cihat Tunç, *Sistemik Kelam*, Erciyes Üniversitesi, EÜY, Kayseri, 1994, s.3.

Mutezile ideolojisine sahip din adamlarıve idareciler varlıklarını uzun yıllar devam ettirmişlerdir.⁷⁵

Abbasiiler döneminde Şiiilerin, İslam toplumunu kendi nüfuzlarına almak istemeleri ve kendi inançlarını halka dayatma gayretleri devlet açısından tehdit olarak algılanmıştır. Yine bu çağda Mutezile ise devletin resmi mezhebi olarak kabul edilmiştir. Mutezileyi savunan dinadamları Eş'arilerle kavgaya tutuşmuşlar, fikir ve ideolojilerini topluma yaymak için var güçleriyle çalışmışlardır. Bir Eş'arî olan Nizâmü'l-mülk'ün bu mezhebe olumlu yaklaşmasını kimse bekleyemez. Ehl-i hadis o dönemde dini yorum yapan en etkili örgüttü. Başka bir din yorumcusu olan Mutezile ile Ehl-i hadisin dini yorumlarının fikirsel anlamda karşıt olması toplumun kendi arasında kamplaşmasına neden oluyordu. Dini anlayışı daha kapsayıcı ve daha mutedil diniâlimlerin yetiştirilmek istenmesi medreselerin kuruluş sebebinin başka bir maddesini oluşturmaktadır.⁷⁶

Abbasi Devleti'nin merkezi olan Bağdat'ta vezir Nizâmü'l-mülk tarafından medrese kurulmuştur. Yine Selçuklu Devleti'nin merkezi Belh şehrinde bir başka medrese açılmıştır. Şii nüfuzunun yoğun olduğu Taberistan, Nişapur ve Basra'da da medreseler kurulmuştur. Hilafetin ve Selçuklu Devleti'nin merkezinde Ehl-i Sünnet inancının pekiştirilmesinin gaye edinilmesi Nizâmü'l-mülk'ü bu medreseleri açmaya sevketmiştir. Nitekim yukarıda saydığımız diğer şehirlerde medreselerin açılma nedeni ise Şii fikir ve ideolojisinin yaygın olduğu bu şehirleri bu sapkın inançtan kurtararak burada yaşayan toplumu Ehl-i Sünnet inancına kavuşturmadır.⁷⁷

Batılı yazarlar, Nizamiye Medreselerinin kuruluş amaçlarını merak ederek, bu konuya ilgi göstermişlerdir. Örneğin Berchem, (1894) medreseler Nizâmü'l-mülk'ten önce özel, bağımsız, ferdi bir kurum iken, kendisinden sonra devlete ait, resmi bir kuruluş haline gelmiştir. Medreselerdeki bu değişimin sebebi hilafetin acizliği karşısında, Şiiilerin bu dönemde önlemeyen yükselişine bir tepki olarak bu kurumların açılmasıdır. Şiiilerin politikaları sonucunda iyice bunalan hilafete, en büyük müttefik tarih sahnesine yeni giren Selçuklu Hanedanlığıdır. Nizâmü'l-mülk devlet kuruluşu olan, resmi nitelikteki medreseyi açmıştır. Bu kurumda, Şii inancına karşı topyekûn Eş'arî öğretisi yüceltilmiş ve medresede anlatılan teoloji haline geçmiştir. Eş'arî mutezileye de karşıydı. Başlangıçta şafi olan medreseler, Maliki, Hanefi ve Hanbelî mezheplerini zamanla benimsemiştir. Mezhepler arasında düşmanlık yoktur.

⁷⁵ Muhiddin Okumuşlar, "Ehl-i Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi.", *Marife Dergisi*, yıl. 8, bahar, S.1, 2008, s. 142.

⁷⁶ Muhiddin Okumuşlar, a.g.m s.143.

⁷⁷ Muhiddin Okumuşlar, a.g.m s.144.

Eş'arîüm medreselerde öğretildiği için mezheplere ve hukuk ekollerine ilham kaynağı olmuştur.⁷⁸

Nizamiye Medreselerinin Eş'arîkelamı ve Şafii fikhını kabul etmesi, Sünni akideyi soyutlayıp, bu mezhebin ortadan kaldırılacağını söylemek doğru değildir. Selçuklu devlet adamları, halkın huzuru, kargaşa yaşanmadığı sürece mezhepler arası farklılıklara ve münakaşalara taraf olmamışlardır. Arabulucu, ılımlı bir politika yürütmüşlerdir. İbnü'l Cezvi'den aktarıldığına göre Nizâmü'l-mülk'ün Eş'arîler ve Hanbelîler arasındaki tartışmalardan sonra sürtüşmeler başladığında Bağdat'ta, Ebu İshak eş Şira'yemektup göndermiştir. Mektubunda: "Medreseleri herhangi bir mezhebi korumak için değil ilmi muhafaza etmesi, yüceltmesi bu amaçla medreselerin açıldığını, mezheplere karşı herhangi bir husumetlerinin olmadığını ifade etmiştir." Bu görüşler bize Nizâmü'l-mülk'ün din ve düşünce hürriyeti konusunda sağlam bir görüşünün ve politikasının olduğunu göstermektedir.⁷⁹

Semerkant bölgelerinde iki önemli mezhep toplum tarafından benimsenmişti. Bunlar, Hanefi ve Maturidi mezhebiydi. Selçuklu Sultanları da genel olarak bu mezhepleri kabul etmişlerdir. Hatta 1098 yılında Şam'da Hanefiler için Sâdiriyye Medresesini açmışlardır.⁸⁰ Ayrıca Nizâmü'l-mülk devlete memur ve vezir alımlarında Sultanlara Horasanlı Hanefi ve Şafii Mezhebine mensup şahısların alınmasını tavsiye etmiştir. Yine bu dönemde mezhepler arasındaki mücadeleler meşhurdur. Selçuklu Sultanları bu mezhep mücadelesinde Hanefi Mezhebini benimsemiş, Sünniliğin yayılması ve güçlenmesini adeta devlet politikası haline dönüştürmüşlerdir.⁸¹

1.6. Karahanlılar'da Eğitim

Uygurlar yıkıldıktan sonra yerlerine Karahanlı Devleti kurulmuştur. Abbasiler devrinde, Türklerin aralarında İslam Dini yayılmaya başlamıştır. 10.yy. gelindiğinde ilk olarak Karluk, Yağma ve Çiğil boyları ile beraber birçok Türk boy ve kabilesi İslam dinini kabul etmeye başlamıştır. Hükümdar Satuk Buğra Han Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını almıştır. Bu olaydan sonra Türkler arasında İslamiyet daha hızlı yayılmaya başlamıştır. Türk-İslam kültürünün tesiri ile Karahanlılar devrinde eğitim gelişmiştir. Bu zamanda medreseler kurulmuştur. Açılan medreseler, Türk-İslam bölgelerinde en önemli eğitim kuruluşu olarak

⁷⁸ Muhiddin Okumuşlar, a.g.m, s.146.

⁷⁹ Osman Turan a.g.e.,s.147.

⁸⁰ W.Madelung, "XI.-XIII. Asırlarda Hanefî Âlimlerin Orta Asya'dan Batıya Göçü", "İmam Maturidi ve Maturidilik", haz. S. Kutlu, Kitabı yat Ankara, 2003, ss. 369-383.

⁸¹ Nizamülmülk a.g.e. s.149.

varlığını sürdürmüştür, hatta Osmanlıların yıkılışına kadar devam eden medreseler bin yıl ayakta kalmayı başarmıştır. Karahanlılar döneminde gelecek nesillere ışık tutan bu kuruluşlar birçok bilim insanı yetiştirmiştir. Âlimlerin yazdığı bu eserler asırlarca hem doğuda hem de batıda başvurulan temel kaynaklar arasında yerini almıştır. Bu devirde ilim insanların yetişmesi ve bu insanların birçok eser oluşturmaları Karahanlı Devleti'nin yürüttü eğitim politikaları sayesinde. Bilimsel çalışmaları desteklemişler, âlimlerin uygun ortamlarda çalışmaları için devlet adamları hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Karahanlılar zamanında kurulan eğitim kurumlarını iki başlık altında toplamak mümkündür.⁸²

1.6.1 Örgün Eğitim Kurumları

Bunlardan birincisi örgün eğitim kurumları, diğeri de yaygın eğitim kurumlarıdır. Türk-İslam Devletleri, Karahanlılar döneminde kurulan eğitim kurumlarını model almışlardır, ancak zamanla yenileşme ve değişimler olsa da temelde bu kuruluşlar genel olarak asırlarca devam etmiştir.⁸³

1.6.1.1.Mektepler

Dini bilgilerin öğretiminin yanında okuma yazma da öğretiliyordu. Umumi olarak camilerin yanında inşa edilen bu kuruluşlar 6-7 yaşındaki çocukları eğitime alıyordu. Burada eğitim gören çocuklar dört-beş yıl kadar eğitim alarak okuma-yazma başta olmak üzere dini bilgiler ve bazı pozitif bilgileri öğreniyorlardı. Buralardan mezun edilen öğrenciler kendilerini geliştirmek için medreselere devam ediyorlardı.

1.6.1.2.Medreseler

Türk devletleri ile İslam Medeniyetinin, ilkokuldan başlayarak üniversiteye kadar öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttüğü eğitim öğretim kuruluşlarına medrese deniliyordu. Medreselerin ilk örneklerinin Karahanlılar devrine ait olduğunu ifade etmiştik. Açıldığında ilkel olarak eğitim veren medreseler zamanla gelişerek kurumsal hale gelmişlerdir. Karahanlılar kendi zamanlarında büyükşehirlerde medrese açmışlardır. Buralarda eğitim ve öğretim çalışmaları vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi.⁸⁴

1.6.2. Yaygın eğitim kurumları

⁸² Selim Hilmi Özkan, "Türk Eğitim Tarihi" İst. 2017, s.10.

⁸³ Selim Hilmi Özkan, a.g.m., s.11.

⁸⁴ Selim Hilmi Özkan, a.g.m., s. 11.

Osmanlı öncesi Anadolu'da kurulan beylikler tarafından birçok eğitim kurumu oluşturulmuştur. Bu eğitim kurumları işlevsel olarak birbirleriyle benzerlik gösterebilirler de farklılıkları da bünyelerinde barındırmaktadırlar.

1.6.2.1.Rıbat (Hangah - Kervansaray)

Karahanlılar devrinde bilinen kervansaraylar, Akçakale Kervansarayı, Derya Hatun Kervansarayı ve Ribatı melik kervansarayı olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Devletin on binlerce kervansaray yaptırdığı söylenmektedir. Yapılış amacı sınır güvenliğini sağlamaktır. Kervansaraylar zamanla gelişerek içerisinde mescit, medrese, aşhane, derslik ve hamam gibi insanların ihtiyaçlarını karşılayan bölümleri eklenmiştir.⁸⁵

1.6.2.2.Cami ve Mescitler

Bu yapılarda ibadet edilmesinin yanında toplumun bilinçlenmesi ve eğitilmesi amacı hâkimdir. Camiler şehrin kimliğini yansıttığı gibi toplumla bütünleşmiş, ibadet mekânları idi. Pekâlâ cami ve mescitlerde neler yapılıyordu? Müslümanlar günlük bir araya geliyorlardı. Şehrin ve toplumun sorunlarını kendi aralarında tartışıyorlardı. Camilerdeki uygulanan program çocuklar ve yetişkinlere her gün ikinci namaz öncesi ve namaz sonrası dini eğitimler veriliyordu. Cuma namazı ve bayram namazlarında vaazlar verilerek toplumun hem dini anlamda bilinçlenmesi hem de o günün sorunları konuşularak çözülmesi anlamında insanlar çareler arıyorlardı.⁸⁶

1.6.2.3.Tekke ve Zaviyeler

Tekke ve zaviyeler Karahanlıların diğer önemli eğitim kurumlarından biridir. Balkanlarda ve Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasında bu kuruluşların yadsınamaz katkıları olmuştur. Tarikata mensup dervişler bir yerleşim yerinde veya yol üzerinde gelip geçen insanların yeme-içme gibi ihtiyaçlarını bu hayır kuruluşu vasıtasıyla karşılamıştır. Zaviyeler ise ele geçen toprakların Müslümanlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.⁸⁷

1.6.2.4.Kütüphane

⁸⁵ Selim Hilmi Özkan, a.g.m., s.11.

⁸⁶ Selim Hilmi Özkan, a.g.m., s.12.

⁸⁷ Ahmed Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 265; Hüseyin Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 229.

Türk-İslam kültürünün her daim öğeleri arasındadır. Cami ve eğitim kuruluşları içerisinde olduğu kadar bunlardan bağımsız olarak da inşa edilmişlerdir.⁸⁸

1.7. Gaznelilerde Medrese

Türk-İslam Devleti olan Gazneliler, (969-1187) yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Karahanlılardan sonra kurulmuşlardır. Kültür ve eğitim alanında onlardan etkilenmişlerdir. Karahanlıların medreselerini örnek alan Gazneliler İslami kültürden etkilenmişlerdir. Medreselerde büyük ilerleme sağlamışlardır. Öncelikli amaçları Sünni Mezhebini yaymak ve sağlamlaştırmaktır. Daha sonra karmatilerin o coğrafyaya hâkim olmasını düşündükleri ideolojilerini yıkmak için başta Gazneli Mahmut olmak üzere, prensler, devlet ileri gelenleri çok sayıda medrese yaptırmışlardır. Hatta o dönemde Gazneli Devletinin yirmi beş civarında medrese açtığı ifade edilmektedir. Diyebiliriz ki, Karahanlılar ve Gaznelilerden sonra gelen Türk-İslam Devletleri medreseyi merkeze alan bir eğitim politikası benimsemişlerdir.⁸⁹

1.8. Büyük Selçuklu Devleti Dönemi Medreseler

1.8.1 Nizamiye Medreseleri

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından ilk medrese Nişabur'da 1040 yılında yaptırılmıştır. Dini ilimlerin yanında pozitif ilimlerde medreselerde okutulmuştur. Bu medreseler Ortaçağın doğu ve batıdaki eğitim kuruluşları arasında gösterilen en çağdaş örnekleridir. Nişabur'daki medreselerin haricinde Musul, Basra, Bağdat, Belh, İsfahan, Herat, Rey, Tus, Amul ve Merv'de de medreseler açılmıştır. Bu medreselerde eğitim dili Arapça ve Türkçe idi. Ders anlatımlarında Arapçanın yanında Türkçe'de kullanılmıştır. Selçuklu Devleti'nin en önemli devlet adamlarından biri olan Alparslan 1067 yılında Bağdat'ta dünyanın ilk vakıf üniversitesi kabul edilen Nizamiye Medresesi'ni kurmuştur. Türk-İslam devletlerinde bu tarihten itibaren sultanlar, vezirler, beyler, hatta sultan hanımları tarafından vakıf medreseleri kurulmaya başlanmıştır. Nizâmü'l-mülk mevcut eğitim kuruluşlarına yeni bir görünüm ve ufuk kazandırmıştır. Kendisi resmi olarak açılan bu kuruluşların, politik yapıya uygun, devletin geleceğini idame etmesini ve buldukları coğrafyada yayılmalarını amaçlamıştır.⁹⁰

Selçuklu Devleti, eğitim kuruluşu olan medreseler aracılığıyla Rafizî (Şii mezhebinin 21 kolundan birisi) ve diğer sapkın dini ideolojilerin izlenisilmek istemiştir. Sünni Mezhebinin güçlendirilmesinin yanında Selçuklunun resmi, politik ve dini anlayışınında imi

⁸⁸ Selim Hilmi Özkan, a.g.m, s. 12.

⁸⁹ İslam Ansiklopedesi, "Türkler Maddesi" s.263.

⁹⁰ Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*; İstanbul Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı 1995, İstanbul, s. 13.

hale getirilmesi hedeflenmiştir. Medreselerin gerçek adı “Nizamiye” değildi. Devletin kendisi bu müesseseleri açtığı için bu kuruluşların ortak adı Nizamiye Medreseleri olarak anılmıştır. Nizâmü’l-mülk (1018 1090) hayattayken kurduğu Medreselerin tamamı kendisine bağlıydı. Öldükten sonra ilk olarak çocuklarına bağlıyken, sonraki yıllarda ise sultana ve halifeye devredilmiştir. Tarihi kaynaklarda bu kuruluşların “Nizamiye Medreseleri” olarak anılmasının en büyük nedeni, kuruluşundan bu yana eğitim kurumlarına büyük emeği geçen Nizâmü’l-mülk’ün büyük bir âlim oluşu ve onun namına istinaden bu ismin verildiği ifade edilmektedir. Selçuklu sultanları Alparslan ve Melik Şah’ın desteklediği güçlü vezir Nizâmü’l-mülk “Nizamiye Medreseleri” ismiyle bildiğimiz eğitim kuruluşlarını yaptırmaya başladı.⁹¹

Nizâmü’l-mülk’ün bir yandan bu şekilde medreseler inşa ettirmesi, bu kurumlara vakıflar bağlaması bir yandan da müderrislere ve talebelere özveriyle arka çıkması her sene devletin bütçesine ağır bir yük bindirmekteydi.⁹²

Nizamiye Medreseleri yapılmadan evvel toplum, ilkokul ve ortaokul çağındaki çocuklarını küttâblar dediğimiz o dönemin eğitim amaçlı kuruluşlarına gönderiyorlardı. Orta öğrenimin çoğunu kapsamakla beraber yükseköğrenimi de içine alan eğitim-öğretim çalışmaları ise camilerde yapılmaktaydı.⁹³ Nizamiye Medreseleri bir araştırma, inceleme ve uzmanlaşma müesseseleri olmak zorundaydı. Bunun nedeni Şia inanç ve ideolojine karşı seçenek sunulmalı, Şii nüfuzunun bertaraf edilmesi için yeni fikirlerin ortaya çıkarılması elzemdi. Nizamiye Medreseleri açıldıktan sonra eğitim sisteminde farklılık yaşandı. Orta öğretim cami ve kütüphanelere kaydırılırken Yükseköğretim Nizamiye Medreselerinin kapsamı içine alınmıştır.⁹⁴ İlk kurulan medreseler olmasalar da Nizamiye Medreseleri eğitimde getirdiği bu yenilikler sayesinde kurulan ilk medrese olarak kabul edilmişlerdir.⁹⁵

Nizamiye Medreselerinin yapılarını inceleyecek olursak taştan iki katlı olacak şekilde bina edilmişlerdir. Tabandan girilirken sağda iki oda olmakla birlikte birincisi küttâb (talebelerin yazma öğrendikleri) mekân olarak kullanılırdı. Bundan sonrası kuyunun solunda asıl oda ve kuran kişinin mezarı birinci kata çıkıldığında upuzun bir galeri, kütüphane amaçlı düşünülmüş bir oda bulunuyordu. Başka odalar orta öğrenimde okuyan yatılı talebelerin kalmaları için ayrılmıştı. Eğitim yatılı kalan talebelere salonda verilerken, kare biçiminde ve kocaman bir bahçe ile sarılmış olan Nizamiye Medreselerinin çok sayıda geniş, ferah konferans

⁹¹ Türker Göktürk, İsa Dağ, a.g.m., s. 461.

⁹² Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, MEB Yay. İstanbul, 1995.

⁹³ M. Asad Talas, a.g.e., s.59.

⁹⁴ M. Asad Talas, a.g.e., s.59.

⁹⁵ Ziya Kazıcı, “İslam Eğitim Tarihi.” İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları. 2000.

salonları ve derslikleri, depo ve yiyecek kilerleri olması düşünölmüştaban katta bir yunak, son olarak mutfağı vardı. Nitekim talebelerin medresede öğrenim gördükleri derslikler, holün orta yerinde su içmeleri için sarnıç kuyusu bulunmaktaydı. İbadet ihtiyaçları için mescit, yeme, içme ve temizlik ihtiyaçları karşılanmaktaydı.⁹⁶

Nizamiye Medreselerinin yapılışını incelediğimizde iki katlı taş bir bina biçiminde yapıldığını, yine bu eğitim yuvalarının talebelerin barınma, eğitim, ibadet ve diğer ihtiyaçlarını giderecek biçimde projelendirildiğini görmekteyiz. Medreselerde verilen eğitimlerde asla zengin fakir ayrımı yapılmamıştır. Medreseler, ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanan, tüm topluma eğitim hizmeti sunan, günümüzün üniversite kuruluşlarına denk gelen o devrin eğitim müesseseleridir.⁹⁷

Nizamiye Medreseleri çağımızı nüniversitelere denkti. O dönemin üniversite eğitiminin işlevini kapsayan medreselerin öğretimde takip ettiği bir yöntem bulunmamaktaydı. Hocalara hiçbir yöntem dayatılmaz, takip edebilecekleri herhangi bir yöntem de tavsiye edilmezdi. Hocaların serbestçe uyguladığı kendilerine has yöntemleri olduğunu tahmin ediyoruz.⁹⁸ Ezber yoluyla hafızayı geliştirmek, ortaçağ İslam eğitim sisteminin değişmez bir öğretim metoduymdu. Başvurulan başka bir eğitim metodu da tekrar yöntemiymdi. Sayfaları ezberlemenin en mantıklı yolu tekrar yöntemi kabul ediliyordu. Âlimler talebelik anılarını paylaşırken her dersi çokça tekrar ettiklerini bildirmektedirler. O dönemin ilim insanı Fakih Sîrâzî fıkıh dersini iyice ezberlemek için yüz kez tekrar ettiğini ifade etmektedir.⁹⁹

Medreselerde talebelere fıkıh dersi vermek, fetva vermek (iftâ, fütyâ) ve münazara yapabilmeleri gibi üç temel yetenek bilgisi verilmek istenmiştir. Talebenin fetva verme yeterliliği kazanması maksadıyla, okunan eserlerden nasıl hüküm çıkaracağı öğretilirdi. Münakaşalı, ihtilafli meseleler konusunda talebenin deneyim kazanması ümidiyle, kişisel görüşlerine karşıt düşünceler verilerek, cedel yöntemini kullanmaları, bunlarla nasıl başa çıkacağı öğretilirdi gibi ayrıca münazara kuralları da öğretilirdi. Görüş birliğine varmak ve icmâyı oluşturabilmek amacıyla böyle bir eğitim verilmesi zaruriydi. Talebelere bunun dışında ek olarak, vaaz, tasavvuf, kelâm, nahiv, şiir ve benzeri ilim dallarında ihtisas sahibi olabilmeleri için dersler verilmekteydi. Yargılamasız ve mekanik bir öğrenme anlamına gelmeyen ezber yöntemi, us ve idrak etme- anlama ile destek veriliyordu. Bilgiyi öğrenmek

⁹⁶ M. Asad Talas, a.g.e., s.59.

⁹⁷ Türker Göktürk, İsa Dağ, a.g.m.,s. 462.

⁹⁸ M. Asad Talas, a.g.e., s.59.

⁹⁹ George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, Gaye Kitabevi Dağıtım, İstanbul, 2004, s. 73.

için ilim insanları o dönemin eserlerini okumuşlardır. Ayrıca okumakla yetinmemişler okudukları eserleri hafızalarında tutmak için ezberlemişlerdir. Daha kalıcı olması için yazıya aktarmışlardır. Böylece kitapların o dönemde en önemli hafıza kaynakları olduklarını görmekteyiz.¹⁰⁰

Nizamiye Medreselerinde dersler, ilim dallarına ve derslerin konularına bakılarak işlenişinde farklılıklar oluyordu. Sabah namazı kılınır, Kuran-ı Kerim okunurdu. Hz. Peygambere salât ve selam getirildikten sonra, ders esnasında karşılıklı sorular sorulur. Bu esnada dersin hem iyi anlaşılması sağlanır hem de münakaşa ortamı oluşturularak dersin daha iyi anlaşılması sağlanmış olurdu.¹⁰¹ Nizamiye Medreselerinde derslerin işlenişine baktığımızda yöntem olarak soru-cevap ve problem çözme tekniğinin sıkça kullanıldığını söyleyebiliriz.

IX yy ortasında İslam Medeniyetinde zamanın o popüler ilimlerini üç başlıkta ifade edebiliriz. Bunlar: İslami ilimler, doğa felsefe ilimleri ve dil, edebiyat ilimleridir.¹⁰²

Zamana ve ilmin gelişimine paralel olarak, Nizamiye Medreselerinde okutulan dersler: Kur'an, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Nahiv, Sarf, Dil ve Edebiyat¹⁰³

Nizamiye Medreselerinin ders programlarında: Kuran, Kuran İlimleri, Hadis, Safî Fıkıhı, Usul, Es arî Kelâmı, Hilaf, Cendel, Feraiz, Arapça, Sarf, Na'v gibi İslami İlimlerin yanı sıra müspet ilimlere de yer verilmiştir. Edebiyat, Lügat, Şiir, Hitabet, Tarih, Coğrafya, Musiki, Hat, Felsefe, Mantık, Riyaziye, Hendese, Hesap, Nücum, Tıp, Astronomi gibi ilimlerde burada tahsil ediliyordu

¹⁰⁰ George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, İslam Dünyası ve Hristiyan Batı, Gelenek Yay. İst. 2004, s.73.

¹⁰¹ Türker Göktürk, İsa Dağ, a.g.m., s.463.

¹⁰² George Makdisi, a.g.e.,s.73.

¹⁰³ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay. İstanbul, 2000, s.174.

2. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİ EĞİTİM ÖĞRETİM KURUMLARI

2.1. Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi Eğitim Öğretim Kurumları

Anadolu Selçuklu Devleti, Türkistan'dan İslâm dünyasına oğuzların yaptıkları göç sonucunda kurulan bir Türk-İslam devletidir.¹⁰⁴ Anadolu Selçukluları, Süleyman Şah tarafından Anadolu'da kurulmuştur. Kendisi hükümdar ailesinden gelmiş olup Oğuzların üç oklu Kınık boyuna mensuptur. Anadolu Selçuklu Devleti en parlak devrini Alâeddin Keykubat döneminde yaşamıştır.¹⁰⁵ Köseadağ Savaşında 1243 Moğollarla giriştikleri mücadeleyi kaybeden Anadolu Selçukluları kendi içerisinde yaşadığı karışıklıklar sonucunda 1308 yılında yıkılmıştır. İslam medeniyeti ve insanlık tarihi açısından dönüm noktası diyebileceğimiz olay, Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasıdır. Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu devletinin zayıflaması ve yıkılmasıyla birlikte bu mirasa konmuş özellikle Anadolu başta olmak üzere bu coğrafyanın Türkleşmesinde, ticari, ekonomik, sosyal, bilimsel ve düşünce anlamında gelişmesi ve güçlenmesine büyük katkı sunmuştur.

İran'ı fetheden, Büyük Selçuklular, Anadolu'yu fetheden Anadolu Selçuklu Devleti hem İran medeniyetinden hem de Arap medeniyetinden etkilenmişlerdir.¹⁰⁶ Selçuklularda eğitimin temel amacı, ilmi çalışmalarını önemsemek, bunun yanında medreselerin kurulması ve geliştirilmesi, İslami öğelere bağlı, sorumluluğunu bilen insanların toplum içerisinde yaygınlaştırılmasıydı. Hayat anlayışı İslam'ı özümseyen, biri olmasının yanında savaşçı, cesur, akıncı, alp tipi, İslam Dininin gazilik mertebesinde esinlenen böyle bir kişi hayatını bu değerlere göre şekillendirir. Selçuklularda olgunlaşmış bu bakış açısı Osmanlılarda da devam etmiştir. Selçuklular, durma noktasına gelen İslam medeniyetine Arap ve İran

¹⁰⁴ M. Halil Yımaç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, İ. Ün. Yay. 1944, İstanbul, s. 85; M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993, s.102-114; Paul Wittek, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihi*, Çev. Güzin Yalter, Türkiye Yay., İstanbul 1938, VI, s.19; Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, MaArifet Yay., İstanbul 1981, s. 34.

¹⁰⁵ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Onur Yay. Ankara 1988, s.238.

¹⁰⁶ W. Barthold, *İslam Medeniyet Tarihi*, D.İ.Başk. Yay. Ankara 1977, s. 66.

medeniyetlerinden aldıkları değerleri, kendi öz kültür ve medeniyetleriyle yoğurarak yeni bir hayat tarzı ve anlayışı ile yönettikleri topluma oldukça önemli bir kimlik kazandırmışlardır.¹⁰⁷

1075-1157 Büyük Selçuklu Devleti idaresindeki Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'ya baştan sona hâkim devlet olarak bağımsız hareket eden Anadolu Selçuklu Devleti ve 1243 Köseadağ savaşı mağlubiyeti sonrası Moğolların idaresine giren Anadolu Selçuklu Devletini tarih açısından üç dönemde işleyebiliriz.¹⁰⁸ Birinci dönemde Büyük Selçukluların vassalı olarak Anadolu'nun Türkleşmesinde devletin güçlü olduğu yerlerde otoriteyi sağlamışlardır. Devlet ikinci dönemde bağımsız bir devlet olarak siyasette, ticaretle, yönetimde, ekonomide, ilmi çalışmalarda, ticaretle özgürce davrandığı alanlardır. Üçüncü dönemde Anadolu Selçuklu Devleti ve daha sonra ortaya çıkacak Beylikler döneminde Anadolu'da Hristiyan unsurların etkisi azalacak, minimum düzeye inen Hristiyan kültürünü yerine Türk kültürü kalıcı olarak yerleştirecektir. Anadolu Selçuklu Devleti, tarihteki oynadığı rol bakımından Büyük Selçuklu Devleti kadar etkili olamamıştır. Ancak Anadolu'nun Türkleşmesinde ve toplumun İslam'la bütünleşmesi anlamında büyük gayretleri olduğu kesindir. Nitekim bu devletten sonra bu coğrafyaya hâkim olacak olan Osmanlı'ya siyasi, kültürel ve birçok alanda kolaylık sağlanmış oluyordu.¹⁰⁹

Anadolu Selçuklu Devletinde eğitim-öğretimin ilerlemesinde politik ve ekonomik gelişmelerin etkili olduğu muhakkaktır. Bunun yanında devlet adamlarının ilmi çalışmaları önemsemeleri, Moğol baskısı ve diğer sebeplerden daha huzurlu bir ortamda yaşamak isteyen âlimlerin Anadolu'yu tercih etmeleri, Sultanların âlimlere rahat çalışma ortamı sağlamaları, ayrıca örgün ve yaygın eğitim kurumlarının yanında atabeylik müesseselerinde eğitim ve öğretimin gelişmesinde etkili olmuştur. XII-XIII yy.da Konya, Erzurum, Sivas gibi şehirlerde sultanların, hanedan üyelerinin, zengin devlet memurlarının, ticaretle uğraşan hayırsever insanların vakıflar kurmuşlardır. Kurdukları bu vakıfların eliyle: İmarethaneleler, dârü'ş-şifalar, medreseler, sıbyan mektepleri, hasta bakım evleri, zaviyeler, tekkeler gibi kuruluşlar devletin siyasi birliğini sağladığı gibi şehirlerde kurumsallaşan bu yapılar toplumsal anlamda halkta huzur, sükûnet, dayanışma ortamı oluşturmuştur.¹¹⁰ Anadolu Selçuklu Devleti çağının güçlü ve

¹⁰⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, A. Ün. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. Ankara, 1985, s. 39.

¹⁰⁸ M. Altay Köymen, *Türkiye Selçukluları Devleti, Tarihte Türk Devletleri*, A. Ün. Yay. Ankara 1987, I, s.377

¹⁰⁹ A. Yaşar Ocak, "Türklerde Fikir ve Düşüncenin Türk Devletlerinin Kuruluşundaki Rolü", *Tarihte Türk Devletleri*, A. Ün. Yay. Ankara 1987, I, s.375; Fuat SEVİM, *Dünya Uygarlığı ve Türk Sosyal-Ekonomik Tarihi*, İpek Yay. İstanbul, 1978, s. 60

¹¹⁰ W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, Tahkik. K Yaşar-A. İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1975, s.67

kudretli kurumlarınasahip merkezci bir devlet görünümüne sahipti. XI. yy Türkistan'dan Marmara kıyılarına kadar Kafkaslardan Basra körfezine Büyük Selçuklu Devleti'nin politik ve yönetim anlamında devamı olmuşlardır. Moğol yıkımı nedeniyle doğudan ülkeye giriş yapan ilim insanları, edip ve mutasavvıflar Anadolu'ya gelip ikamet etmişlerdir. Âlimlerin ilmi ve düşünce çalışmaları sonucunda şaheser eserler meydana getirmeleri sonucunda Selçuklu medreseleri tüm cihanda ilmin merkezi konuma gelmesi sağlanmıştır.¹¹¹

Anadolu Selçuklu Devletinin, fikri anlamda Anadolu'da Sünni Mezhebinin öğretilerini toplumla bütünleştirmek istemesi devletin var olduğu süreçte siyasi hedefi olmuştur. Bunun nedeni o dönemde Moğolların zulmünden kaçarak Anadolu'ya sığınan Türkmenler din ve mezhep ayrılığına sebep olmasının sonucunda siyasi kargaşa meydana getirmeleriydi. 1243 Kösadağ Savaşından sonra Anadolu Selçuklu Devletinin siyasi birliği bozulma sürecine girmiştir. Oluşan bu boşluğu Türk Beyleri tarafından kurulan Beylikler doldurmuştur. Anadolu'da kurulan Beylikler politik anlamda Anadolu Selçuklu devletinin sistemini devam ettirmişlerdir. Türk toplumsal kültürünün hâkim olduğu bu devirde Türkçe olarak ilk kez ilim, düşünce ve edebi anlamda şaheser eserler âlimler tarafından oluşturulmuştur. Beylikler Anadolu'da vassalı oldukları Anadolu Selçuklu devleti ile kendilerinden sonra kurulacak Osmanlı Devleti arasında köprü vazifesi görmüşlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti sona erdikten sonra siyasi yaşamlarına devam edecek olan beylikler ilmi ve kültür çalışmalarında devletin mirasını devam ettirmişlerdir. Nitekim Anadolu Selçuklu Devleti beylikleri himayesinde onları ilmi çalışmalarda teşvik ve desteklediği görülmektedir.¹¹²

XI. yy.süreci ve sonrasında İslam âleminin idari birliğini, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular ve Osmanlılar sırasıyla sağlamışlardır. İslam'ın yayılmasına dini, düşünce ve kültürel anlamda İslam'ın gelişmesine katkı sunmuşlardır. Muhteşem bir devlet yönetimi ve askeri teşkilat oluşturacak Osmanlılar, Anadolu Selçuklu Devletinin siyasi düşüncesini, eğitim politikalarını, ilmi çalışmalarını, eğitim kuruluşlarını kendilerine model alarak geliştirerek modernize ettikleri bu saydığımız tüm etkenleri politik yaşamlarında hayata geçirmişlerdir.¹¹³

¹¹¹ M. Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, T.T.K Yay. Ankara 1984, s. 65

¹¹² Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1999, I, s.229.

¹¹³ M. Şerif Çatakoğlu, a.g.e s.10.

2.2. Yapı İtibariyle Medrese Çeşitleri

XII. yy ortasından XIII. yy ortasına kadar kurulmuş medreseler, umumiyetle bir vakıf kuruluşu olarak meydana çıkmıştır. Büyük Selçuklular döneminde kurulan ve örnek olan medreseler, Anadolu Selçuklularında da mimari Büyük Selçuklulara benzer tarzda ve biraz daha gelişmiş biçimde yapılmıştır. Medreseler umumiyetle tek katlı kurulmuştur. İki katlı olarak yapılanlar da bulunmaktadır. Konya Sırçalı Medresesini örnek verebiliriz. Eyvan sayıları belli olmamaktadır. Eyvanlar, sivri, beşik tonozlu, örtülü, ana eyvanın yanındaki odalar genel olarak kubbelidir.¹¹⁴

Ekseriyetle çinilerle süsleme, tuğla ve taştan yapılmış medreselerin her ikisinde de uygulanmıştır. Medreseler iç ve dış süslemelerinin yanında mimari planları da zaman içerisinde gelişme göstermiştir. Selçuklu Medreseleri biçim olarak, dışarıdan içeriye doğru gelişmeyip, içten veya avludan dışa doğru gelişmiştir. Avlu tertibatı binanın biçimlenmesinde en önemli öge olmuştur. Açık avlulu Selçuklu medreselerinde, taç kapı ekseriyse yapının uzunlamasına eksenini üstünde ana sundurmanın tam karşısındadır. Ana kapıdan giriş eyvanına giriş yapılır. Selçuklu medreselerinin klasiği kapalı avlulu medreselerde olduğu gibi açık avlulu medreselerde de dersane sıyıkları baş sundurmanın bir ya da iki yanına oluşturulmuş ve ekseriyetten bu odalar kubbeli olarak inşa edilmişlerdir.¹¹⁵

Kubbeli medreselerde bina ve türbe, tasarlanırken kimi zaman kubbeli odalardan birinin bu amaçla değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Buna Konya'daki Karatay Medresesini misal gösterebiliriz. Selçuklu Medreselerinin kimisinde de türbe yan kanatlarda veya yapının ön tarafında bulunmaktaydı. Sundurmanın sağ tarafında ya da bitişiğinde bulunan odalardan birisi muide diğeri ise müderrisin hizmetine verilmişti. Anadolu Selçuklu el sanatları, süslemeleri ve mimarisi İslam sanatına tarz ve cazibe katmıştır.¹¹⁶Anadolu'daki Selçuklu Medreseleri mimari tarzda, kubbeli ve avlulu olarak iki şekildedir. Asya medreselerinde avluya münbasit dört büyük

¹¹⁴ Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, T.T.K. Yay. Ankara 1969, I, 4; Bkz. Geniş bilgi için Metin Sözen, *Anadolu Selçuklu Devri Medreseleri*, İstanbul 1970, I-II.s.121.

¹¹⁵ Zeki Atçeken, *Konya'da Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, T.T.K. Yay. Ankara 1998, s. 192.

¹¹⁶ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. s. 8.

sundurma, Selçuklular zamanında da aslını koruyarak aynen uygulanmıştır. Elbette medreselerin mimari yapılarında iklim şartları tesirli olmuştur.¹¹⁷

2.2.1. Açık Avlulu Medreseler

Anadolu medreselerinde, avlunun girişin tam karşı cephesinde, sağve solunda odaların olduğu kocaman bir sundurma bulunmaktaydı. Kimi zaman cihetlerde de birer sundurma bulunmaktaydı. Ön tarafta revaklı minik odalar, talebelerin barınmalarına ve eğitim faaliyetlerine gerçekleştirdikleri mekânlardı.¹¹⁸

Ana kapı umumiyetle yapının boylamasına eksenini üstündedir. Ana sundurmanın karşısındadır. Sınıflar ana sundurmanın bir ya da iki bitişiğine kurulmuş, umumiyetle bu hücreler kubbeli inşa edilmiştir.¹¹⁹, Sivas'taki Burûciye Medresesi, Akşehir'deki Taş Medrese,

Konya'daki Sırçalı Medresesi'nde zamanla simetrik tasarım kurguları, XIII. yy son çeyreğinde, Sivas'taki Çifte Minareli Medrese ve Gök Medrese ile Erzurum'daki Çifte Minareli Medresede en deneyimli şekline ulaşır.¹²⁰

2.2.2. Kapalı Avlulu Medreseler

Kapalı avlulu medrese modeli açık avlunun yerinde genellikle bir havuz bulunan kubbeli kısım ile ona bitişik oturma odaları ve sınıftan ibarettir.¹²¹ Medresenin tam ortası kubbe ile kaplıdır. Bu nedenle plân, kare veya kareye gibi bir dikdörtgen şeklindedir.¹²² Kubbesi aydınlık olup kapalı avlulu tarzda, Kırşehir'deki Caca Bey Medresesi, Konya'daki Karatay Medresesi ile İnce Minareli Medrese ve Isparta'daki Ertokuş Medresesi görsellik, tasarım zenginliği ve mevcut anıtsal yapılarıyla Selçuklu döneminin gelişimini teşhir eder.¹²³

Anadolu Selçuklu Medreseleri, umumiyetle tek katlıdır. Lakin Sırçalı Medresede olduğu gibi iki katlı olan da vardır. Ancak sundurma rakamları belli değildir.¹²⁴

¹¹⁷ M. Şerif Çatakoğlu, a.g.e s. 17.

¹¹⁸ Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara kadar Medreseler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 2 C.2 yıl 2, Bursa, 1987, s.11.

¹¹⁹ Muammer Gül; Atilla Bayram; Oğuzhan Hakkoyunmaz, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo -Politik Yapısı*, Konya 2003, s. 322

¹²⁰ İsmail Orman, "Medrese", *İ. A. C.28*, Ank. 2003, s. 338-339

¹²¹ Mefail Hızlı, a.g.e., s.11.

¹²² Gül, Bayram, Hakkoyunmaz, a.g.e., s.322-325.

¹²³ İsmail Orman, "Medrese", *İ. A.* s. 338.

¹²⁴ Zeki Atçeken, "Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, (Ed. Yusuf Küçük dağ), Özel Sayı I, Konya 1998, s.54.

2.3. Anadolu Selçuklu Dönemi Genel Medreseler

Genel medreseler, İslâm medeniyetine hariçten giren ilimlerle İslâmî ilimlerin, belirli oranda okutulduğu medreselere verilen isimdir. Bu medreselerde okutulan ilimler iki kısımda inceleyebiliriz. “Ulûm-i âliye” denilen kelâm, mantık, belâgat, lûgat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibiderslerle birlikte bir de “ulûm-i diniye” olarak bilinen İslami ilimler, hadis ve fıkıh gibi ilimler okutulurdu.¹²⁵Tezimizin konusu olan Anadolu Selçuklu Devleti döneminde kurulan genel medreseleri, yapılış sırasına göre ve bunlardan bazılarını gözden geçirelim.

2.3.1. Hoca Hasan Medresesi

2.3.1.1. Kitabesi

Medresenin güney tarafında, kapının üstündeki mevcut kitabe, Kayseri Müzesindedir. İki metre boyundaki mermer kitabede; “*Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, sana bu hayrı yaptırmayı isteyen mübarek kılsın. Din ve dünyanın nuru Melik Sultan Şah’ın emriyle. Allah onun mülkünü ebedi kılsın. Kul, Allah’ın rahmetine muhtaç, Ebubekir’in oğlu Hasan, bu medreseyi bina eyledi. Allah onu muvaffak kılsın ve onun günahını burada tasarrufla bulunanlar üzerine yazmasın. Allah’ın, Meleklerin ve bütün insanların laneti bu medresenin vakfını haksız yere kullananlar üzerine olsun*”, “*Allah’ın mescidleri içinde Allah’ın isminin anılmasını zikretmekten ve onun harabiyeti içinde çalışmaktan men eden kişiden daha zalim kimdir*”, ifadeleri yazılıdır¹²⁶

H. 589(M.1193) senesinde II. Kılıç Arslan’ın oğlu Kayseri Meliki Nureddin Sultan Şah döneminde vekitabesine göre, Kayseri emiri Rükneddin Mahmud’un veziri Hoca Hasan bu medreseyi inşa ettirmiştir. Hoca Hasan Medresesi’nin vakfiyeleri: Dericiler yakınında bir sebze alanı, Hasan Bey bahçesi adı geçen bir arazi, Erkilet Köyü’nde Hasan yerleri adıyla bağ ve mezarlar, candarlık ismiyle araziden alınan yetmiş akçe, Enderlik Köyü’nde bir bölük araziden meydana gelmektedir. Melik Nureddin Sultan Şah’ın emirlerinden Hoca Hasan adında bir şahıs

¹²⁵ İbrahim Kutlu, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992, s. 41-42.

¹²⁶ *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi*, C. II, Kayseri, 2008, s. 314

tarafından inşa edilen medrese Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da yaptırdığı ilk medresedir.¹²⁷

2.3.2. Şemseddin Altunaba (İplikçi) Medresesi

Konya'da yaptırılan ilk medresenin Altun Aba Medresesi olduğu tarihi kaynaklarda geçmektedir. Şemseddin Altun Aba tahmini 1200 yılında bu medreseyi inşa ettirmiştir. Mütevelli görevlisi olarak İplikçi oğlunun ataması yapıldığı için, o devirde İplikçi Medresesi adıyla ün salmıştır.¹²⁸ Medrese, Konya'nın Yeni Pazar (Sûku'l-Muhdes) ismiyle anılan yerinde kurulmuştur. Etrafında iki mescit, ev, bir han ve dükkânlarla çevrelenmektedir. Bu iki mescitten birincisi Tebrizli Tüccar Hoca Abdül Cebbar'ın oğlu Ebu'lfâdıl Hoca'ya ait, ikincisi günümüzde izi silinmiş Selim oğlu Boyacı Hoca Yusuf'a aittir. İçindeki kütüphane kuruluşundan günümüze kadar ulaşmıştır.¹²⁹ Kazancılar ve Hallaçlar çarşılarında dükkânları bulunmakla beraber, medresenin vakfının İplikçi Camisi'ne bitişik dükkânları olduğu kayıtlarda mevcuttur.¹³⁰

Şemseddin Altun Aba (İplikçi) medresesi, günümüzdeki İplikçi Camii'nin güneyinde bulunuyordu. İplikçi Camii ile beraber, ya da bir iki sene önce, inşa edilmiştir. Medrese'nin H. 598(M.1201) senesinde düzenlenen vakfiyesine baktığımızda, medresenin Hanefi Mezhebindeki müderrisine ayda sekiz yüz, müdine iki yüz kırk dinar maaş bağlanmıştır, bunun dışında Hanefi ve Şafi mezhebindeki talebelere beş dinar tahsis edilmiştir. İmam, müezzin ve ferraş (hademe)'a da maaş verilmiştir.¹³¹ Medresenin vakfiyesindeki kayıtlara bakıldığında çok zeki üç öğrenciye, ayda on beşer dinar, orta seviyedeki on beş öğrenciye ayda onar dinar burs verileceğikayıtlarda ifade edilmektedir. İlaveten her sene medreseye yüz dinar karşılığında kitap alınması koşula bağlanmıştır.¹³²

Sultanü'l-ulemâ Bahâeddin Veled Konya'yı teşrif ettiği zaman 1228Konya'daki Sultan sarayına konuk olmayıp karşı çıkıp Altun Aba Medresesinde misafir edilmiştir. Bu hususta Eflaki geçen diyalogu bizimle paylaşarak: “*Sultan'ın niyeti Sultanü'l-ulemâyı kendisarayında ağırlamak ve onu orada misafir etmektir. Mevlâna Baha Veled kabul etmedi ve imamlara*

¹²⁷ Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yay, Kayseri, 1992, s.71.

¹²⁸ Mehmet Birekul, “Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri”, *Mecmua Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, S. 5 Bahar 2018, s. 85-98.

¹²⁹ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya Ticaret Odası, Konya, 1998 s.155.

¹³⁰ Hüseyin Muşmal, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2000, s.40

¹³¹ Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Konya Valiliği, Konya, 1962, s. 124

¹³² Mehmet İpşirli, “Anadolu: Eğitim Öğretim”, *İ.A.*, Cilt:3, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991 s.128

medrese, şeyhlere hankâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münasiptir. Buyurup Altun Aba Medresesi'ne indi". Yine Eflâkî'nin bildirdiğine göre Konya'da o devirde Altun Aba Medresesinden başka bir medrese olmadığını söylemiştir.

İplikçi Medresesi'nin özgün mimarî yapısından bu güne yalnızca bir kubbeli(hücre) ve İplikçi Camii duvarının yanına temel artıkları ulaşabilmiştir. Halakazı yapılmadığı için medresenin tasarımıyla ilgili bir bilgi yoktur. Alâeddin Tepesi'ndeki (İç Kale) Medrese-i Sultaniye'den sonra Konya'daki ikinci sıradaki en kadim Selçuklu medresesi olduğu söylenir. Medresenin orijinal yapısı Karatay Medresesi gibi hatta ondan daha üstün olduğu iddia edilmektedir. Medrese, dikdörtgen avlu, kocaman kubbe ve ufak kubbelerle (hücre) açılan kapalı medrese tarzında yapıldığı kabul edilmektedir. Ancak zaman içerisinde bu yapı harap olmuş, yerine yapılan yapılar da aslı gibi olmamıştır. Şemseddin Altun Aba (İplikçi) Medresesi Osmanlı döneminde de çeşitli onarımlardan geçmiş belirli bir zaman kullanılmıştır.¹³³

2.3.3.Gıyasiye (Çifte) Medrese

Medrese Kayseri kent merkezinde, Yenice Hacı İkiz Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapı bugün Mimar Sinan Parkı içerisinde yer almaktadır. Çifte Medrese olarak bilinen bu yapı, birbirine bitişik olarak inşa edilmiş, medrese dâhilindeki bir kümbetten meydana gelmektedir.¹³⁴

2.3.3.1.Kuruluşu ve Kitabesi

Külliyedeki şifahanenin taç kapısı üstünde bulunan beyaz mermer dikdörtgen biçimindeki kitabede; "Kılıçarslan oğlu dinin ve dünyanın koruyucusu büyük Sultan Keyhüsrev zamanında, zamanı daim olsun. Kılıçarslan'ın kızı, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe'nin, Allah sizin için onu Rıza kılsın. Vasiyeti olarak, H. 602(M.1205) senesinde bu hastanenin inşasına ittifak etti" (inşa ettirdi). Şeklinde kitabe okunmuştur.¹³⁵Hâli hazır kitabeden Sultan II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun'un vasiyeti ile kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu sultanlığına ilk olarak 1190-1196 senesinde, diğeri 1205 1211 döneminde ikinci kez tahta çıkmıştır. Yapıyı tahta ikinci çıkışında 1205 – 1206 senesinde, medreseyi külliye yapılarıyla beraber inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Medrese üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Kayseri'nin ihtiyacı olan bu eserin yapılışı, Sultan ve aile efradına moral

¹³³ Caner Arabacı, a.g.e., s. 155- 156.

¹³⁴ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a. g. e., s. 321.

¹³⁵ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a. g. e., s. 323.

kaynağı olmuştur. Yapının mimari belli değildir. Eser'in kitabesi haricinde önemli saydığımız yazılı belgede Anadolu Selçuklu dönemi hekimlerinden Zeki oğlu, Ebubekir Sadr-i Konevi'nin şiir ve mektuplarından meydana gelen Ravzatü'l-Kütâb Hadikatü'l-Elbab adlı eseridir.¹³⁶

2.3.3.2. Plan ve Mimari Özellikleri

Gıyasiye Medresesi açık avlulu iki binadan oluşmaktadır. Medrese ve şifâhane dikdörtgen biçimindeyan yana ayrı iki bina olarak inşa edilmiştir. Doğudaki bina tıp medresesi, batıdaki bina şifâhanedir. Şifâhane hacim olarak medreseden biraz büyüktür. Güney Cephesi'nde iki binanın ayrı taç kapısı vardır. Binalar içeriden, kuzey yönünde dar bir geçitle birbirlerine irtibatlandırılmıştır.¹³⁷

Kuzey Güneyyönünde dikdörtgen şeklinde tasarlanan yapının, güney cephesinin doğu yönüne yakın taç kapı yer almaktadır. İçeri girildiğinde sağda ve solda birer hücre bulunmaktadır. Giriş kısmında dikdörtgen biçiminde ortasında havuz olan avluya geçilir. Avlu dört tarafı revaklarla çevrilidir. Cephenin ortasında birer eyvan mevcuttur. Yapının güneyinde ana eyvan aksından azcık doğuya kaymış halde bir eyvan bulunur.¹³⁸

Bu eyvanın doğu tarafında iki kısımlı dikdörtgen tasarlanmış alan mevcuttur. Yapının batı cephesinde ortasında bir eyvan ve eyvanın iki yanında birer oda bulunmaktadır. Bu alanlardan kuzeydeki bitişindeki eğimli dar bir koridorla yapının şifâhaneye bağlanmıştır. Birbirinden bağımsız şekilde düşünülen binada kısımların girişi Batı cepheye daha yakın yapılmıştır. Her ikibölümde tasarım olarak birbirine benzemekte olup binayı birbirinden ayıran ortak duvarbulunmaktadır. İki bölüm arasında dilatasyon yer almamaktadır. Bunun dışında her iki yapıda Kuzey koridorla birbirlerine bağlantısı gerçektir. Bu meseleler ele alınırsa, bu yapıların iki kısım şeklinde birlikte düşünülüp tasarlanarak yapıldığı görülmektedir.¹³⁹

2.3.4. Halîfet Gazi Medresesi

Halîfet Gazi Medresesi, Amasya kent merkezinde, Şamice Mahallesi'ndedir. Kitabesinin kayıtlarına göre, buyapı H. 606(M.1209) senesinde inşa edilmiştir.¹⁴⁰Tuğla ve taş malzemelerden inşa edilen medrese, caddenin ön tarafına bakan cephesi sağlam olup iki sütunlu

¹³⁶Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a. g. e., s. 323.

¹³⁷Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a. g. e., s. 321.

¹³⁸Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a. g. e., s. 321.

¹³⁹Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a. g. e., s. 322.

¹⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, I, Maarif Vekâleti Yayınlan, Millî Matbaa, İstanbul 1927. s. 94.

bir kemer serisini içerisindedir. Sütun boyları bir buçuk metre yükseklikte taş temeller üstüne oturtulmuş tuğladan inşa edilen kemer ayaklarına dayanmaktadır. Medresede genellikle duvar ayakları ve giriş kapısı silmeli kirişlerinde antik zamandan kalan taşlar kullanılmıştır. Mimari planı ve ön cephe tezyinatı arkaik karakteri, medresede Bizans zamanından kalan bir yapının kalıntılarının kullanılmış olabileceğini veya yapının medreseye dönüştürüldüğü havasını vermektedir. Sanat tarihçileri, kitabenin sonraki devirlerde konulmuş olabileceğini rivayet etmektedirler.¹⁴¹

Yapının bitişiğinde Halifet Gazi Türbesi mevcuttur. Selçuklu türbelerinin tasarım özelliklerini taşıyan türbe, sokağa bakan ön cephesi kapısı arabeskler yıldızlar, oyuksu ve çıkıntılı kurslarla tezyin edilmiştir. Türbe üstünde zoraki okunan yazılar dekoratif bir süs gibi gözükmemektedir. Temelden kare şekli mahzen ile birleşmektedir. Üstünde yarım küre biçiminde kubbe ile inşa edilmiş sekiz köşeli salon vesekiz köşeli taştan bir piramitle örtülmüştür.¹⁴²

Tarih boyunca doğal afetlerden zarar gören türbe ve medrese vakfın kişileri tarafından onarımdan geçmiştir. Ancak 1602 senesinde oluşan yangın ve 1647 de meydana gelen büyük depremde medrese çok zarar görmüştür. Müderris Hasan Efendi'nin ahşapla inşa ettirdiği medrese 1888 senesinde Amasya Müftüsü Hacı Osman Hilmi Efendi şahsında yeniden yaptırılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra harap olan medrese, günümüzde yalnızca kapının bulunduğu ön cephe duvarı ayakta kalabilmiştir.¹⁴³

2.3.4.1. Medresenin Vakfiyesi

1. Gücmid Köyü, vakfiyesinde köyün sınırlarını Aştağul ismiyle kaydedilmiş, akarsuyun sınırları çizdiği ifade edilmektedir. Aştağul, Yeşilirmak Irmağının kolu Çekerek suyuna karışan Aştağul deresinden bahsedilmiştir. Derenin kıyısında aynı ismi taşıyan köy, Çorum'un Ortaköy ilçesine bağlıdır. Nitekim vakıfköy Ortaköy İlçesinin sınırları içinde Aştağul Köyü içerisinde bulunmaktaydı.¹⁴⁴

¹⁴¹ Refet Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazı Medresesi ve Vakıfları" 1982, s. 7.

¹⁴² İ.H. Uzunçarşılı, *Kitabeler I*, s. 94-95.

¹⁴³ Hüsameddin Y. Abdioğlu, *Amasya Tarihi*, c. I., s. 284-285.

¹⁴⁴ Amasya Tahrir Defteri, Tapu ve Kad .G.M .Arşivi , No. 25 , s. 111b ; Defter- i Evkaf- ı Rum , Aynı Arşiv , No. 583 , s. 83a .

2. Uzunoba (Koru) Köyü, Amasya Suluova İlçesi sınırlarında aynı isimle anılan köydür. XVI asırda divanisi tımar yazılan köyün malikânesi tekrardan Halîfet Gazi Medresesi'ne vakfedilmiştir.¹⁴⁵

3. Tümü 26 sehim olan Candar (Üyük) mezrasının on altı sehim Suluova İlçesi sınırları içinde Ayrancı Köyüdür. XVI. asırda Argoma (Suluova) kazasına bağlı bir köy olan Üyük'ün malikânesiyine medreseye vakıf, divanisi tımar olarak kaydedilmiştir. Vakfiyesinde Üyük köyüne sınır şeklinde kaydı yapılan Ağar Köyü XVI. asırda kamu vakfı olup tasarrufu Ali Fakih isminde birine verilmiştir.¹⁴⁶

4. Kanu Köyü yakınında bir arsa, XVI. asırda Argoma kazasına bağlı olan Kanu Köyü'nün Malikânesi Yörgüç Paşa İmaretine vakfedilmiştir.¹⁴⁷

5. Amasya'ya bağlı Subaşı Köprüsü yakınlarında bir bağ ve arsa.

6. Halifet Gazi Medresesi yakınlarında bir bahçe

7. Amasya Merkez Kertos Mahallesiinde bir Mesken ve ahır.

8. Amasya'da kentin surları içerisinde Meydan Kapısı'nda tümü beş sehim olan hamam bir sehim.

9. Amasya Merkezde manifaturacılar (bezzaz) çarşısında bir dükkân.

10. Amasya Merkez çarşı içerisinde hanın yarısı.

11. Amasya Merkez Saraçlar Çarşısı'nda bir dükkân.

12. Tokat'ın Turhal ilçesinde bir hamam.

2.3.4.2. Medresenin Yönetimi ve Medresede Eğitim-Öğretim

Medrese'nin vakfının idaresine Halifet Gazi, oğlu Şücaeddin Tekvur Sinan'ı atamıştır. Sonraki yıllarda onun oğlu Celaledin Muhammed'i, daha sonraki yıllarda sonuncunun kardeşlerinden birisini, Nitekim kendi nesillerini kadınlar hariç olmak kaydıyla tevliyet için koşul kılmıştır. Vakıf, vakfın inşası ile medresenin tamir ve onarılması, bundan sonra mahsul ve icarlardan elde edilen gelirlerin beşte birini mütevelliyeye ayırmışlardır. Vakıf mahsullerinin para karşılığı sabit olmadığından medresenin tanzimi gibi mütevellinin gelirini de nakit ile

¹⁴⁵ Amasya Defteri, s. 46a.

¹⁴⁶ Amasya Defteri, s. 34b.

¹⁴⁷ Amasya Defteri, s. 44b.

tespit etmek mümkün değildir. Böylece bu vakfiyede olduğu gibi, Selçuklu devri vakfiyelerinin çoğunda mütevelliyeye mahsulün beşte birinin verildiği görülür.¹⁴⁸

Yapıda eğitim öğretimin, Hanefi Mezhebine göre yapılması, müderrisler ile talebelerin de Hanefi Mezhebinden olmaları koşula bağlanmıştır. Nitekim Nizâmü'l-mülk'ün temelini attığı ilk Selçuklu medreseleri Sünniliğin, Şii- Bâtını mensuplarının çıkardıkları entrikalarla mücadele etmiştir. Anadolu'ya göç eden Selçuklular çoğu zaman Hanefi Mezhebi mensubu oldukları için Sünni Mezhepler arasında ayırım yapmamışlardır. Fakat medreselerde müderrislerin Hanefi olmasına özen göstermişlerdir. Ayrıca talebeler için asla ayrımcılık yapmamışlardır. Böylece Altun Aba Medresesi vakfiyesinde talebelerin Hanefi ve Şafi mezhebinden olabileceği,¹⁴⁹ Karatay vakfiyesinde dört Sünni Mezhepten talebelerin medresede öğrenim yapabilecekleri ifade edilmiştir.¹⁵⁰

Yalnızca furu ile usul'ü kaydetmiştir. Bu nedenle müspet ilimlerin öğretilip öğretilmediği kesin değildir. Öğretim elemanları bir müderris ile bir muidden ibaret olup medresenin vakfiyesinde medresede öğretilen ilimlerden altı talebesi İlk sınıfta altı talebesi ise ilerideki sınıfta olmak kaydıyla on iki talebesi bulunmaktaydı. Vakıf gelirlerinden müderrise senelik üç yüz mud buğday bin iki yüz gümüş dirhem, muiddede senelik iki yüz kırk gümüş dirhem maaş bağlanmıştır.¹⁵¹

Talebelere (fakihlere) senelik doksan dirhem ayrılmış, bu ücretin ileri sınıfta olan altı talebeye onar diğer altı talebeye beşer dirhem olmak üzere ayrılması şart koşulmuştur.

2.3.5. Akıncı Medresesi

2.3.5.1. Kuruluşu

Konya Merkez Çifte Merdiven Mahallesi'nde yaptırıldığı rivayet edilen bu yapının günümüzde nerede inşa edildiği konusunda kuşkular vardır. Akıncı Medresesinin kitabesi araştırmacılar tarafından tespit edilememiştir. Fakat medresenin varlığı konusunda delil olan medreseye ait bir mescidin olduğu görülmüştür. Mescidin günümüzde Konya Mevlâna Müzesinde korunan kitabesine göre, medresenin ve mescidin Anadolu Selçuklu devrinde ünlü bir kişi olan Akıncı namı ile tanınan H. 607(M.1210) senesinde bir I. Gıyasettin Keyhüsrev'in

¹⁴⁸ Oğulbey Vakfiyesi, V.G.M. Arşivi, D. 15, s. 193; Osman Turan, "Mübarizeddin Ertokuş Vakfiyesi", *Belleten*, Sayı 24, s. 424; İsmet KAYAOĞLU, *Rahat oğlu Vakfiyesi*, VD .XIII, s. 1-29.

¹⁴⁹ Osman Turan, "Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi", *Belleten*, S. 42, s. 202.

¹⁵⁰ Osman Turan, "Celaleddin Karatay ve Vakıfları", *Belleten*, S. 45, s. 74.

¹⁵¹ XIV . asrın başlarında Anadolu'da 1 dirhem 3.086 g . Anadolu mudu 1 Mısır irdebine eşit olup , bir irdeb 69, 5 kg .dır . Daha genil bilgi için bkz: W. Hinz; *islami sch Marse und Gewicbete* , s. 5 , 46 .

sultanlığının son zamanlarında Mimar Cemal-ed-din İshak b. Emir Ali tarafından inşa edilmiştir.¹⁵²

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde bulunan vakfiyede “*Akıncı Sultan Mescidi*” şeklinde yazmaktadır.¹⁵³ Bu yapının Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin ikamet ettiği ve ders verdiği tahmin edilmektedir.¹⁵⁴

Konya Salnâmelerinde ve Maarif Salnâmelerinde binanın ismi geçmektedir. Bu yapının belirlenen dönemde eğitim-öğretim fonksiyonlarının sürüp sürmediği belli değildir. H. 1255 (M.1839) senesinde bir şer'îye sicil kaydında Konya'da Akıncı Mahallesinin bulunduğu rivayet edilmektedir.¹⁵⁵ Mahalleye bu ismi Akıncı Medresesinin vermiş olabileceği tahmin edilmektedir. Nitekim bu yapıya ait mescidin 1913 senesine kadar sağlam olması bu yapının var olduğunun kanıtıdır. Akıncı Medresesi bir Anadolu Selçuklu eseri olması münasebetiyle araştırdığımız devre kadar işlevini azaltmasından dolayı yapı hakkında fazla bilgi elde edilememiştir.

2.3.6. Güllük Medresesi

Güllük Medresesi, Kayseri merkezde, Melikgazi ilçesi, Yörük Mahallesi'nde bulunmaktadır. Medresenin en eski olan kitabesi kuzeydoğu taç kapının üstündeki kısımda bulunmaktadır.¹⁵⁶

2.3.6.1. Kitabesi

Dikdörtgen biçimindeki taş kitabe Selçuklu sülüsü ile üç satır şeklinde, kabartma yazı ile yazılmıştır. Kitabede; “Bu binayı Keyhüsrev'in oğlu, dünya ve dinin şerefi fetihler sahibi, müminlerin emirinin ortağı, büyük Sultan Keykavus'un hâkimiyeti zamanında Allah'ın en zayıf kulu, İffetli kadın, Yağıbasanoğlu Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun 1210 – 11 yılında onartmıştır.” ifadesi yazılıdır.¹⁵⁷

Caminin kuzey kapısının üstündeki sivri kemerli bir niş içinde, biri rozetin üzerinde taş üstüne kabartma biçiminde üç satır haliyle yazılı dikdörtgen biçimindeki bir kitabe bulunur.

¹⁵² Mehmet Önder, *Konya Maarif Tarihi*, s. 11.

¹⁵³ VGMA., Esas 9/2 Sıra. 135, No: 3, s. 92.

¹⁵⁴ İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 881.

¹⁵⁵ KŞS., No. 75, s. 24.

¹⁵⁶ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a.g.e, s. 317.

¹⁵⁷ Mehmet Çayırdağ, “Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları”, *Tarih Dergisi*, S: XXXIV, İstanbul, 1984.

1325 Rumi tarihli ve bir onarımı işaret eden kitabede; “ Esirgeyen, bağışlayan Allah’ın adıyla Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inananlar ve namazını kılanlar imar ederler. Sene 1325” yazılıdır.¹⁵⁸

2.3.6.2. Kuruluşu

Kitabeden Medrese’nin 1210 – 11 onarım yapıldığı H. 735(M. 1335) senesindeki vakfiyesine bakarsak Kölük Şemseddin in restore ettirdiği görülmektedir. Medresede restore nasıl yapıldığı, hangi malzemelerin kullanıldığı, nerelerin onarımdan geçtiği hakkında kesin bir yargıya varmak olanaksızdır. Örtü sistemi, kemerleri, duvarların büyük bir bölümü yıkıldığı ifade edilmektedir. Kayseri’deki benzer yapılar ve kitabelerden çıkarılacak sonuca göre medresenin XII. yy. ilk yarısında inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁵⁹

2.3.6.3. Medresenin Özellikleri

Medrese Kayseri’nin batı surları dışında inşa edilmiştir. Böylece batı surları dışında bu yapının inşa edilmesi, burada medreseye ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Medrese’nin yapılışı şehrin gelişimini pozitif yönde etkilemiştir. Ayrıca bulunduğu bölgenin eğitim seviyesinin artmasını da katkı sağlamıştır. Medrese Küllük Camisiyle burun burunadır. Medresenin mimari belli değildir.¹⁶⁰ Kölük Camisi’nin kuzeydoğu köşesindeki taç kapısı üstünde bulunan kitabede Selçukludan bahsettiği için Danişmentlerin Selçuklu hükümlerini kabul ettikleri düşünülmektedir. Yine kitabeye göre 1211’de İzzettin Keykavus (1211 – 1220) döneminde Mahmut b. Yağıbasan kızı Atsız Elti Hatun tarafından restore edilmiştir. 1334 senesinde oluşan depremde zarar görmesinden istinaden Alemuddin oğlu Gülek Şemseddin tarafından restore edildiği için Gülek adını almıştır.¹⁶¹ Günümüz koşullarında mahalle adını Kölük Cami ve Medresesi’nden almıştır. Bu eserle ilgili yapılan bazı çalışmalarda Köllük, Kölük, Kölük ve Kölük adlarının kullanıldığı görülmüştür. Oktay Aslanapa’ya göre bu ismin

¹⁵⁸Kerim Türkmen, “Selçuklu Döneminde Kayseri’nin İmar Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1998), (Haz. A. Aktan-A. Öztürk) Kayseri, 1998.

¹⁵⁹Erol Yurdakul, “Kayseri Kölük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları İle İlgili Yeni Görüşler”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Sayı: 1/1, Ankara, 1974.

¹⁶⁰Ahmet Gül, “Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l Hadislerin Yeri”, Ankara, TTK, s.16.

¹⁶¹Nermin Şaman Doğan, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Bahar(16), ss.191-214.

doğru telaffuzu Klk ve Glk değil klk'tür. Cesur anlamında olup eski bir Türk adı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir.¹⁶²

Literatürde medreseler çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. Klk Medresesi'nde talebe odaları bulunmaktaydı. Talebe odaları medresenin batısında bulunmaktaydı. Aynı zamanda hepsi aynı büyüklükte idi. Özellikle Selçuklu medreselerinde hücrelerde ocak yeri bulunmasına rağmen, bu medresede hücrelerin hiçbirinde ocak bulunmamaktadır.¹⁶³ Ayrıca hücrelerde öğrencilerin dikkatlerinin dağılmaması, öğrencilere daha iyi eğitim verilmesi münasebetiyle diğer medreselerde dışarıya bakan pencere bulunmamaktaydı. Ne var ki onlardan farklı olarak Klk Medresesi'nde pencere vardı. Öğrenci hücreleri sokağın seviyesinden yüksek olduğundan dikkatlerinin dağılacağı kaygısı yaşamadıklarından ötürü binaya pencere konulmuştur.¹⁶⁴ Bunun dışında üstü açık ya da üstü kapalı olsun hemen her medresede bir avlu elbet bulunurdu. Klk Medresesi, bu anlamda kendi içinde büyük farklılıklar barındırmaktadır. Medrese avlusuzdur ve cami ile burun burunadır. Nitekim zgn bir mimari özelliği olan medrese avlusuz ve müstakil olmayan tek medresedir. Günümüzde kullanılmaya devam eden medrese yıllara meydan okumaktadır.¹⁶⁵

2.3.7. Atabey Ertokuş Medresesi

Medrese, Isparta kentinin yirmi üç kilometre kuzeydoğusunda bulunan Atabey İlçesi Mft MahallesiMedrese Sokakta yer almakla birlikte, yıllara meydan okurmuşasına halen ayaktadır. Yapı, batı cephesinin orta bölümüne bitişik türbe ileberaber, doğusunda bağımsız olarak yapılan caminin oluşturduğu klliyyeden ibarettir. İlk inşa edildiğinde sağlam olan lakingnmzde harap olmuş bir hamamla, sonradan onarılmış bir de çeşmenin olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁶

Doğu-batı yönünde yaptırılan medrese asimetrik olmayan dikdörtgen tasarımı kapalı avlulu ve tekeyvanlı biçimindedir. Medresede tuğla, sıva, kesme taş, moloz ve devşirme malzemeler kullanılmıştır.¹⁶⁷Roma ve Bizans dönemine ait mermer taş ve devşirme malzemenin yapıda kullanılması medresenin civarında Bizans zamanından kalma bir kilise

¹⁶²Arzu zbideciler, *Kayseri Klk Cami ve Medresesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s. 21.

¹⁶³ Arzu zbideciler, a.g.t s.21.

¹⁶⁴Ziya Kazıcı, *Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, İstanbul, 2016. S. 67.

¹⁶⁵ Ziya Kazıcı, a.g.e. s. 63.

¹⁶⁶Aynur Durukan, *Ertokuş Külliyesi*, DİA, XI, İstanbul: 1995, s.313-314.

¹⁶⁷ A. Durukan; a.g.e. s.314.

veya benzeri bir yapının olduğunu göstermektedir.¹⁶⁸Yapının dıştan batı cephesinin orta bölümüne ayrıca içten ana eyvanına bitişik bir de türbe inşa edilmiştir. Fakat türbenin eyvana gelişi güzel yerleştirilmesi, kapılar aracılığı ile açılması kapının üstündeki ikiz pencereyi kapatarak işlevsiz bırakması yapıya kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerindeki duvarlarla, dıştan bağlantı yapılması ve türbenin çok farklı şekilde malzeme ve planla yapılması gibi nedenler yapının medreseye sonradan birleştirdiğini kanıtlamaktadır.¹⁶⁹

2.3.7.1. Kitabesi

Yapının taç kapının üst tarafında mermer üzerine sülüs hatla yazılmış beş satırlık yapım kitabesi bulunmaktadır. İlk satırdaki yazı kare şeklinde kitabe levhasının tam ortasına gelecek biçimde içe kademeli oturtulmuştur. Kitabe şu şekildedir; “*Sultana ait, bu medresenin yapımını, dünya ve dinin yüce sultanı, müminlerin emiri, fetihler babası, Keyhüsrev oğlu Keykubad zamanında, yüce Allah'ın rahmetine muhtaç, zayıf kulu Abdullah oğlu Ertokuş H. 621 / M. 1224 yılının mübarek Ramazan ayında emretti*”. Yukarıda yazılı olan, Ertokuş Han kitabesinde tekrarlandığı gibi bu kitabede de ilk satırı “Es-Sultani” yazısı mevcuttur. Handaki kitabeden farklı olarak Ertokuş Medresesinin kitabesinde, devrinin sultanı I. Alâeddin Keykubat ve babası Keyhüsrev'in isimleri verilmiştir. Mübârizüddîn Ertokuş yaptırdığı medresenin kitabesi vasıtasıyla devleti yöneten Alâeddin Keykubat'a güvenini, bağlılığını, sevgi ve saygısını göstermek istemiştir.¹⁷⁰

2.3.7.2. Plan ve Mimari Yapısı

Medresenin dıştan doğu-batı istikametinde dikdörtgen tasarımlı kapalı avlulu avlusu dört serbest desteklenmiş tek eyvanlı ve tek katlı bir eserdir. Doğu yönü ekseninde hafif dışa taşmış ve beden duvarından yüksekçe profilasyonlu sivri kemerle çevrilmiş taç kapı bulunmaktadır. Medresenin kare planlı avlusu eksenlere düzgün yerleştirilmiş dört sütuna dört taraftan atılan sivri kemerlerle bölüntüye uğratarak haçvari bir alan oluşturulmuştur. Ortada dikdörtgen havuzu bulunan avlunun merkezinde, ortası açık basit bir kubbeyle diğer elemanlar sivri tonozla kaplanmıştır. Avlunun doğu tarafı merkezinde doğu batı tarafında dikdörtgen tasarımlı giriş alanı ile bitişğinde çift sıra dizilmiş yaklaşık kare ve dikdörtgen tasarımlı ikişer

¹⁶⁸ Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi Anadolu (Anatolia)*, 12, 1968, s.17-26.

¹⁶⁹Abdullah Çakmak, Mehmet Yağcı, “Mübârizüddîn Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafı.” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 19, Sayı: 1, Haziran 2017, s. 65.*

¹⁷⁰ Nermin Şaman Doğan, “Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş.” *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Edebiyat Dergisi*, C: 27, S: 1, Haziran 2010, s. 243-244.

birim bulunmaktadır. Bu birimlerden ikisi bir iş alanına diğer ikisi ise avluya açılır. Avlunun batı yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonoz kaplı ana eyvan bulunmaktadır. Eyvanın yanındaki kare planlı ve tromplarla geçilen kubbe ile kaplı birer alan mevcuttur. Ana eyvanın güney duvarı yönünde dikdörtgen dişli mihrap ile batı duvarı ekseninde yanındaki türbeye açılan üç kapı bulunmaktadır. Nitekim medrese ve türbe kapılar aracılığıyla organik olarak birbirine kenetlenmiştir. Yapıda taç kapı giriş alanı avlu eyvan ve türbeye çizgisel bir yönelim vardır.¹⁷¹

2.3.7.3. Medresenin Vakfiyesi

Türkiye Selçukluları devrinin önemli kumandanlarından Mübârizüddîn Ertokuşınşa ettirdiği eserlerineakar olarak Ağros Köyü'nün gelirini vakfetmiş ve gelirlerin beşte birinin mütevelliyeye dâhil olduğunu, eldeki kalan gelirlerin medresenin müderris ve öğrencilerine hana gelen yolculara, cami imamına ve müezzine, bunlara ait giderlere harcanacağını vakfiyesinde şart koşmuştur.¹⁷²

Medresenin vakfına istinaden vakfiyeden sonra gelen ilk belgeler tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bugüne değin Osmanlı devrinin XV, XVI. ve XVII. asıllarına ait idari, sosyal, ekonomik ve asgari bilgilerini içeren tahrir defterleri vardır. Tımar sisteminin uygulandığı bütün Osmanlı kaza, köy, nahiye, sancak ve mezraları ile burada vergi nüfusu, yer altı yer üstü zenginlikleri vakıf eserleri ekim alanları ve ürünler tespit edilerek kâğıda geçirilen defterlerdir. (Genç vd. 2010: 99) H. 937(M.1530) tarihli tahrir defterinde “*Vakf-ı Medrese-i Atabey an kibleli Sultan Alâeddin*” başlıklı vakıf kaydında Ağros Köyü'nün Medrese, Otaç, Kafirgönü ve Zimmiyan isimli dört mahallesi medresenin gelirleri içinde ifade edilmektedir. Dört mahalledeki kişi sayısı dört yüz otuz iki olup bunların üç yüz yetmiş altısı vergi mükellefidir. Geriye elli altı kişi ise İmam, muhassıl, muallim, mütevellî sahib-i berat, a'ma, ma'lül gibi vergiden muafiyeti olan fertleridir.¹⁷³

2.3.7.4. Vakfın İdaresi

Osmanlı Devleti, önceki İslam Devletlerinden kendi dönemlerine devredilen vakıflara “*Evkaf-ı kadime*” adını vermiştir. Evkaf-ı kadimenin siyasi yönetimi Osmanlı zamanının klasik devrinde müstakil bir mahiyeti haizdi. Fakat Evkaf Nezareti'nin açılmasıyla bu vakıflar da

¹⁷¹ N. Ş. Doğan, a.g.m. s. 242-243.

¹⁷² Osman Turan, *Mübârizeddîn Er-Tokuş ve Vakfiyesi*, Belleten, (XI)43, 1947, s.415-445.

¹⁷³ Tapu Tahrir Defterleri, (COA. TT.d.), 438, s.307.

başka vakıflar gibi müstakil yönetimde merkezi yönetime geçirildi. Atabey Ertokuş Medresesi Evkafı da Türkiye Selçukluları devrinde yapılması münasebetiyle evkafı kademedan olup Evkaf Nezareti açılana kadar müstakil bir yönetim yapısına haizdir. Zamanla Evkaf Nezareti'ne bağlı mülhak vakıflar içinde fonksiyonlarını devam ettiren bu vakıf varlığını, XX. asrın başına kadar devam ettirmiştir.¹⁷⁴

Vakıf da çalışanlar özellikle yönetim ve hizmet sınıfı olarak ikiye ayrılır. Mütevelli, muhasip, kâtip, tahsildar, nazır gibi yönetim görevi üstlenenler idari; müderris, İmam, kütüphaneci, doktor, hatip gibi vakfın amacını gerçekleştirmek için görev alan ihtisas sahibi kişiler de hizmet sınıfını oluşturmaktaydı.¹⁷⁵ İdari sınıfın en üst makamında yönetici makamıyla Mütevelli bulunurdu. Vakıf medreseye dâhil bir vakıf ise bu durumda Mütevelli medrese görevlisi olmaktan ziyade vakfın işletmecisi görevindeydi. Medrese ile ilgilenen özellikle müderris ile ortak çalışma yaparak öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması anlamında önemli vazifeler alan bu gibi mütevelliler medrese vakfının amacına uygun şekilde işletilmesinden sorumluydu.¹⁷⁶

Atabey Ertokuş Medresesi Evkafı'na dâhil tevliyet vazifesi Mübârizüddîn Ertokuş'un bahriyesinde koşul olarak öne sürdüğü azatlı kölelerden Sadeddin el-Hac Armağanşah bin Abdullah ve onun ceddinden gelenler aittir.¹⁷⁷ Gerek vakfiyede yer alan bu koşul gerekse Ertokuş'un gulam sisteminden gelmesi onun çocuğunun olmadığını kanıtlamaktadır. Fakat Ertokuş'un vakfın tevliyet vazifesini azatlı kölesi ve onun ceddinden gelenlere koşul olarak öne sürmesi vakfın yönetimi anlamında aile vakfı olarak kurulduğunu kanıtlamaktadır.¹⁷⁸

2.3.8. Hatuniye Medresesi

2.3.8.1. Kuruluşu

Hatuniye Medresesi Konya Merkez Mihmandar Mahallesi'nde bulunmaktadır. Günümüzde yapının bulunduğu yerde bir minare ve daha sonra yaptırılmış bir cami bulunmaktadır. Bugüne kadar varlığını sürdüren minaredeki kitabe medrese konusunda bizi aydınlatmaktadır. Yapı I. Alâeddin Keykubat döneminde H. 627(M. 1229) yılında inşa edilmiştir. Medresenin banisinin hangi kişi olduğu konusunda tarihi kaynaklarda kuşku

¹⁷⁴ A. Çakmak; M.Yağcı, a.g.m, s. 71.

¹⁷⁵ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 169.

¹⁷⁶ İbrahim Balık, "Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III (12), 2001, s.171-182.

¹⁷⁷ A. Çakmak, M:Yağcı, a.g.m, 71.

¹⁷⁸ A. Çakmak; M.Yağcı, a.g.m, 71-72.

bulunmaktadır. Kimi kaynaklarca yapının Hacı Mahmud Zâde Bedreddin Biremuni tarafından inşa ettirildiği ifade edilirken, kimi kaynaklarda Ahmed Ülarus kızı Devlet Hatun'un medreseyi inşa ettirdiği rivayet edilmektedir.¹⁷⁹

2.3.8.2. Medrese'nin Vakfiyesi

Alışılmış bir Selçuklu yapıtı olan Hatuniye Medresesinin Konya kenti içinde ve dışında çok sayıda zengin vakfı bulunmaktadır. Medresenin maddi ihtiyaçları bu vakıflar sayesinde giderilmiştir. Sahip olduğumuz tarihi Berat'a göre H. 1118 / M. 1707 senesinde medrese ve medresenin bitişiğinde bulunan mescide bir akçe maaş ile bir cüz-han atanmıştır.¹⁸⁰

Araştırdığımız devirde medresenin açık olduğu görülmektedir. Hatuniye Vakfı'nın yıllık gelirine incelediğimizde on beş akçe olduğunu görmekteyiz. Medresenin giderlerinin ise senelik altmış akçe olduğu belgelerde yazmaktadır.¹⁸¹ Araştırdığımız devir içerisinde Kemteri lakaplı Şair Hacı Efendi adıyla müderrisin medresede görev yaptığını bilmekteyiz.¹⁸² Yapıda genelde okutulan dersler; Darü'n-Naci, İzhar Celi dersleridir. Medresede öğrenim gören öğrenci sayısı 30-32 arasındadır.¹⁸³

2.3.9. Hz. Mevlana'nın Evi Gühertaş (Molla-i Atik) Medresesi

Hz. Mevlâna ve aile efradı (1228) senesinde Karamandan Konya'ya gelişlerinde Altun Aba (İplikçi) Medresesine yerleşmişler, bir süre burada misafir edilmişlerdi. Konuk oldukları Altun Aba Medresesi Mevlana'nın ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Mevlana'nın babası Baha Veled, Sultan Alâeddin'in dizdarı Bedreddin Gevhertaş'tan, çocukları için bir medrese inşa etmesini kendisinden istemiştir. Medrese yapılmaya başlanmıştır, ancak Baha Veled, medrese bitmeden, (1231) senesi yirmi üç şubatında ahirete göçmüştür. Bu nedenle medresenin tamamlanışını görememiştir. Medrese, Selçuklu ve Karamanoğlu devrinde Medrese-i Mevlâna, Osmanlı zamanında Medrese-i Molla, ya da Molla-i Atik (Eski Molla) Medresesi, sonraki yıllarda dergâhın yanında kurulan medrese de Molla-i Cedid (Yeni Molla) Medresesi adıyla anılmaktadır.¹⁸⁴

¹⁷⁹ VGM. Kuyud-ı Kadim Arşivi, "Konya Vakıfları", No:565, s. 2.

¹⁸⁰ KŞS, No: 42, s. 294.

¹⁸¹ KŞS, No: 76, s. 125.

¹⁸² Mehmet Önder, a.g.e, s. 21.

¹⁸³ Maarif Salnamesi, 1319, s. 839, KVS, s. 57.

¹⁸⁴ Mehmet Önder, a.g.e, s. 124.

Mevlâna hayatı boyunca bu medresede ikamet etmiş, evlatlarını burada büyütmiş, eserlerini burada yazmış, Şems'le o herkesçe bilinen halvet ve sohbetleri burada olmuş, Şems'le Kimya Hatun'un evlenmeleri ve tüm yaşadıkları ve Şems'in öldürülmesi gibi tüm olaylar bu medresede yaşanmıştır.¹⁸⁵

Medrese, (1017,5) metrekare eninde bir arsa içinde yaptırılmıştır. Medrese, umumiyetle Konya medreselerinde bildiğimiz kara örtü denilen toprak damlıdır. Dam, sıcak ve bunaltıcı yaz gecelerinde, yatmak amaçlı olarak da kullanılmıştır. Medrese kerpiç ve topraktan yapıldığı için günümüze değin ulaşamamıştır. Medreseye belli bir süre sonra vakıflar bağlanmıştır. Molla-i Atik Medresesi, Mevlâna ve çocuklarından sonra yüzyıllar boyu medrese işlevi görmüştür, medresede asırlar boyu binlerle tabir edeceğimiz öğrenci öğrenim görmüş ve mezun edilmiştir. 1860 senesinde medreseye Seyit Hüseyin ismiyle bir şahıs müderris olarak atanmıştır. Bunun yanında medresede 1885 yılında, Konya müftülerinden Gezlevili Hacı Ahmet ve Ağrılı Mustafa Efendilerin müderrislik yaptığı kayıtlarda geçmektedir.¹⁸⁶

Bu yıllardansonra medrese yıkılmış, bir ara tadilat görmüş, sonra binası tamamen yıkılmış arsası sık sık tahrip edilmiştir. Cumhuriyet devrinde diğer medrese arsalarında olduğu gibi bu medrese arsası da 1942 senesinde özel mülkiyet kayıtlarına geçmiştir. Medrese arsasının ilk sahibi, Konya'nın tanınan kişilerinden Ahmet Civelek'tir. Mevlâna Medresesi'nin yapıldığı yerin neresi olduğu konusunda araştırmacılar tarafından uzun süre çalışma yapılmış, yapıldığı yer ile ilgili tarifler verilmiş ve tapu kayıtları üzerinde durulmuş, ancak günümüzdeki yeri tam olarak bulunamamıştır. Konyalı, medresenin yapıldığı yere binalar yapılırken mezar kalıntıları çıktığını ifade eder.¹⁸⁷

Tapu kadastro haritalarında görüldüğü gibi, Mevlâna'nın yaşadığı yer, Molla-i Atik Medresesi ile Seyfiye Medresesi baktığımızda sanki birbirine bitişik gibi durmaktadır. Seyfiye Medresesi Molla-i Atik Medresesinin güneydoğusundadır. Mevlâna'nın yaşadığı yer, yani Molla-i Atik Medresesi'nin şu anki bulunduğu yeri, Şerafeddin Caddesi'nde, Sabah Dershanesi'nin Ahmet Sağırlı Şubesi'nin olduğu yerdedir. Tapu kadastro krokilerindeki kayıtların zemine uygulanması bunu doğrulamaktadır.¹⁸⁸ Mehmet Önder gibi pek çok

¹⁸⁵Mehmet Ali Uz, <http://www.merhabahaber.com/mevlananin-evi-gevhertas-molla-i-atik-medresesi-56451h.htm>.

¹⁸⁶ Mehmet Ali Uz, a.g.m, s.1.

¹⁸⁷ Mehmet Ali Uz, a.g.m, s.1.

¹⁸⁸Mehmet Ali Uz, a.g.m, s. 1.

tarihçininve bizim elimizdeki arsanın eski tapu kayıtları 21 pafta, 242 ada, 35 parsel gözükürken sonradan arsa, 916 ada ve 57 parsel olarak değiştirilmiştir. (1017,5) metrekare arsanın 135 metre kare civarı yola bırakılmıştır. Kurs binası yaklaşık 889 metrekarelik sahaya yapılmıştır. Bu durumda, eski Mevlâna Medresesi'nin ve hiçbir tüzel kişinin bir metre yeri kayıtlarda görülmemektedir. Önceki yıllardayapının kuzeyinde bulunan sokak Saray Sokağı adıyla bilinirken, sonradan Ahmet Özdemir Sokağı ismiyle değiştirilmiştir. Sokak ve cadde üzerindeki mevcut evlerin 1924 yılında Maliye-i Hazine üzerinde kayıtlı olması, bu evlerin Ermenilerden günümüze ulaştığını göstermektedir. Dershane binası inşa edilmeden evvel arsanın sahibi, Bursa'da oturan ve köken olarak Silleli bir sülaleye kayıtlıdır. Koyuncu Vakfı idarecileri bu arsa alanına bir eğitim kuruluşu inşa etmek üzere gönüllü olur. Ancak yapının maliki veya mirasçıları kendilerinin bina yapacaklarını iddia ederek satmayacaklarını söylerler. Buraya bina yapmak istediklerinde de buranın bir vakıf arazisi olduğunu öğrenince, arsa bir kere daha el değiştirmişdaha sonra Koyuncu Vakfı'nın mülküne geçmiştir. Vâkıfın kendisi buraya günümüzdeki binayı yaptırmıştır.¹⁸⁹ Bu arsayı elinden çıkarların da, arsayı alanların da arsanın sahasının Mevlâna'nın yaşadığı yer ve Molla-i Atik Medresesi olduğundan haberleri yoktur. Bizim düşüncemize göre, Sabah Dershane'si sahasının Mevlâna'nın evi ve Molla-i Atik Medresesi olduğu söylenince Bursa'da oturan H.İbrahim Erdönmez ellerinde bulunan Osmanlıca bütün el yazması eserleri ve belgeleri bize göndermişler, bu konuda bizlere yardımcı olmaya çalışmışlardır.¹⁹⁰

Hız. Mevlâna Molla-i Atik Medresesi'nehemmiyet gösterir ve saygı duyardı. Bir ahbablarının Şems'in hücresinin duvarına çaktığı çivi için: *"Bizim bu medresemiz, velilerin meskenidir. Bu hücre de Mevlâna Şemseddin'indir. Buraya çivi çakmaktan korkmuyorlar mı? Bir daha böyle yapmasınlar. Bana, sanki bu çiviye ciğerime çakıyorlarmış gibi geliyor."* der.¹⁹¹

2.3.10.Nizamiye (Nalıncı) Medresesi

2.3.10.1. Kuruluşu

(Nalıncı) Nizâmiye Medresesi, Konya'nın mevcut Kürkçü Mahallesi, eski belediye olarak bildiğimiz yapının on beş ile yirmi metre doğusunda bulunmaktadır. Medrese Selçuklu devlet adamlarından I. İzzettin Keykavus devrinde(üstâdü'd-dâr: Saray kâhyası) olan Emir

¹⁸⁹Mehmet Ali Uz, a.g.m, s. 2.

¹⁹⁰ Mehmet Ali Uz, a.g.m, s. 2.

¹⁹¹Ahmet Eflaki, (Tahsin Yazıcı çev.), 1986, 1/43, 44, 543; Konyalı, Konya Tarihi, Konya 1964, 801,887, 944-945.

Nizâmüddin Ebü'l-Hasan Ali b. İlalmış b. İdris tarafından H. 650(M. 1256) yılında yaptırılmıştır.¹⁹²

Emir Nizâmüddin, Sultan İzzettin Keykavus'un ordugâhında (üstâdü'd-dâr: Saray kâhyası)'dır. Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus Konya'nın "Sultan Han'ı" bölgesinde Moğollarla girdiği savaşı kaybetmiştir. Sultan Konya'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Emir Nizâmüddin Konya'ya gelerek şehrin emniyetini sağlayıp, bölge halkından para toplamıştır. Sultanla girdiği mücadeleyi kazanan Moğol komutanı Baycu'ya topladığı parayı vererek şehri yağmalanmaktan kurtarmıştır.¹⁹³ Emir Nizâmüddin'in yaşamı hakkında daha fazla bilgi sahip değiliz.

Nizamiye Medresesi H. 635(M. 1237) senesinde ünlü Selçuklu mimarı Keluk b. Abdullah tarafından inşa edilmiştir. Medreseye Nizamiye Medresesi de denilmektedir.¹⁹⁴ Nizamiye Medresesinde XIX. Asrın ilk dönemlerinde, medresede eğitim-öğretim çalışmaları yürütüldüğünü biliyoruz.¹⁹⁵ 1916 senesinde Konya Valisi Muammer Bey'in müsaadesi ile medresenin bulunduğu alana Dârü'l Muallim binası inşa edilmiştir. Daha sonra aynı alana Rehber-i Hürriyet Okulu yaptırılmıştır. 1927 senesinde medresenin arsasının komple kamulaştırıldığını görüyoruz.¹⁹⁶

Konya'nın ünlü medreselerinden biri olan Nizamiye Medresesi, Evliyâ Çelebi'nin "Seyahatnâmesi"nde Konya ilinden bahsederken; "Dârü't- Tedrislerinin en meşhuru Nalinci Medresesi'dir."¹⁹⁷İfadesini kullanmıştır. Fatih Sultan Mehmet zamanında Konya Tahrir kayıtlarında ismi zikredilen, on bir medrese arasında Nizamiye Medresesi de geçmektedir.¹⁹⁸ II. Beyazıt döneminde Evkâf'ı belirlenen medrese, III. Murat zamanında geniş olarak tapu istatistiklerinde yer almaktadır: "Vakf-ı medrese-i Emir Nizâmüddin b. Hasan Ali b. İlalmış b. İdris, bî târih-i sene hamse ve selâsin ve sitte mie." Böylece medresenin kurucusu ve kuruluş zamanı net bir şekilde söylenmiştir. İlave olarak derkenarda da "beynennâs Nalinci diye ma'ruf ve meşhurdur." denilmektedir.¹⁹⁹ Seviye bakımından medrese "Otuzlu Medreseler" içerisinde

¹⁹² İ. Kutlu, a.g,t s. 49.

¹⁹³ Hakkı D. Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VIII, s. 317.

¹⁹⁴ Ferid Uğur, "Konya Rehberi", 1339, İstanbul, s. 92.

¹⁹⁵ K.V.S, s. 550.

¹⁹⁶ Sabri Uyar, "Hattatlar Armağanı", *Konya Dergisi*, S. 113-114, s. 12.

¹⁹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*, c. III, s. 21.

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya, 1965, s. 822.

¹⁹⁹ Ankara Kuyud-i Kadime Arşivi, Defter No: 564, s. 82.

gösterilmekteydi. H. 1159(M. 1746) senesindeki sicil kaydında medresenin arsası hakkında bir mahkemenin olduğunu ifade edilmektedir.²⁰⁰

2.3.10.2. Talebe ve Okunan Kitaplar

(Nalıncı) Nizâmiye Medresesi pâyeye anlamında Otuzlu (Miftah), aşamasındadır; fıkıh belâgat, kelâm, hadis; Bunun dışında tenkih ve tevzih, Şerh-i miftâh, hâşiye-i tecrid, mesâbih dersleri ve eserleri ile talebeler öğrenim görmüşlerdir.²⁰¹

XIX. asrın içerisinde Nalıncı (Nizamiye) Medresesi'nin elli talebesi olduğunu kayıtlardan anlıyoruz.²⁰²

2.3.11. Tac'ül Vezir Medresesi

Tac'ül Vezir Medresesi, Konya merkez Ferhuniye Mahallesi sınırları içerisindedir. H. 637(M. 1239) tarihlerinde Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri olan Tac'üddin Ahmed bu medreseyi yaptırmıştır.²⁰³ Hem o dönemde yapılan medrese, hem de bitişindeki hanikâh günümüzde yerinde değildir. Tamamen harap olmuştur. Medrese asırlarca belli aralıklarla tadilata uğramıştır. H. 978(M. 1570)senesinde gerçekleşen tadilatın parasal karşılığı 100 altına tekabül gelmektedir.²⁰⁴

Ta'cül Vezir Medresesi kıdem olarak altmışlı medreseler olarak bilinmektedir. Zira H. 1038(M. 1628)yılıının Anadolu kazaskerinin tutanağında altmış akçe ile Abdül Halim Efendi'nin müderris olarak atandığı kayıtlardan ortaya çıkmaktadır.²⁰⁵

İncelediğimiz dönem bakımından medresenin bütçesi yedi, muhasebe maaşı da yirmi olarak ifade edilmiştir. Medresede okutulan dersler için herhangi bilgi kaydı tutanaklarda gözükmemektedir, fakattalebe sayısının yirmi iki olduğundan bahsedilmiştir. Tac'ül Vezir Medresesi 19 asrın sonlarına doğru öğretim için kullanılmıştır. Sonraki senelerde çok harap ve yıkık olduğundan öğretim yapılamamıştır. 1896 yılında tamamen yıkılmış, civarındaki bir Kümbet den başka bir hiçbir şey kalmamıştır.²⁰⁶

²⁰⁰ Cahid Baltacı; *XV. XVI asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 107.

²⁰¹ Cahid Baltacı, a.g.e ,s. 38.

²⁰² K.V.S, İstanbul, 1332, s. 550.

²⁰³ K.V.S, 1312, s. 550, Şehabettin Uzluk: *Konya Abideleri*. Konya, 1935, s.37.

²⁰⁴ Mehmet Önder, a.g.e s.23.

²⁰⁵ İbrahim Kutlu, a.g.t s. 60.

²⁰⁶ İbrahim Kutlu, a.g.t s. 61.

2.3.12. Hunat Hatun Medresesi

2.3.12.1. Kuruluşu

Kayseri merkez, surun dışında, iç kalenin doğusundadır. Hunad Külliyesi'nin elemanlarından olup, caminin kuzeyindedir. Medresenin kitabesi yoktur. Ne zaman inşa edildiği belli değildir. Fakat güney duvarının bir bölümünün, cami beden duvarı işleviyle kullanılması, 1237 yılında camiden önce inşa edildiğini göstermektedir. Yapılış malzemelerine ve mimari özelliklerine bakıldığında aralarında çok fazla zaman farkı olmadığı görülmektedir. Camiden belli bir zaman evvel 1235 senesi takriben inşa edilmiş olduğu rivayet edilmektedir.²⁰⁷

2.3.12.2. Plan ve Mimari Özellikleri

Medrese, Hunad Camisi'ne kuzeybatıdan bitişik olup cami ile medrese yan yana bulunmaktadır. Duvarları dıştan silindirik ve kare biçimde payanda kulelerle desteklenmiş medrese, doğu-batı yönünde dikdörtgen bir mekânı içine almaktadır. Revaklı, orta yerinde dikdörtgen havuzu olan açık avlulu, iki eyvanlı medrese tek katlıdır. Medresenin güney cephesinin üçte birlik bölümü caminin beden duvarlarını kapsamaktadır. Cami beden duvarı ile arasında bir dilatasyon bulunmaktadır. Bu cephesinde kümbet bulunmaktadır.²⁰⁸

Medresenin doğu cephesi orta yerinde ana eyvanın merkezine konulan dikdörtgen bir pencere, Cami duvarıyla yan yana olan kısımda pencere vardır. Medresenin en masif yüzeyi kuzey tarafıdır. Cephe doğu ve batı köşelerindekimevcut birer kule ve cephe ortasında birbiriyle eşit mesafede konulmuş yarım daire formulu iki köşe kulesi ile hareket verilmek istenmiştir. Üst örtü, düz toprak damlı durumdayken, tamiratlar sonrasında taş malzeme ile beton derz ile inşa edilmiştir. Kot farkının yüksekliği ile çörtlenler alt tarafta kalmıştır. Bir metre on beş santimetre kalınlığındaki kesme taş kaplamalı duvarları üstte düz bir korniş kısıtlamaktadır.²⁰⁹

Medrese Hunad Külliyesinin bir kısmını oluşturur. İç kale dışında doğu yönünde araba pazarının yanında caminin bitişiğindedir. ²¹⁰Paye anlamında medrese H. 963(1555 – 1556)'dan sonra otuzludur. Sonraki yıllarda kırklıdır. H. 995(1586 – 1587)'den evvel ellili payesine yükseltilmiştir.²¹¹ Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki en ünlü yapılarından bir

²⁰⁷ Haluk Karamağaralı, "Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Ankara, 1976.

²⁰⁸Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1988. s.14

²⁰⁹ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, (Sadeleştiren: Kemal Göde), 1000 Temel Eser, No: 93, Ankara, 1982.

²¹⁰Ayten Sezer, *Atatürk Dönemi Yabancı Okullar*, TTK yayınları, Ankara 1999, s.12, Albert GABRIEL, *Kayseri'de Türk Anıtları*, (Çev: A Akif Tüfenk), Güneş Matbaası, Ankara, 1954, s.76-79.

²¹¹Cahit Baltacı, a.g.e, s.248

tanesisidir. Külliye'deki yapıların hepsinin Hunad Hatun tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Ne var ki yapılan son araştırmalar külliye içindeki yapılardan kimisinin medrese ve hamamı mimari özellikleri ile Hunad Hatun'un yaptırmadığı gün yüzüne çıkmıştır. Eserlerin Hunad Hatun'un inşa ettirdiği camiden daha önce yaptırılmış olduğu bunları yaptıranın da olasılıkla Hunad Hatun'un eşi I. Alâeddin Keykubat olabileceği iddia edilmektedir.²¹²

2.3.12.3. Medresenin Vakfiyesi

Salur Köyü'nün arazisinin yarısı, Zincidere Köyü'nün arazisi, Emirhan Mezrası Sahra Nahiyesi'nin Yayanı Köyü arazisinin yarısı, Asmalık'a bağlı Emirdağ Köyü, Tokat'a bağlı Kazova Köyü arazisi, Hunad Hatun hamamının geliridir. Ayrıca Hasan Bey bahçesi arazisinin beşte üçü, Devletşah arazisi, Sivas yolu üzerinde Mümin Hoca arazisi, Şeyh Şerafettin, Rıdvan Bey ve Paşa arazileri ve hamama yakın bir alanın gelirinden meydana gelmektedir.²¹³ Bu eserler günümüz şartlarında değişik amaçlı olarak kullanılmaktadır. Cami ibadethane olarak işlevini yerine getirmektedir. Medrese ise çarşı pozisyonuyla fonksiyonunu sürdürmektedir. Bunun yanında cadde tarafına bakan hamam halen kullanılmaktadır. Medresesi I. Alâeddin Keykubat'ın eşi Hunad Hatun inşa ettirmiştir. Türbe, hamam, cami ile beraber külliye'nin parçası olan, medresede ne yazık ki kitabe bulunmamaktadır. Hunad Hatun'un türbesine geçiş buradan olduğu için araştırmacılar medresenin de aynı zamanda yaptırıldığını tahmin etmektedirler. Külliye içindeki caminin kitabesinde şöyle yazmaktadır; “*Bu mübarek caminin inşasını Keykubat oğlu yüce sultan, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sahibi, Keyhüsrev devrinde Şevval H. 635 (Mayıs 1238) yılında büyük âlim ve kanaatkâr, dünya ve dinin yüz akı, hayırlar fatihi Melike oğluna emretti. Allah onun yüce varlığını devamlı kılsın, gücünü artırsın*” . Camide bulunan kapılardan, doğu kapısındaki kitabede; “*Bu mübarek mescidin inşasını din ve dünyanın yüz akı Mahperi Hatun emretti.*” denmektedir. Bu şekilde eseri inşa ettirenin kimliği ortaya çıkmıştır. Kayseri'deki örneklerinden en büyük olan medrese, plan ve mimari özelliği en güzel olanlarındandır. Medreseye giriş batı cephesindeki kapıdandır. Karşıda kocaman bir eyvan bulunmaktadır. Eyvanın her iki tarafında iki tane büyük hücre bulunmaktadır. Yan taraflarda ise küçük odalar yer almaktadır. Giriş kapısının bitişiğindeki merdivenden medresenin damına çıkılmaktadır. Bir zamanlar Etnografya Müzesi olarak görev yapmıştır. Günümüz şartlarında ise çarşı olarak işlevine devam etmektedir.

²¹²Mehmet Çayırdağ, “Kayseri Hunat Külliyesi”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 1, S.2, Ankara, 1998, s.23.

²¹³ Demircan (Özirmak), a.g.e, s.76–77.

2.3.12.4. Müderrisleri

Şeyh İbrahim Tennuri Efendi; Fatih Sultan Mehmet zamanı meşayişinden olma köken olarak Sivaslıdır. Sivas ve Konya'da Sarı Yakut'tan eğitim almıştır. Kayseri'de Hunad Hatun medresesinde müderrislik yapmıştır. Şafii mezhebine mensuptur. Medresenin Hanefi mezhebine mensup müderrislerin meşrut kılınmasından dolayı medreseden Kendi isteği ile ayrılmıştır. Daha sonra Beypazarı'na giderek burada Ak Şemseddin'e bağlı olmuştur. Yaşamı boyunca da kendisine sadık kalmıştır. H. 887(M. 1482 - 1483) senesinde Kayseri'de hayata gözlerini yummuştur.

Sefer b. Mehmed Kayseri: öğrenim yaşamından sonra hocasının ölümüyle mülazım olarak yirmi akçe ile Kayseri'de Gıyasiyye, yirmi beş akçe ile Amasya'da Küçük Ağa ve otuz akçe ile Kayseri'de Hunad Hatun medreselerinde müderris olmuştur. Medresede kırk ve daha sonra elli akçe maaşla çalışmıştır. İlerleyen zamanlarda Kayseri Müftülüğü'ne atanmıştır. H. 995(M. 1586-1587) senesinde hayatını kaybetmiştir.²¹⁴

Seyyid Mustafa Efendi b. Seyyid Hacı Ahmed: H. 25 B 1217 / M.21 Kasım 1802 tarihinde Hunat Hatun Medresesi de maaşı yetmiş beş akçe ile müderrislik görevini ifa etmiştir.²¹⁵

2.3.13. Atabey Armağan (II. Gıyâseddin Keyhûsrev) Medresesi

Medrese, Antalya merkezdeki Yivli Minare Medresesi'nin karşısında bulunmaktadır. Kesme taştan basık kemerli giriş kapısının iki ucu üçgen ve yarım yıldız motiflerden oluşmaktadır. Kemer taşları zikzaklarla birbirine birleştirilmiştir. Taç kapı kemerinin üstünde sivri kemerli niş içerisinde bulunan altı satırlı kitabe; H. 637(M. 1239/40) senesinde Selçuklu Sultanı, II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Atabey Armağan tarafından, yapıldığı söylenmektedir. Günümüzde az sayıda süslemesi olan taç kapısı dışında medrese ile ilgili bir tarihi kalıntı mevcut değildir.²¹⁶

Atabey Armağan Medresesi özellikle inşa ettiren kişinin adıyla anılmaktadır. Türkiye Selçuklularında bu tür eserlerin dönemin Selçuklu Sultanının adına yaptırıldığı, böylece Sultanın ismini taşıdığı herkesçe bilinmektedir. Nitekim yapının "Atabey Armağan Medresesi" olarak değil, "II. Gıyâseddin Keyhûsrev Medresesi" ismiyle anılması daha doğru olacaktır.²¹⁷

²¹⁴ Cahit Baltacı, a.g.e, 249.

²¹⁵ COAD, "Cevdet Maarif", 328, (25 B 1217/M.21 Kasım 1802).

²¹⁶ TDV. İslam Ansiklopedisi, "Yivli Minare Külliyesi." C. 43 2013, s. 553.

²¹⁷ www <http://sahriye.blogspot.com>, Atabey Armağan Medresesi, Genel Kültür, 2015.

2.3.13.1. Kitabesi

“Hükümdar tek olan Allah’tır. Bu mübarek medresenin inşası, Ulu Sultan, Allah’ın dünyadaki gölgesi Keykubat oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev devletinde zaif kul Muganaşad oğlu Atabey’e 630 yılında emredildi.”²¹⁸

2.3.14. Sırçalı (Muslihiye) Medresesi

Anadolu Selçuklu döneminde yaptırılan güzide yapıtlardan bir tanesidir. Sırçalı Medresesi Konya’nın eski adıyla Hristiyan Mahallesi’nde,²¹⁹ yeni adıyla Gazi Alınşah Mahallesi’nde yaptırılmıştır.²²⁰

Yapıt Selçuklu ve sonraki zamanlarda fıkıh ve diğer İslami bilimlerin öğretildiği Hanefi Medresesidir.²²¹ Tarihi belgelerde yapıtın, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde H. 640 / 1242 senesinde Bedrettin Muhlis tarafından inşa edildiğini öğrenmekteyiz.²²² Banisine bağılı olarak yapıtın ismi “Muslihiye Medresesi”dir.” Medrese’nin mimarının, eyvanın sol tarafındaki kemerin üzerinde yazılı bulunan bazı Ayet-i Kerime ile beraber; Mehmet b. Osman el-Turi olduğu yazmaktadır. Sırçalı Medresesi, iki eyvanlı medrese binasının tipik örneğidir. Gerek mimari anlamda, gerekse süsleme anlamında medrese, döneminin yapılmış en çağdaş eserlerinden birisidir. Sırçalı Medresesi esasen iki katlıdır. Günümüzde, medrese avlusunun sağındaki ve solundaki hücreler kaybolmuştur. Binanın her tarafı çini lale ile kaplanmıştır. Medreseye “Sırçalı” isminin verilmesinin nedeni çini laleler olmuştur.²²³ Yapıtın giriş kapısının yanında, Bedreddin Muslih’in türbesi bulunmaktadır.²²⁴

Sırçalı Medresesi, Osmanlı medreseleri ile değerlendirildiğinde; “Dâhil Ellili Medreselere” denk gelmektedir. H. 1056 / M. 1646 yılında tarihi kaynağa göre, elli akçe yevmiye karşılığında medreseye Ahmet adında bir kişinin müderris olarak atandığını

²¹⁸ www <http://sahriye.blogspot.com>, Atabey Armağan Medresesi, Genel Kültür, 2015.

²¹⁹ Maarif Salnâmesi, 1319, s. 840.

²²⁰ Ferid, Muhlis, Faik, Bahri, *Konya Rehberi*, 1327, İst. S.64.

²²¹ Konyalı, a.g.e s. 890.

²²²Ferid, Muhlis, Faik, Bahri, a.g.e, s.64, Konyalı, a.g.e , s. 890, A. Kuran, a.g.e, s. 75.

²²³ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, C. I, İst. 1970, s. 160.

²²⁴ Mehmet Önder, a.g.e s. 26.

öğreniyoruz.²²⁵ Nitekim Konya medreseleri arasında, Sırçalı Medresesi müderrisliğinin, önemli bir makam olduğu yukarıdaki tarihi belgeyle gözler önüne serilmiştir.

Sırçalı Medresesi, vakfiyesi bakımından Konya'daki medreseler içerisinde vakıf olarak zenginlerdendir. Nitekim çok sayıda köy ve arsanın medresenin vakfiyesine kayıtlı olduğunu belgelerden öğrenmekteyiz. Misal olarak, günümüzde Çumra ilçesine bağlı büyük diyebileceğimiz köylerden Karkın Köyü, bu medresenin vakfı olarak hizmet vermekteydi.²²⁶

Araştırdığımız zaman içerisinde H. 1256 – 1258(M. 1840 – 1842) senesindeki sicil kaydına göre medresenin bütçesinin totalde doksan beş akçe olduğu yazmaktadır.²²⁷

Yapıt bazı tarihlerde harap olduğu için öğretim yapılamamıştır. H. 1036(M. 1626) senesinde medrese kullanılmaz olduğu için müderris Abdullah Efendi, mutasarrıf olarak atandığına istinaden Anadolu Kazaskeri Ebu Said Mehmed'in beratı bulunmaktadır.²²⁸ Zira H. 1054(M. 1644) senesinde binanın, kullanılmaz olduğuna dair berat vardır.²²⁹ Bu belgelere göre medrese XVII. asırda kullanılmaz haldedir. Kimi zaman onarım görmüştür. Binanın XVII. asırda çatısı çökmüş, XIX. asrın sonlarında medresede, tedris verilemez hale gelmiştir.²³⁰ Sırçalı Medresesi Cumhuriyet devrinde 1955 senesinde restore edilmiştir.²³¹ 1960 senesinde Konya Müzesi'ne bağlı "Mezar Anıtları Seksiyonu" adıyla ziyaretçilerini kabul etmiştir. 1969 senesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tamir edilip elden geçirilmiştir.²³²

2.3.14.1. Müderrisleri

H. 1189(M. 1776) senesinde Sırçalı Medresesinde, meşhur edenler Zâde, Es Seyyed Ahmed Efendi, İbni Müfti, El-Hac Mehmed Efendi, Velieddin ve Seyyid Abdullah Efendiler müderris olarak görev yapmışlardır.²³³

H. 1276(M. 1862) yılında Nakip-Zade Abdurrahman Efendi, Bukani-Zade Abdurrahman ve kardeşi Mustafa Efendi ile Şirvani Halil Efendi medresede bu zamanlarda müderris olarak görev yapan isimlerdir. Yukarıda ismi geçen müderrisler vakıf gelirleri konusunda kendi aralarında bir karara varamamışlardır. Şehr-i meclise girişimde

²²⁵ KŞS. No 9, s. 62.

²²⁶ KŞS. No. 26, s. 262.

²²⁷ KŞS. No. 76, s. 125.

²²⁸ KŞS. No. 58, s. 159.

²²⁹ Mehmet Önder, a.g.e s. 28.

²³⁰ Abdullah Kuran, a.g.e s.74.

²³¹ Zeki Atçeken, a.g.e s.304.

²³² KŞS. No. 62 s. 73/7.

²³³ KŞS. No. 62 s. 73 / 7.

bulunmuşlardır. Böylece Murat Ceylan müdürü Hafız Ali Efendi belde müftüsü Mehmet Efendi ve diğer kişiler mevcut belgelere göre bu yıllardaki dokuz bin üç yüz otuz üç kuruşluk gelirin üçte biri üç bin yüz on bir kuruşu nakip zâde Abdurrahman Efendiye verilecek. Diğer kısmı altı bin iki yüz yirmi iki kuruşun üçte biri olan iki bin yetmiş dört kuruşu bu Kani Zade Abdurrahman ve Mustafa Efendilere müştereken dağıtılacak. Üçte ikisi olan dört bin yüz seksen dört kuruşu da dâhili olarak Hacı Halil Efendi ye vermişlerdir.²³⁴Böylece aralarındaki anlaşmazlıkta hal olmuştur. Medresede görev yapan son müderris Ali Efendi'dir.²³⁵

2.3.14.2. Talebeler ve Okutulan Dersler

Sırçalı Medresesi “Dâhil Ellili Medreseler” grubundadır. Medresede fıkıh dersleri ağırlıklıdır. Okutulan kitaplar ve dersler: Hidaye, Fıkıh, Telvi, Usül-i Fıkıh, Buhari, Hadis, Keşşaf Beyzavi ve Tefsirdir.²³⁶ Yapıtta XIX. asır içerisinde otuz²³⁷ ile yirmi²³⁸ dört öğrenci tedris görmüştür.

2.3.15. Hacı Kılıç Medresesi

Hacı Kılıç Külliyesi, Kayseri şehir merkezinin kuzeyinde, kale surlarının dışında, İstasyon Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Külliye içinde cami ve medrese bir aradadır.²³⁹

2.3.15.1. Kitabesi

Medrese ve cami taç kapılarının kavsaralarının alt kısmında taş üstünde, Tevbe Suresinden;” *Allah'ın mescitlerini Allah'a, ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren, yalnız Allah'tan korkanlar şenlendirir ki, olur ki onlar doğru yol bulanlardan olurlar.*” ayeti yazılır. Camiye ait beyaz mermerden, dikdörtgen biçimindeki taç kapının üstündeki kitabede; “ *Bu mübarek mescidin inşasını Sultan'ı Muazzam İzzü'd-dünya ve'd din Ebulfeth Keykavus b. Keyhüsrev, Allah'ın kulu ve rahmetine muhtaç olan, Ebu el Kasım b. Ali El Tusi'ye 647 senesinde emretti.*” yazılıdır. Düzgün kesme taştan yapılan külliye, kitabelerindeki kayıtlardan Tus'lu Ali oğlu Ebul Kasım tarafından, H. 647(M. 1249) senesinde inşa edildiği yazmaktadır.²⁴⁰

²³⁴ KŞS. No. 87, s. 73, KŞS, No. 58, s. 92.

²³⁵ Maarif Salnamesi, 1319, s. 841.

²³⁶ C. Baltacı, a.g.e s.40; Akyüz, a.g.e s.79.

²³⁷ Maarif Salnamesi, 1319, s. 841.

²³⁸ KVS, 1312, s. 551.

²³⁹ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a.g.e, s. 342.

²⁴⁰ Hüseyin Rahmi Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir, 1982.

2.3.15.2. Plan ve Mimari Özellikleri

Dikdörtgen biçimindeki külliye'nin güneyinde cami, kuzey tarafında revaklı avlulu medrese bulunmaktadır. Medrese ile caminin girişleri her ne kadar ayrı olsa da içerde harim ile medresenin avlusu birbirine bağlantılı olarak geniş bir açıklık yer almaktadır.²⁴¹

Hacı Kılıç Külliyesi H. 954(M. 1547) senesinde tekrardan yaptırılmıştır. Yakın zamanda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamirattan geçirilmiştir.²⁴²

Medrese cami ile aynı revaklı avluyu paylaşmaktadır. Medresenin girişi doğudandır. Medresenin dikdörtgen tasarımlı bir avlusu yer alır. Avluya son dönemlerde şadırvan eklenmiştir. Avlu, camiye bitişik yan bölümü hariç üç taraftan Kare ayaklara oturtulmuş sivri kemerlerin meydana getirdiği revaklarla kaplanmıştır. Revakların üstü avlu hizasında tonozlarla örtülmüştür. Avludan revaklara merdivenle çıkılmaktadır. Giriş eyvanının kuzey tarafında birbiriyle bağlantılı iki oda bulunmaktadır. Odaların arasında sivri kemerli açıklıktan geçilerek dama çıkışı sağlayan basamak yer almaktadır. Kuzeydoğu köşede girişi köşeden verilmiş bir hücre bulunmaktadır. Avlunun kuzey tarafında batıdaki köşe odası dâhil yedi oda mevcuttur. Ana eyvanının yanındaki oda hepsinden büyük olarak tasarlanmıştır. Girişin karşısında camekânla kapatılmış sivri beşik tonoz örtülü eyvan bulunmaktadır. Eyvanın üç duvarına da dikdörtgen formlu birer niş eklenmiştir. Eyvanın hemen kuzeyinde bir alan daha bulunmaktadır. Medrese odalarının hiçbirisinin penceresi yoktur. Ocak yerleri mevcut değildir. Tamiratlar sırasında bacalar kullanımdan kaldırılmıştır.²⁴³

Günümüzde Kuran kursu hizmeti veren medresenin, kapı süslemeleri Selçuklu döneminin en muhteşem örneklerindedir. Medrese XIX. yy ortasına değin faaliyetini sürdürmüştür.²⁴⁴

2.3.16.1. Akşehir (Taş) Medrese

Orta Çağ döneminde kalenin dış kısmında²⁴⁵ ve kale kapısından birinin karşı tarafında bulunan yapı çoğu kez farklı adlarla anılmıştır. En fazla “*Taş Medrese*” ismi ile bilinmektedir.

²⁴¹Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a.g.e, s. 342.

²⁴²Semra Ögel, “*Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*”, Ankara, 1966.

²⁴³ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, a.g.e, s. 343.

²⁴⁴ Gönül Öney, *Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi*, Belleten, C. XXX, S.119, Ankara, 1966.

²⁴⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasrettin Hoca şehri Akşehir*, (Tarihi Turistik Klavuz) İstanbul, s. 279.

Bunun haricinde medrese, halk arasında “*Halkalı*”²⁴⁶ Osmanlı belgelerinde ise “*Halkalı*” ve “*Atabek Gazi*”²⁴⁷ adı geçmektedir. Kanuni zamanında Akşehir Evkaf defterinde yapının ismi, “*Sahip Ata Medresesi*” adıyla anılmaktadır.²⁴⁸

Günümüzde Konya Kenti Akşehir ilçesi Altunkalem Mahallesi’nde bulunmaktadır. Mescit ve medreseyi doğudan Afyon Caddesi, batıdan ise Dr. Aziz Perkun Caddesi kesmektedir. Güney tarafında müzenin bahçesi bulunmakta, mescit ve medresenin kuzeyinde günümüz meskenleri bulunmaktadır.²⁴⁹

Yapının portalinin üstünde bulunan üç satırlık kitabesinde,²⁵⁰“*Hüseyin oğlu Ali*” tarafından H. Muharrem 648(M. Nisan-Mayıs 1250) yılında inşa edilmiştir.²⁵¹ Kitabede makamı “Emir-i Dad (Adliye Bakanı)”olarak ifade edilen şahıs, sonraki yıllarda vezir olacak olan Sahip Ata Fahrettin Ali’dir. Mescidin kitabesi bulunmamaktadır. Yapının mimari belli değildir. Taş Medrese’nin vakfiyesi bu güne ulaşamamıştır. Lakin Osmanlı dönemine ait Evkaf belgelerinde medresenin içinde olduğu Akşehir’dekikülliyenin hânkahı, türbesi, Çeşmesi, mescidi, imaretinin; bunun yanında Sahip Ata’nın, İshaklı’daki han ve okulunu da dâhil eden bir vakfin olduğunu görüyoruz. Vakfa ait ilk kaydı Fatih zamanında tahrir kayıtlarındaki belgelerde görmekteyiz. Kayıttta medresenin müderrisinin muhittin, vakfin Mütevellisinin de Abdurrahman adında bir kişinin olduğu belgeyle aşikârdır.²⁵² Ayrıca Evkaf kaydında, Akşehir ve saklu (ishaklı)’daki Sahip Ata yapılarına gelir anlamında kaydedilen alanın adları bulunmaktadır. II. Beyazıt zamanına dair Akşehir vakıflarında medresenin müderrisinin adını ve gelir yerlerini görmekteyiz.²⁵³

Kanuni devri kayıtlarında, Eğriköy ve Azarı Köy’ün gelirlerinin Taş Medrese ve Sahip Ata’nın Dar’ül-Huffazı’na Vakfedildiği yazılıdır. Kanuni zamanında yapının müderrisi Deli Birader Mehmed b. Durmuş Efendi’dir.²⁵⁴

²⁴⁶ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklular ve Beylikler Devri*, C.I-II, İstanbul 1970, s.22; Yekta Demiralp, *Akşehir ve köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara,1996, s. 57.

²⁴⁷ Zahit Baltacı, *XV. Ve XVII. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 349.

²⁴⁸ İ.H. Konyalı, *Akşehir...*, a.g.e, s. 285.

²⁴⁹ Alptekin Yavaş, AÜSBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), *Anadolu Selçuklu Veziri, Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri*. Ankara, 2007, s.57.

²⁵⁰ Y. Demiralp, a.g.e, s. 64.

²⁵¹ A. Yavaş, a.g.t, s.58.

²⁵² Anonim Selçuknâme (Yay: Feridun Nâfiz Uzluk), *Anadolu Selçukluları Devleti*, Ankara 1952, s. 42-43.

²⁵³ Alaattin Ceylan, *Kanûnî Zamanında Akşehir Kazâsı*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1993, s. 34.

²⁵⁴ C. Baltacı, a.g.e, 350.

III. Murat zamanındaki belgelerde yapıya gelirleri vakfedilen mekânların adları dışında, II. Beyazıt devrine kadar hankah olarak işlevini sürdüren medreseye dönüştüğü bilgisini alıyoruz.²⁵⁵ Medrese, 1522-38 seneleri arasında; fıkıh, kelam ve hadis derslerinin okutulduğu, elli akçeli Harici medreselerinden bir tanesiydi. Medrese ve mescidin Osmanlı devrine ait son olan kaydı, Konya Evkaf defterlerinde bulunup H. 1286 (M. 1869) senesinde yapının gelir giderlerini ifade eden belgedir. Bunun yanında yapının mütevellisi ile Evkaf görevleri tarafından çıkarılan gelir-gider kayıtlarından XVI. asırdaki gelirlerinin bu yıllara değin hiç bozulmadan geldiğini görmekteyiz. Ayrıca belgeler arasında müderris ve mescidin imamına ödenecek yevmiyenin masraf cetvelinde bulunuyor olmasından dolayı, bu senelerde her iki yapının da aktif durumda olduğu görülmektedir.²⁵⁶ Ne var ki yapıyı ziyaret eden ilk yabancı gezgin olan Huart, 1891 senesinde medreseyi gördüğünde medrese ve mescit yıkılmış durumdaydı.²⁵⁷

Böylece medrese ve mescidin 1869-1891 senelerinde anlayamadığımız bir sebeple aslı işlevini sürdüremez durumda olduğu görülmektedir. Uğur Koman, 1930 senesindeki incelemelerinde, yapıda uzun senelerdir eğitim ve öğretimin verilmediği ifade edilirken, 1922 senesine binanın yalnızca birkaç odasının işlevini sürdürdüğünü, bu odaların da diğer medreselerde öğrenim gören talebelerin konaklama hizmetine ayrıldığını ifade etmektedir. Taş Medrese'nin 1869 senesinde ki gelir gider kayıtlarında minarenin masraf kayıt belgeleri bulunmaktadır. Bu belgeler Osmanlı zamanındaki ilk tamirat kayıdır. Fakat tamiratın içeriği konusunda, ne var ki bir bilgiye ulaşamıyoruz. Ayrıca yapı 1910 senesinde o dönemin müftüsü, medreseyi tamir etme düşüncesi doğmuştur. Bu nedenle gerekli maddi destek istenmiştir. Lakin müftü bu maddi desteğin çıkmasını beklemeden harap haldeki portalin taşlarını numaralandırıp, çökmüş ve harap olmuş yapının avlusuna istiflenmiştir. Ne var ki, gerekli maddi destek verilmeyip portal istiflendiği gibi kalmıştır.²⁵⁸

Taş medrese 1950 senesinde İmaret Camii'nde bulunan bir takım kaynakların buraya nakledilmesi ile birlikte müze fonksiyonunu üstlenmiştir. Bu dönemde başlatılan tamir faaliyetleri²⁵⁹ sekiz Haziran 1965 senesine değin devam etmiştir. Yine bu tarihte yapı, Arkeoloji Müzesi işleviyle ziyarete açılmıştır. Yapı 1985 senesinde tescil edilip 1989 yılında koruma

²⁵⁵ İ.H. Konyalı, a.g.e, s. 282-284.

²⁵⁶ A. Yavaş, a.g.t, s. 59.

²⁵⁷ A. Yavaş, a.g.t, s. 60.

²⁵⁸ İ.H. Konyalı a.g.e., bu taşların bir kısmının Akşehirli Rüştü Beyin Konağında ve Cumhuriyet mektebinin inşasında kullanıldığını belirtir. Ankara s.294-295),

²⁵⁹ Binanın Vakıflar'daki dosyasın (V.G.M.Abd. ve Yap.İşl. Dai.Bşk. Dosya No:42-02-01/ 1.) da yer alan bilgilere göre bu onarım çalışmalarında kuzey revaklarının ve ana eyvanın yenilendiğini tespit edebiliyoruz.

kapsamı alanına kayıt olmuştur. Medresenin en son tamirat faaliyetleri 1997-2001 senesinde hayata geçirilmiştir. Günümüzde medrese müze olarak işlevini sürdürmektedir aynı zamanda ziyaretçileri kabul etmektedir.²⁶⁰

2.3.17. Karatay Medresesi

Türk İslam devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da yaptırılan mimari eserlere vakfeden kişinin adının verilmesi kural haline gelmişti. Emir Celaleddin Karatay Anadolu Selçuklu Devleti'nin en değerli devlet adamlarından biri olduğu için bu medreseye adını kendisi vermiştir. Karatay Medresesi Anadolu Selçukluları devrinde Konya'da yaptırılan en mühim eğitim kuruluşlarından biridir. Karatay Medresesi Kale kapılarından Ayaz kapısına uzanan tarafta bulunup Alâeddin Tepesi'nin kuzeyindedir. Celalettin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından inşa edilmiş olan Küçük Karatay (Kemaliye Medresesi) Karatay medresesinin doğusunda bulunmaktadır. Karatay Medresesinin Taç kapısındaki kitabede 1251 senesinde medresenin yapıldığı yazmaktadır. Karatay medresesinin Taç kapısındaki kitabenin yazılı bulunduğu taşlar birbirinden farklıdır Ayrıca taşlardaki yazı karakterleri diğerleriyle örtüşmediğinden tanzimle ilgili bazı kaygılar oluşmaktadır.²⁶¹

Medresenin taç kapısında Şu ifadeler yazmaktadır: “*Bu kutlu yapının inşası Yüce Sultan, Yüce Allah'ın gölgesi, din ve dünyanın izzeti, fetih babası Kılıçarslan oğlu Şehit Sultan Keyhüsrev'in oğlu, Keykubad'ın oğlu Keyhüsrev'in oğlu el-muzaffer Keykavus zamanında Abdullah oğlu Karatay tarafından 649 yılı içinde emr olundu. Bu eseri yaptıranın Allah günahlarını affetsin.*” İfadesi yer almaktadır.²⁶² Bazı tarihçilerin üzerinde çalıştığı medresenin yapılış tarihi ile ilgili kesin sonuç, Karatay Medresesi tahminen 1. Alaaddin Keykubat devrinde yapımına başlandı ve vefatından sonra politik kargaşa nedeniyle inşasına ara verildi. İzzettin Keykavus zamanında 649/1251 senesinde Karatay Medresesi tamamlanmıştır.²⁶³ Tarihi kaynaklara baktığımızda Celâleddin Karatay gibi devrin önemli şahsiyetlerinden birisinin sadece Konya'da bulunan Karatay Medresesindeki kitabede adının geçmesine şaşırıyoruz.

²⁶⁰ A. Yavaş, a.g.t, s. 61.

²⁶¹ Zehra Odabaşı, “ Karatay Medresesinin Biçimlendirilmesi ve mimari anlam Boyutu”, USAD,Güz,(5),ISSN: 2548-01154, s. 256.

²⁶² Mehmet Emin Eminoğlu, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 1999.

²⁶³ Hamdizade Abdulkadir Erdoğan, *Alâeddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 33 (1915), s. 532-534. Medresenin mimari tasviri için bk. Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972, s. 63-65; Friedrich Sarre, “Konya Selçuklu Abideleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya Özel Sayısı, Konya 1999, s. 127.

Anadolu Selçuklu mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan Karatay Medresesinin sadece taç kapısı ve iç hacmi bugüne değin ayakta kalabilmiştir.²⁶⁴

Karatay Medresesinin tarihi ile ilgili en eski belgeye Ahmed Eflaki'nin "*Menakıbu'l Arifin*" adlı eserinde yazdığını görmekteyiz. Bu eserde medrese açılırken gösterişli bir tören yapıldığına, törene Sadreddin Konevi, Kadı Siraceddin Mahmud el-Urmevi (ö. 1285), ŞerefeddinMusli, Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi âlimlerle beraber sufilerin de törende bulunduğuna istinaden bilgiler bulunur.²⁶⁵Tasavvuf edebiyatının ünlü kişilerinden olan Eflaki'nin bize bildirdiğine göre; dönemin ünlü devlet adamı, Celaleddin Karatay kendi adıyla kurulan medresenin tamamlanmasından sonra bir toplantı tertip edilmesini emretmiştir. Bu toplantıda âlimler arasında başköşenin neresi olacağı konusunda bir mevzu açılmıştır. Mevlana'nın Gönül deryasında önemli yeri olan mutasavvıf Şems-i Tebriz'i (1185-1248), medresede ayakkabıların çıkarıldığı yere cemaatin arasına oturmuştur.²⁶⁶ Mevlana Celaleddin-i Rumi başköşe mevzu kendisine sorulduğunda, şu cevabı vermektedir: "*Bilginlerin başköşesi sofanın ortasıdır, ariflerin başköşesi bir evin köşesidir, sufilerin başköşesi sofanın kenarıdır, âşıkların mezhebinde ise başköşe dostun kucağıdır.*"Mevlana verdiği bu cevapla, Şems'in nazarında Allah'a duyduğu ilahi aşkı dile getirmektedir. Mevlana Celaleddin Rumi bulunduğu yerden kalkarak Şemsi Tebriz'inin yanına oturmuştur.²⁶⁷ Eflaki'nin de bildirdiği gibi ve başka kaynaklardan da edindiğimiz duyumlara göre, Mevlana Celaleddin Rumi, medresenin açılışında hazır bulunmuştur. Kendisi zaman zaman medresede namaz kıldırması, Celaleddin Karatay'ın vefatından sonra da müritleri ile beraber medreseye gelerek büyük devlet adamı Celaleddin Karatay'ın Türbesi'nde dua etmiştir.²⁶⁸

O dönemin önemli seyyahı Evliya Çelebi'nin Karatay Medresesi konusunda bir bilgi vermemesine rağmen, Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarına baktığımızda medrese ile ilgili o döneme kayıtlı birçok tarihi belgenin olduğunu görüyoruz. XIX. asra geldiğimizde John Mc Donald Kinneir, Charles Texier ve Friedrich Sarre ile Clement Huart gibi Avrupalı seyyahlar, Selçuklu zamanında yaptırılmış olan Karatay medresesinin taç kapısına hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Çinilerin sanatsal zenginliği konusunda düşüncelerini aktarmışlardır.²⁶⁹

²⁶⁴ Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 51.

²⁶⁵ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yay., İstanbul 2006, s. 148.

²⁶⁶ Bu, Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya ilk gelişi değildir. Konya'ya gelmeden önce Erzurum'da müderrislik yapmış ve ilk olarak 1244 yılında Konya'ya gelmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celâlettin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, s. 62-73.

²⁶⁷ Eflaki, a.g.e, s. 148.

²⁶⁸ Zehra Odabaşı, a.g.m s.257.

²⁶⁹ John Mac Donald Kinneir, *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London 1818; Charles Texier, *Description de l'Asie-Mineure*, Paris 1849; Friedrich Sarre, *Konia, Seldschukische*

Karatay Medresesi kendi devrinde Cami-i Ezher kadar şöhreti bulunmaktaydı. Karatay Medresesi kendi zamanında ileri düzeyde fıkıh eğitimi vermekteydi.²⁷⁰ Gün geçtikçe bu özelliği önemini kaybetti, Osmanlı döneminde fıkıh harici İslami ilimler verilir hale geldi.

2.3.17.1. Karatay Medresesi'nin Mimari Özellikleri

Anadolu mimarisi, XIII. yy'da çok farklı medeniyetlerden etkilenmiştir. Sanat ve mimaride İran geleneğini takip etmiş, bunun yanında Orta Asya Türk geleneğini ve devşirme malzeme aracılığıyla antik geleneği de sentezleyerek çok yönlü bir kültür ve medeniyetin ürünü olmuştur. Selçuklu zamanında inşa edilen yapılarda İran hanedanlığının geleneğinin devamı halk kahramanlarının davranışları, *Şehname* anlatımları ve âlimlerin sözleri ile ayetler ve Hz Muhammed'in hadisleri simge olarak birlikte kullanılmıştır. Karatay Medresesi Selçuklu devrinde mimari simgenin en iyi ifade ettiği yapıtların başında gelir. Kubbedeki gökyüzü ve sonsuzluk ilkesi, iç cephelerdeki halı ve kilim gibi asılı duran çini panolar, pandantiflerdeki anlamlı ve gizli peygamber ve halife isimleri muhteşem bir sanat yapıtının inceliğini gözler önüne sermekteydi.²⁷¹

2.3.17.2. Karatay Medresesi'nin Vakfiyesi ve Vakfı

Karatay Medresesi'nin kitabesi, mermer taç kapının üstündeki saçağın alt tarafında bulunmaktadır. Kitabede medresenin mimarın adı geçmemektedir, fakat taç kapının Konya Alâeddin Camii ile Aksaray Sultan Hanı'nın taç kapısına benzerliği sebebiyle bu medreseyi Muhammed b. Havlan el Dımışki'nin inşa ettiği sanılmaktadır.²⁷² Kitabede II. (İzzettin) Keykavus'un adı geçmeyip, Alâeddin unvanıyla yazılmıştır. Bu nedenle kitabenin sonradan yazılarak buraya konulduğunu düşünüyoruz. Hakikat İzzettin olarak yazılmalıydı.²⁷³

Karatay Medresesi'nin vakfiyesi H. 651(M.1253)senesinde tasnif edilmiştir. Vakfiyedeki kurallara göre, öğrenci dört Sünni mezhepten istediğine girebilecek ancak müderris ve mu'idin Hanefî Mezhebinde olması şarttı. Anadolu Selçuklu Devlet adamları genellikle Hanefî Mezhebinin mensubu olmakla birlikte bu mezhebi önemsemişlerdir.

Baudenkmäler, Berlin 1921; Clement Huart, Konia, La ville des dervisches tourneurs,souvenirs d'un voyage en Asie Mineure, Paris 1897.

²⁷⁰Mehmet Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, (haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli), Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya 2010, s. 355.

²⁷¹ Zehra Odabaşı, a.g.m s. 258.

²⁷² Naci Bakırcı, "Konya Karatay Medresesi ve Müzesi", Konya Karatay Medresesi, Yazı İncileri, Mehmet Emin Eminoglu, Konya, 1999, s. 5.

²⁷³ Mehmet Önder, a.g.e s. 268.

Önemsedikleri ikinci mezhep Şafii mezhebidir Bu mezhepten de kimi zaman müderris atamaları yapılmıştır. Vakfiyede müderrisin şeriat hadis, usül, fûru ve hilaf ilimlerinde tecrübeli ve kadim olma koşulu yer almıştır.²⁷⁴ Böylece medresede haftada beş gün ders verilecekti. Salı ve cuma günlerinin tatil olacağı hükümleri medresenin vakfiyesinde yer almaktadır.²⁷⁵ Anadolu Selçukluları'nda müspet bilimlerin okutulup okutulmadığı kayıtlarda geçmemektedir.

Vakfiyede bir mu'idin olduğu ifade edilmiştir. Mu'idin maaşı, müderrise verilen paranın yarısı kadar olacağı açıklanmıştır. Altun-Aba vakfesinde bu miktar, iki yüz kırk dirhem olarak gösterilmiştir. Ayrıca Karatay vakfesinde mu'idin Hanefi mezhebine mensup olması şarttı. Medresede yirmi ile yirmi beş civarı öğrenci bulunmaktaydı. On hisseye bölünen vakıf gelirinin içerisinde yedi hisse imam ve öğrencilere ayrılmıştı.²⁷⁶

Talebeler “*Fakih*” ve “*mülazım*” olarak iki sınıfa ayrılmıştı. Fakih grubunda olan talebeler ilerlemiş ya da son sınıfa gelmiş öğrencilerdi. Diğer gruptaki öğrenciler ise yeni başlamış, ya da ara sınıftaki talebeler olarak düşünülebilir.²⁷⁷ Medrese kendi bilim alanında uzmanlar yetiştiren ileri derecede irfan ocağı ve fıkıh fakültesiydi.²⁷⁸ Vakfesinde medresede haftanın beş günü tedrisat yapıldığı ifade edilmektedir. Osmanlı medreselerinde de beş gün eğitim yapıldığı salı ve cuma günlerinin tatil olduğu görülmektedir.²⁷⁹ Pazartesi ve perşembe günleri derse girilmeden evvel Kur'an okunurdu. Daha sonra müderris derse başlardı. Vakfiyede müderris seçimine özen gösterildiği belirtilmektedir. Müderrisin Hanefi mezhebinden olması şarttı. Bunun dışında Şer'i ilimlerden, hadis, tefsir, usül, fûruda ve münazara hakkında bilgi sahibi olma zorunluluğu vardı.²⁸⁰ Selçuklu zamanında önemli bir ilim müessesesi olan ve kendi zamanının tanınmış âlimlerinin bu medresede müderrislik yaptığı bilinir. Bu şahıslardan ilki Şemsettin Mardini ve Rükneddin Mazendrani'dir.

2.3.18. Atabekiyye Medresesi

2.3.18.1. Kuruluşu

Atabekiyye Medresesi Konya kenti, eski adıyla Ermeni Mahallesi, yeni adıyla Çifte MerdivenMahallesi'nden, eski Kız öğretmen Okulu istikametinden (Selçuk Üniversitesi

²⁷⁴ Zeki Atçeken, “Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, (Ed.Yusuf Küçükdağ), Özel Sayı I, Konya, 1998, s. 220.

²⁷⁵ Mehmet Önder, a.g.e 165.

²⁷⁶ Zeki Atçeken, a.g.e s. 220-221.

²⁷⁷ Yaşar Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya 2001, s. 21.

²⁷⁸ Mehmet Önder, a.g.e s. 267.

²⁷⁹ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim (Riyazî İlimler)*, C. I, İst. 1997, s. 41-42..

²⁸⁰ Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya Ticaret Odası Kültür Eğitim Yayınları, Konya 1998. s. 169-170.

Rektörlüğü) Musalla Mezarlığı'nadoğru giden caddenin sol tarafında, İzzed-din (Karpuzoğlu) Camii'nin karşısında bulunuyordu.²⁸¹

Yapı Konya'da bulunan Anadolu Selçuklu döneminin önemli medreselerinde bir tanesidir. Medrese Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus döneminin önemli komutanlarından Sevinç oğlu Fahr'üd-din Atabek Arslan Doğmuş tarafından, H. 654 (M. 1256) yılında inşa edildiği rivayet edilmektedir.²⁸²

Yapının açılış merasiminde Konya'nın en ünlü bilim insanları ve din adamları bu törene davet edilmişlerdir. Mevlana Celâleddin-i Rûmi, Şeyh Sirac-ed-din, Mü'in-üd-din Pervane teşrif etmişlerdir.²⁸³ Yapının vakfiyelerinde ve bazı tarihi belgelerde (el- Medreset-ül-Atabekiyye= Atabekiyye Medresesi) diye söz edilmektedir.²⁸⁴

Medrese adına iki adet vakfiye kaydedilmiştir. Bu vakfiyelerden birincisi belli değildir. Diğer vakfiye Osmanlı dönemindegerçekleşip belgesi mevcuttur. Bu yapı oldukça büyük ve maddi anlamda zengin bir medrese olması münasebetiyle Altmışlı (Sahn) Medreseleri grubunda bilinmektedir. Medresede görev yapan müderrise gündelik altmış akçe yevmiye ödeniyordu.²⁸⁵

Bunun dışında medresenin yıllık geliri yirmi altı para on dört bin iki yüz seksen iki kuruşolarak kararlaştırılmıştır.²⁸⁶ Ayrıca yapıda öğrencilerin namaz kılmaları için imam görevlendirilmiş, yapının gelirini tahsil etmek amacıyla tahsildar görevlendirilmiştir.²⁸⁷ Atabey Medresesi XIX asrın sonlarına değin ayakta kalmış fakat 1900 senesinden sonra komple harap olmuştur.

2.3.19. Sahabiye (Sahip Ata Medresesi) Medresesi

Kayseri Kent merkezinde, Sahabiye Mahallesi'nde kalenin karşısındaki (surların dışında) arazide bulunmaktadır. Medrese komple kesme taş malzemedan yapılmıştır. Fakat onarımlar sonucunda duvar örgüleri yıpranmıştır. Medresenin kesme taş dışında, taç kapısının üzerinde bulunan kitabesi mermerden yapılmıştır. Serçeoglu Camii karşısındaki Sahabiye Medresesi, III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, veziri Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından

²⁸¹ KVS., 1312, s.551, Bk. Konyalı; a.g.e ,s. 785, M. Önder; a.g.e. s.17.

²⁸² Bk. Konyalı; a.g.e, s.787, M. Önder; a.g.e, s.17, Atçeken; a.g.e, s.363.

²⁸³ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkabeleri*, c. I. İst, 1989, s.334.

²⁸⁴ İ. H. Konyalı, "Bir hüccet iki vakfiye" *Vakıflar Dergisi*, S. 7, İst, 1968, s. 97.

²⁸⁵ KŞS; No. 8, s. 2.

²⁸⁶ KVS; 1312, s. 551.

²⁸⁷ M. Önder; *Maarif Tarihi*, s. 19.

1267-68 senesinde inşa edilmiştir.²⁸⁸ Sahabiye Medresesi olarak anılan bu bina, günümüzde kent meydanında, kitapçılar çarşısı olarak hizmet vermektedir.

2.3.19.1. Kitabesi

Yapının taç kapısının üstündeki dikdörtgen biçimindeki kitabede, kabartma harfler ile iki satır sülüs yazı bulunur. Kitabede; “*Bu mübarek medresenin yapılmasını Kılıç Arslanoğlu, yüce sultan, sultanlar sultanı, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sahibi Keyhüsrev (III. Keyhüsrev) zamanında -Allah mülkünü daim kıla -- H. 666(M. 1267) yılı içerisinde Allahu Teâla'nın rahmetini uman kul, Hüseyin oğlu Sahib Ali -Allah onun sonlarını iyi eyleye - emretti.*” ifadesi yazılıdır.²⁸⁹

2.3.19.2. Plan ve mimari özellikleri

Güney-kuzey yönünde uzanmış bina, revaklı açık avlulu üç eyvanlı, dikdörtgen biçimindeki medresenin karşısında bulunan, çeşme ve mescit ile aslında tümüyle bir külliye. Mescidi haraptır. Çeşme ise bulunduğu yere yol yapılması nedeniyle yapının sağına yerleştirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, 1960 senesinde büyük bir tamirattan geçirmiştir.²⁹⁰

Medresenin batı cephesi duvarı ve duvarın üzerinde sınırlandırılan kornişi tamir edilmiştir. Kapalı alanlara açılan sekiz adet mazgal pencerenin ilaveten üstünde yer alan aslan şeklinde iki çörtten cephe yüzeyini hareketlendirmektedir. Kuzey cephede duvar, eyvanın yer aldığı orta bölümde daha yüksek kubbeli alanın arka yönünde ise daha aşağıda tutulmuştur. Bu cephede yapının kuzey tarafında bulunan mekânlara sonradan eklenen kapılar bulunmaktadır. Doğu yönünde duvarın güneydoğu tarafına kapının karşısında bulunması gereken çeşme ilave edilmiştir. Duvar yüksekliği kuzey yönüne göre daha aşağıda tutulmuştur. Bu cephede aslan başı biçiminde yenilenmiş iki çörtten ve odalara açılan altı tane mazgal pencere bulunmaktadır.²⁹¹

Güney cephesi, yapının ön cephesini ihtiva etmektedir. Cephenin ortasında dikdörtgen biçiminde ileriye taşan ve cephe yüksekliğini aşan taç kapı bulunmaktadır. Cephenin

²⁸⁸ Ahmet Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye veya Kayseri Tarihi* (Çev: Mehmet Palamutoğlu) Kayseri, 1987, s. 34.

²⁸⁹ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, a.g.e, s. 350.

²⁹⁰ Alev Çakmakoğlu, *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi* Ankara, 1997.

²⁹¹ Semra Ögel, “Anadolu Selçuklularının Taş Tezminatı”, Ankara, 1966.

köşelerinde köşeleri pahlanmış kare birer kaide üzerinde yuvarlak istinat kuleleri medreseye anıtsal bir görünüm sağlamıştır.²⁹²

Taç kapı köşelerde çapraz dilimlenmiş sütunceler ile kısıtlanmıştır. Kenarlardan başlayarak içerilere doğru birbirini takip eden beş süsleme kuşağının meydana getirdiği bordür taç kapı yüzeyini süslemektedir. Kapının üzerinde devam etmeyen bu bordürler de rumi ve geometrik süsleme işlenmiştir. Taç kapı kemerinin köşeliklerinde yer alan kabalar harap olmuştur. Aralarına gelecek şekilde üstü dikdörtgen biçiminde bir kitabe bulunmaktadır. Kapı açıklığı üstünde sekiz sıra mukarnaslı kavsara bulunmaktadır. Mukarnas sırasının altında rumi süslemelerle işlenmiş bir bordür ve yazı kuşağı vardır. Revaklardan bir basamaklı merdivenden inilen avlunun ortasında dikdörtgen biçiminde bir havuz bulunur. Giriş eyvanın solunda ve sağında eşit ölçülere sahip alanlar mevcuttur. Eyvanın doğusundaki alanlardan birinde yapının damına çıkılan merdiven bulunur.²⁹³ Yan eyvanlardan batıdakinin kuzeyinde üç kapının açıldığı bir dikdörtgen alan ile eyvanın güneyinde ikişer kapının açıldığı dikdörtgen şeklinde iki alan bulunur.

Doğudaki eyvanın güney yönünde dört kapı açıklığı yer alır. Eyvanın güney yönünde dört, kuzey yönünde üç farklı kapı hücrelere açılmaktadır. Revaklı avluyu çevreleyen odalar, eyvanlara dik uzanan beşik tonozlarla kaplıdır. Bu tonozlar aralarda destek kemerlerine sahiptir. Odaların kapıları yuvarlak profilli tablolara oturan basık kemerli taş söveli dikdörtgen biçimindedir. Sivri beşik tonozla örtülü ana eyvan, avlu kuzey yönünün ortasında bulunur. İki basamaklı merdivenle çıkılan eyvanın kuzey duvarı ortasına sonradan kapı açılmıştır.²⁹⁴

Eyvanın iki yanındaki kare planlı iki odadan batıda bulunan odanın üzeri beton kubbe ile kaplıdır. Kubbe tromplarla geçilmektedir. Arka duvarına sonradan kapı pencere eklenmiştir. Sağ yönündeki oda ise ortadan bir kemerin desteklediği tonozla örtülmüştür.²⁹⁵

2.3.19.3. Vakfiyesi

Yapının vakıfları Tomarza Köyüne bağlı Gergürin Mezrasının malikânesi. Talas yolu üzerindeki Piri adındaki bir kişinin arazisi, Yaylacık nahiyesine bağlı Maderderin Köyü. Maderderin Köyüne bağlı Bektaş Mezrası. Ulubazarda yer alan arazisi vakfa bağışlanmıştır. Binası başka kişiye ait olan evlerin icrasının yarısıdır. Dükkânların arazilerinde bir evin

²⁹² A. Kuran, a.g.e s. 72.

²⁹³ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1988.

²⁹⁴ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, a.g.e, s.349.

²⁹⁵ Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, a.g.e, s. 349.

arsasından alınan icarın geliri, Talas yolu üzerinde bir arazi icarından alınan gelirden oluşmaktadır.²⁹⁶

2.3.20. Sivas Buruciye Medresesi

Anadolu Selçuklu Sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1271 senesinde Hibetullah Burûcerdioğlu Muzaffer Bey tarafından inşa edilmiştir. Kendi döneminde pozitif bilimlerin öğretildiği medrese olan, Burûciye Medresesi uzun yıllar bu görevini icra etmiştir. Medresenin mimarı belli değildir. Sivas şehir meydanında bulunan bina 1960-64 ve 2005 yıllarında restore edilmiştir.²⁹⁷ Burûciye Medresesi hediyelik eşya satılan dükkânları ve kafeleri ile birlikte günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir. Sivas'taki Burûciye Medresesi Anadolu'da Selçuklu Devri'nin benzer eserleri arasında taş süslemesindeki ölçülülük ve mimarisindeki açıklık bakımından en önemlisidir.²⁹⁸

2.3.20.1. Kitabesi

Kitabesinden H. 670 / M. 1271 senesinde inşa edildiği anlaşılan yapı, eyvanlı avlulu medreseler kategorisine girmektedir. Kareye yakın dikdörtgen tasarıma sahip olan medrese son derece süslü portalinde²⁹⁹ on bir sıralı mukarnaslı kavsaranın üstündeki dikdörtgen beyaz mermere, Selçuklu sülüsüyle yapılaş kitabesi yazılmıştır. İki satır halinde kabartma biçiminde yazılmış, kitabede satırların arası düz bir çizgi ile belirlenmiştir. Zeminin sade tutulduğu kitabede harfler çok zarif işlenmiştir. Arapça yazılan kitabede sözcüklerin kitabe zeminine dengeli bir şekilde konulduğu görülmektedir.

“Bu mübarek medreseyi, büyük Sultan, din ve dünyanın yardımcısı, fetih babası, Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev -Allah mülkünü sonsuz kılsın -zamanında H. 670 / M. 1271 yılında bağışlayıcı rabbının rahmetine muhtaç, zayıf kul Hibetullah oğlu Muzaffer Burûcirdi³⁰⁰ -Allah onu, ana babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın -yaptırdı.”

Portalinde giriş mesafesini tutan zikzak geçmeli basık kemerin³⁰¹ üstünde yanlardaki Mihrabiyeler üzerine uzanan kitabede, besmele ve Al-i İmran Suresi'nden iki ayet

²⁹⁶ Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerin göre Kayseri*, Vakıfları, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları” Kayseri,1992, s. 81-82.

²⁹⁷ Fatih Semerci; İMAD, C. 2, S. 3, “Anadolu Selçuklu Medreselerinin Cephesel ve Mekânsal Kalite Analizi: Sivas Kenti Örneği”, 2017, s. 309.

²⁹⁸ Fatih Semerci; a.g.m, s. 310.

²⁹⁹ N. Burhan Bilget, *Sivas'ta Burûciye Medresesi*, Ankara, 1991, s. 14.

³⁰⁰ Bu şahıs hakkında bkz. Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara, 1986, s. 20.

³⁰¹ Bilget; a.g.e. s. 5.

bulunmaktadır. Selçuklu sülüsü ile tek satır biçiminde ve taş kabartma olarak yazılan kitabenin zemini bitki motifleri ile süslenmiştir. Bu kitabenin hemen üstünde, birinci sırada mukarnas sarkıtların oluşturduğu yarım dairelerden oluşan veortadaki üçünün içerisinde; “*ilim tahsil etmek her Müslüman için zorunludur, ilmin erdemi ibadetin erdeminden daha hayırlıdır.*” şeklinde yazılmıştır.³⁰²

Portalinde güney mihrabiye üstünde bulunan iki kabartma rozet içerisinde; “*Muzaffer İbn-ü Hibetullah*” biçiminde medreseyi yaptıran kişinin ismi geçmektedir. Kuzey Mihrabiye üstünde bulunan rozetler de ise “*Allah’a bağlandım.*”; “*Saygı Allah’adır*” şeklinde yazılmıştır.³⁰³

Yapının ön cephesinde portalin kuzey yönünde saçığın alt tarafında olan yazılar bir takım dua sözcükleri içermektedir. “*Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla Allah’ım fazla Arzu beni aldattı ve dünya sevgisi beni mahvetti.....*” Nitekim ön cephede portalin güneyinde saçığın alt tarafında, uzunca bir kuşak halinde dua ifadeleri bulunmaktadır. “*Allah’ım, benim bu konumum, senin rahmetini arzulayan, Senin affına sığınan ve senin yüceliğinin şerefinin hizmetçisi olan bir konumdur. Çok yüce ve Kudretlisin..... Senden bağışlanma diliyorum.....*”³⁰⁴

Böylece kitabelerdeki bu sözcükler Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır. Taşa satırlı derin oyma biçiminde işlenen kitabelerin zemini özellikle sade olmakla birlikte, kimi kısımlara rûmiler serpiştirilmiştir. Kitabe, zemine özenli ve temiz bir biçimde işlenmiştir. Günümüzde kitabenin kimi parçaları yerinde bulunmamaktadır.³⁰⁵

Medrese avlusunu kısıtlayan revakların kemer kamalarının üst taraflarında kalan boşluklara sekiz madalyon biçiminde, Selçuklu sülüsü ile ikinci bir inşa kitabesi konulmuştur. Taşa yuvarlak satırlı derin oyma şeklinde işlenen kitabeler daire biçimindedir. Kareye çok yakın dikdörtgen taşlar üstünde bulunan kitabelerin orta tarafları içinde küçük daireler ile kaplanmıştır. Buranın içerisine bazılarında kitabenin devamı kimisinde de başka bir motif konulmuştur. Kitabeler birbirinin devamı olduğu için, her birinin başlangıç noktasına birer küçük kabartma gülbezek yerleştirilmiştir.³⁰⁶

³⁰² Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevi, *Râmûzu'l Ehâdis*, Pamuk Yay, İstanbul, 1996, s. 312

³⁰³ Recep Gün, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun, 1999, s. 96.

³⁰⁴ R. Gün; a.g.t, s. 96.

³⁰⁵ R. Gün; a.g.t, s. 97.

³⁰⁶ R. Gün; a.g.t, s. 98

“Bu mübarek medresenin yapımını, büyük Sultan, ülkelerin hâkimi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, din ve dünyanın Yardımcısı, fetih sahibi, ‘Müminlerin Emirinin Burhani’ Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev zamanında -Allah devletini sonsuz, sözünü ve şanını yüce kılsın. - H. 670 / 1271 yılı içerisinde, bağışlayıcı rabbının rahmetine muhtaç, zayıf kul, Abdullah oğlu Muzaffer oğlu Hibetullah oğlu Muzaffer el-Burucirdi -Allah onu, ebeveynini ve bütün Müslümanları bağışlasın. -yaptırdı. Allah’ım ‘âmin’ diyeni bağışla.”³⁰⁷

Girişin karşı tarafında bulunan ana eyvanın cephesini üç yönden kuşatan kitabe, Selçuklu sülüsü stili ile yazılmıştır. Bakara suresinin 255. ayeti Kerime’sini ihtiva etmektedir. Taşa kabartma biçiminde uygulanan kitabenin zemini bitkisel motifler ile süslenmiştir. Zemindeki bu süslemeler sebebiyle, girift gibi gözüken kitabenin harfleri çok zarif ve ince olup kelimeler dengeli bir biçimde yerleştirilmiştir. Maalesef bugün kitabenin üstten yazım anlamında bazı bölümleri noksanıdır.³⁰⁸

2.3.20.2. Plan ve mimari özellikleri

Medrese kare biçiminde dikdörtgen tasarımlı olup, üstü açık avlu etrafındaki sütunlu revaklar ve bunların arkasında bulunan odalardan oluşmaktadır. Sarımsak rengi ile taşların oyularak yapılmış giriş kapısı ve avlunun karşı tarafındaki iç cephe dönemin Selçuklu taş oymacılığının en güzel örneklerindedir. Bu medrese Selçuklu Devrinin tasarım açısından muhtemel ideal şemaya en yakın yapılarından birisidir.³⁰⁹

Giriş kapısının sol tarafında mavi ve siyah çinilerle süslü türbe, odada medrese binasını inşa ettiren Burücerdioğlu Muzaffer Bey’in ve çocuklarının mezarları yer almaktadır. Vakfesinden yapıda bir de kütüphane yer aldığı gözükmektedir. Cephenin her iki tarafındaki demet payelerden oluşmuş köşe kuleleri, yazı kuşağı ve pencereler cepheyi zenginleştirmektedir. Taş oymacılığında çalışmanın taç kapıda olduğu gözükmektedir. Yıldız ve geometrik desenler aleladedir. Fakat bir dantel gibi işlenmiştir.³¹⁰

³⁰⁷ İsmail Hakkı ve Faruk Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 110.

³⁰⁸ R. Gün; a.g.t. s. 98.

³⁰⁹ Şerife Özkan, *Medrese Tâbirinin ilk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 46.

³¹⁰ Ş. Özkan; a.g.t. s. 46.

Sonuç olarak Anadolu Selçuklu devlet adamları, Konya başta olmak üzere ülkenin her tarafını ilim yuvaları ile donatmışlar, ilme çok önem vermişlerdir. Nitekim İslam Dini, ilmi çalışmaları ayet ve hadislerle zaten bunu emretmektedir.³¹¹

2.3.21.Sivas Gök Medrese

Medrese, Sivas merkezde Kale Ardı Mahallesiinde bulunmaktadır. Bu yapı, Sivas Gök Medresesi ya da Sahip Ata Medresesi olarak kaynaklarda iki isimle anılmaktadır.³¹² Gök Medrese adını yapımında kullanılan çinilerin gök mavisi renginden almıştır.

Medresenin tarihi kitabesi ve vakfiyesi bulunmaktadır. Medresenin taç kapısı üstünde sülüsle yazılmış tek satırlık kitabesine göre, 1271 senesinde Selçuklu veziri sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılmıştır.³¹³ Taç kapının yan yüzündeki kitabede mimar Kalûyan el- Konevi tarafından inşa ettirildiği yazmaktadır.³¹⁴ Medresenin tuğla taş ve çini dekorasyonundaki uyumu sağlayan inşa faaliyetleri ile beraber tüm sorumluluğu yüklenen sanatkâr, yetmiş sekiz yaşındaki mimar Kaluyan el-Konevi'den başkası değildir.³¹⁵ Medrese yapılışında iki katlı yapılmasına karşın üst kat zaman geçtikçe fonksiyonunu yitirmiş, kullanılamaz hale gelmiştir. Alt kısmında yıpranmasına rağmen günümüze on üç hücre ulaşmıştır. Bunun dışında yapının mescit kapısının üstünde; “İbadetlerin en üstünü fıkıh öğrenmektir.” yazılı olması medresedeki eğitime vurgu yapıldığı görülmektedir. Binanın vakfiyesi 663 H. / 1264 M. senesinde düzenlenmiş. H. 664(M.1265) ve H. 679(M.1280) senesinde yapıya eklemeler yapılarak aynı sene tek vakfiyeye kavuşturulmuştur. Bugün Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 592 nolu 100-103. sayfada dokuzuncu sırada kayıtlı olan vakfiye 1899 senesinde orijinalinden sureti çıkarılmıştır.³¹⁶

Doğu-batı istikametinde dikdörtgen planlı medrese açık avlulu, avlusu iki yönlü revaklı dört eyvanlı ve tek katlı bir binadır.³¹⁷ Avlunun güney ve kuzeyinde altışar hücre yer almaktadır.

³¹¹ Ş. Özkan, a.g.t. s. 47.

³¹² Sadi Bayram, Ahmet H. Karabacak, “Sahip Ata Fahrü'ddin Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 1981, 13, 31-69.

³¹³ M. Ferit Uğur, M. Mesut Koman, *Selçuk veziri Sahip Ata ile oğullarının hayat ve eserleri*, Halkevi Yayınevi, İstanbul: Konya, 1934.

³¹⁴ Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı. “Sivas şehri”, R. Toparlı (Haz.), Seyran Yayınları. Sivas, 2005, s. 134.

³¹⁵ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi Anıtları*, ts, Sivas, s.92.

³¹⁶ N Şermin, Doğan, “Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri- Darüşşifalarından Örnekler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 28., S. 2, Ankara, 2013, s. 437.

³¹⁷ Abdullah Kuran, a.g.e. s.52

Giriş sundurmasının kuzeyinde mescit mevcuttur. Medresenin taç kapısı çifte minareli olarak inşa edilmiştir.

Sivas Gök Medresenin vakfiyesi yapınıneğitim anlamında geniş kapsamlı bilgiler içerdiği kabul edilir. Fıkıh eğitimi verilen medresede, talebesayısının yirmi civarında olduğu beş talebenin bekâr, beş talebinin fıkıhta başarı kaydetmiş olduğu, beş talebinin ise okula yeni başlayanlar olarak sınıflandırıldığını görmekteyiz. Son beş talebe için birbilgi verilmemiştir. Başarı düzeyi yüksek beş talebenin diğer talebelerin eğitimi için yardımcı oldukları vakfiye kayıtlarında yazmaktadır. Bekâr talebelerin gece ve gündüz medresede ikamet etmeleri, evlitalibelerin haftada iki gün, isterlerse daha fazla binada ikamet edebilecekleri ifade edilmiştir. Medresenin her mezhepten talebeyi kabul ettiği söylenir.³¹⁸

Vakfiyede müderrisin fıkıhta ve hilafet biliminde tecrübeli, ayrıca Şafii Mezhebenden olması zorunluydu Şafii bir müderris yoksa geçici olarak Hanefi bir müderrisin atanabileceği izah edilmiştir. Yapıda iki muid le fukahanın ve sabah akşam istişare yoluyla dersleri tekrar etmesi için hazır bulunmaları gerektiği açıklanmıştır.³¹⁹

Medresede görevli şahıslara aylık yevmiye gümüş dirhem ve buğday ekmeği gibi yiyecek erzak verildiği anlaşılmaktadır. Misal olarak müderrise ayda yüz elli gümüş dirhem ve bir batman buğday ekmeği, Şafii ve Hanefi Mezhebine mensup içi muhitten her birine aylık elli gümüş dirhem ve yarım batman ekmek; ayrıca talebeleri aşamalı olarak para ve yiyecek erzak temin edildiği görülmektedir. İslam adaletini çok iyi bilen beş şahıstan her bir tanesine ayda yirmi dirhem üçer okka ekmek, koyuneti verilirdi. Araştırmacı bilim insanı fukahadan her birine aylık on dirhem ve her gün üç okka ekmek, göreve yeni başlayan beş talebeden her birine ayda sekiz dirhem ve her gün üç okka ekmek, temin edilmesi kararlaştırılmıştır.³²⁰

Yapının yanında olduğu belirtilen darü'z ziyafet, İmaret, aşevinde bayram, kandil ve ramazan ayının cuma geceleri gibi Dini günlerde her tür yemek pişirilmesi, ballı kadayıf alınması, müderris iki muid, fukaha, nakib ve talebelerin temiz elbise giyinmeleri gibi hususlarda bilgiler içermektedir. Bunun dışında önemli gecelerde binanın müezzinlerinden bir tanesinin minarenin şerefesine çıkıp temin ettiği sıcak pideleri ihtiyaç sahibi fakirlere dağıtması emri verilmiştir. Medresenin görevlileri ve çalışanları için aydınlatma konusunda, kandil, mum mutfak ve ısınmada kullanılan odun, binanın ihtiyaçları arasında sayılmıştır.³²¹

³¹⁸ Nermin Şaman Doğan, a.g.m, s. 437.

³¹⁹ Sadi Bayram, Ahmet H. Karabacak, a.g.e, s. 31-69.

³²⁰ Sadi Bayram, Ahmet H. Karabacak, a.g.e, s. 31-69.

³²¹ Nermin Şaman Doğan, a.g.m s. 437.

Vakfiyenin sonlarında medreseye gelir getiren birçoğu Sivas'ın çevre bölgelerinden, vakıfların listesi sunulmuştur. Yapının kullanımı, istikbali, sürdürülebilirliği, tamiratı nedeniyle vakıflardan elde edilen gelirin tutanakları arz edilmiştir.³²²

2.3.21.1. Sivas Gök Medrese'nin Vakfiyesi

Sivas Gök Medrese vakfesinde medresede eğitim-öğretimin yanında, Sivas kentinin fiziksel gelişimi ile devrin politik, kültürel, sosyal yaşantısından kesitler sunulmuştur. 1243 Köseadağ savaşında Moğollara Selçuklular arasındaki mücadeleyi Moğollar kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Selçuklular dağılma ve yıkılma sürecine girmişlerdir.³²³ Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğolların acımasız yönetimleri sürecinde birçok yağmalanan Anadolu şehirlerinden bir tanesi de Sivas olmuştur. Gök Medresesi inşa ettiren Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali vakfiyede bu devre istinaden eğitim kurumlarının kuruluşlarının gerekliliğini ve bu müesseselerin o devirde toplumu bilgilendirme, kaynaştırma işleviolarak çok önemli olduklarını ifade etmiştir.

“ Öyle ki kılıç kemiyet ve keyfiyet hududundan çıkmış, ulemanın yokluğu ile âlem yok olmaya, Allah'tan korkan kişilerin inkırazı ile güzel huylar münkariz olmaya, evliyanın yokluğu ile muhkem birbağ olan ilim müesseseleri harap olmaya yüz tutmuş ve ilmin pazarı dağılmış, şimşekleriyagmursuzlaşmış, yarıkları, gedikleri büyümüş, açılmış. Çünkü parlak ve şaşalı milletin, memleketlerimütecaviz kâfir eller istila etmiş, nihayet medreseler, mabetler harap, âlimler, abidler, helak ve turabolmuş. Hal böyle olunca ilmin düştükten sonra bayraklarını kaldırmayı, şer'in yıkıldıktan sonra esaslarını yükseltmeyi, eserlerini belirsiz olduktan sonra, meydana çıkarmayı arzu ve ihtiyar etti. “³²⁴

Vakfiyeden aldığımız bu yazıdan anlaşılıyor ki, Sahip Ata, medresesi inşa ettirerek Selçukluların varlığını ve gücünü göstermeyi harap olan ilim müesseselerini güçlendirmeyi toplumda kaybolan kimi sosyal değerlerin tekrar kazanılmasını amaçlamaktadır.³²⁵

XIII. yy sonlarında Sivas Gök Medrese 'de dini bilimler dışında astronomi eğitiminin de öğretildiğini kaynaklardan görmekteyiz. Genellikle Selçuklu devrinde matematik ve

³²² Nermin Şaman DOĞAN, a.g.m, s. 438.

³²³ İbn Bibi, *El Evamirü 'L- Ala' iye Fi 'L- Umuri 'L- Ala' iye* “Selçuk Name”, II, M. Öztürk (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, (1996a),.

³²⁴³²⁴ Sadi Bayram, Ahmet H. Karabacak, a.g.e , s. 53.

³²⁵ Nermin Ş. Doğan, a.g.m, s. 438.

astronomi muhtevasında çok önemli eserler yazan Kutbüddin Şirazi'nin (ö.1311) Konya, Malatya ve Sivas şehirlerinde kadılık, Gök Medrese'de ise müderrislik görevini yerine getirdiği ifade edilmektedir. Şirazi'nin Anadolu'da Gök Medrese'nin müderrisi olduğu zamanlarda oluşturduğu eserinde, talebelerini okuttuğu astronomik eserler literatürde önemli bilimsel eserler arasında gösterilmektedir.³²⁶

2.3.22. Cacabey Medresesi

Cacabey, İlhanlı soyundan, bir aşiret beyinin oğlu olarak dünyaya geldiği düşünülen, Ceceli adıyla bilinen ve asıl adı Bahaeddin Caca oğlu Nureddin Cibril'dir.³²⁷

Cacabey in yaşadığı devirden günümüze intikal eden en önemli eseri hiç kuşkusuz kendi ismiyle anılan medresesidir. Yapı günümüzde bina olarak iyi durumdadır. Medresenin uzun süre cami olarak hizmet vermesi zaman içinde yıpranmasını büyük ölçüde önlemiştir. Kırşehir yerleşiminin ortasında kalan binanın inşa edildiği günden günümüze çevresinde yerleşimi biçimlendirmesi ile birlikte, yerleşimin bu tarz önemli eserlerin çevresinde oluştuğunu da kanıtlamaktadır.³²⁸

Cacabey Medresesinin günümüzde ayakta kalan yalnız bir medreseden ibaret olmayıp, büyük bir külliyyeden meydana geldiği aşikârdır. Nitekim o devirdeki medreseler yalnız ana yapıdan (medreseden) oluşmasına rağmen,³²⁹ medrese yapısını destekleyecek ve işlevini tamamlayacak diğer unsurları olan camileri barındırdığı gibi, bunun dışında aşhane, hamam gibi yapıları da çevresinde barındırmışlardır. Yapının vakfesinden öğreniyoruz ki külliye “*Cuma namazları kılınan*” ana medrese yapısı yanında, bir hankâh (*derişlere ve zahitlere yardım edilen yer*), bir menzil hane, bir mektep, bir de zaviyeden meydana gelmektedir.³³⁰ Külliyyeden günümüze yalnızca, medrese binası ve ona ek olarak inşa edilen türbe ayakta kalabilmiştir. Devrinin eğitim- öğretimi için alışık olmadığımız bir sistemden, bir mektepten bahsedilmiştir. Çocuklara Kuran-ı Kerim okumayı öğretmek niyeti ile oluşturulan bu yapıdan günümüzekalan tarihi eser veya bir bina bulunmamaktadır.³³¹ Külliyesinin bir parçası olarak görülen vakıfta, çalışanların vefakir aile üyelerinin çocuklarını okutmak niyetiyle kurulmuş bu

³²⁶ İhsan Fazlıoğlu, *Selçuklular döneminde Anadolu'da felsefe ve bilim* (bir giriş), Cogito, (2001), 29, 152-167.

³²⁷ Sadi S. Kucur, “Cacaoğlu Nureddin”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 541.

³²⁸ Ahmet Şimşek, “Cacabey ve Medresesi”, Kırşehir, 2006, s. 21

³²⁹ A. Kuran, a.g.m, s. 60

³³⁰ A. Şimşek; a.g.m, s. 23

³³¹ A. Şimşek; a.g.m, s. 23

mektep İbrahim Balık'ın analizine göre; o dönemdeki Anadolu medreseleri içerisinde örneğine rastlayamadığımız bir misaldir.³³²

2.3.22.1. Kitabesi

Cümle Kapısı üzerindeki Selçuklu sülüsü biçiminde ifade edilen yazı ile iki satır şeklinde işlenmiş kitabesinde; “*Rükneddin Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında H. 671(M. 1272-73)yılında Nureddin Cibril (Cebrail) b. Caca tarafından yaptırılmıştır*”.³³³ Anadolu'da İlhanlı (Moğol) baskınları neticesinde Kırşehir emirliği görevinde bulunan Cacabey in hali hazırdaki vakfiyesine istinaden Kırşehir dışında, Kayseri Talimegini, İskilip ve Sultanyügi'de (Eskişehir) de eserleri inşa ettirdiği görülmektedir.³³⁴ Kitabenin hemen altında kapısının istalaktitli odasının içinde de daha altta, kapının sağ orta ve sol yönünde yine Selçuklu sülüs ile yazılan kitabesi mevcuttur.³³⁵ Bunların dışında daha sonra eklendiği görülen, dört satırlık Farsça yazılmış kitabe gözükmemektedir. Bu yazı şeridi ile kapı kemeri arasına iki satır halinde konulan, Bunun dışında sağ köşesine de bir yazı eklenen kitabede ise bazı vergilerin kaldırıldığını ifade eden bir emirnamedir. W.Hinz'e göre M. 1330 senesinde yazıldığı ifade edilmektedir. Osmanlı zamanında H. 1219'da (Şubat 1805) verilen bir berat da, “*Nureddin Şehid*” hayratının gelirlerine, daha başka vakıflarla el koymak isteyen Alâeddin Camii mütevellisinin müdahalesinin önlenmesine dairdir.³³⁶ Mevzubahis bu levhaların tümü bugün de Medresenin giriş kapısı üstünde durmaktadır.

2.3.22.2. Plan Ve Mimari Özellikleri

Cacabey Medresesi, devrinin Anadolu mimari eserlerini inceleyen mimarlık ve sanat tarihçilerine göre, tepesi açık kubbeli, dört eyvanlı olarak ifade edilen bir planda yapıldığı görülmektedir.³³⁷ Yapının kapalı avlulu ve dört eyvanlı olarak inşa edilmesi, bu yapıyı örnekleri

³³²İbrahim Balık, *Cacabey Medresesinin Türkiye Selçukluları Eğitimindeki Yeri ve Önemi*, I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları, Kırşehir, 2004. s. 64.

Semavi Eyice, “Cacabey Medresesi” maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C.6, s. 539.

³³⁴Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s.3.

³³⁵ A. Şimşek, a.g.m, s.26.

³³⁶ S. Eyice, a.g.y s.

³³⁷ Cacabey Medresesi ile ilgili ilk kez çalışan Ali Saim Ülgen bu yapının 3 eyvanlı olduğunu söylemesine rağmen, Abdullah Kuran, medresenin eski Orta Asya geleneğinden kaynaklı olarak aslında 4 eyvanlı olduğunu belirtmiştir. Bakınız: Abdullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 66.

arasında özgün kılmaktadır. Nitekim tarihçi A. Kuran, incelemeleri sonucunda yapının başka benzerinin olmadığını dile getirmektedir.³³⁸

Selçuklu medreselerinde alışageldiğimiz; yapının kurucusuna ait bir türbenin inşa edilmesini Cacabey Medresesi'nde görmekteyiz. Yapının kurucusu, Cacabey Türbesi de giriş kapısının solunda medreseye bitişik kümbet şeklinde yaptırılmıştır. Yapının iki renkli kesme taştan inşa edilmekle birlikte, giriş kapısı tipik Selçuklu sanatının kanıtıdır. Bugün yapının taç kapısından, beşik tonozlu bir aralığa geçilmektedir. Bu aralığın uzantısında büyük bir kemerin altından ana sahaya, sağında ise yanlarında bulunan ve yukarı kadar giden merdivenlere geçiş olarak planlanmış olan geniş bir aralığa varılmaktadır. Bu aralığın sonunda hemen merdivenler başlamaktadır.³³⁹

Merdivenden çıkılarak yukarıdaki aralığa, oradan da biri büyük diğeri küçük iki hücreye geçilmektedir. Büyük hücrenin, ana eyvana bakan bir penceresi bulunmaktadır. Bu hücrelerin yapıda ders veren üst derecedeki hocalar tarafından kullanıldığı rivayet edilmektedir. Yapının ana meydanına giriş yapıldığında orta ekseni olmayan beşik tonozlu adıyla anılan medresenin ön kanatlarının iki katlı olduğu gözükmektedir.³⁴⁰ Medresenin tam ortasında bugün üstü camekânla kaplı bir kubbe; onun tam doksan derece dikey olarak altında bir kuyu vardır. Burası şimdi mermer bir havuzla çevrilidir. Tarihçi Abdullah Kuran, havuzun üstündeki kubbenin tasarımını, gerek mekânın aydınlatılmasını sağladığını gerekse yağın yağmur sularının bu aralıktan içeri girerek, bu kuyuda toplanmış olduğunu ifade etmektedir.³⁴¹ Semavi Eyice'ye göre; "Geçmişte, üstünde sadece bir aydınlık feneri olması lazım gelen bu kubbenin ortasının zamanımızda bir rasat merkezi olduğu kuramını desteklemek amacıyla camekânla kapatıldığını ifade etmektedir. Eyice devamında; "*Bu kadar geniş çaplı bir açıklığın medresenin harap olduğu dönemlerde aydınlık fenerinin etrafının yıkılması sonunda meydana gelmesi ihtimal dâhilindedir*", demektedir.³⁴²

Yapının ortasında, bir ana eyvanın bulunduğu görülmektedir. Ana eyvanın, yapının ortasında yanlardan bir tanesinin, güney (kible) cephesinde bulunan mihrabından hareketle

³³⁸ A. Kuran, a.g.e, s.100.

³³⁹ A. Şimşek; a.g.m, s. 28-31.

³⁴⁰ A. Kuran; a.g.e, s. 138.

³⁴¹ Abdullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1964 s.66 ve aynı yazarın *Anadolu Medreseleri*, Ankara, 1969, s. 132.

³⁴² S. Eyice; a.g.m, s. 540

mescit olarak hizmet verdiği ifade edilmektedir.³⁴³Batı ve Doğu eyvanlarındaki yan eyvan daha bulunur. Doğu (türbe) eyvanı güneye, kuzey giriş eyvanı ise batıya doğru kaçmıştır.³⁴⁴

Ana eyvanın sağ tarafında, dört tanesi küçük; bir tanesi orta büyüklükte olan beş hücre, Sol tarafta ise iki tane küçük, bir tanesi daha büyük, üç hücre bulunmaktadır. Bu hücrelerde talebelerin, ikamet ettikleri zannedilmektedir. Yapıdaki tüm hücrelerin tavanı sivri tonozlu dış cepheden daha iyi güneş alınması amacıyla “*şakuli yarık*”adıyla ifade edilen pencerelerin kalın duvara konumlandırılan kenarının kırk beş derecelik bir açı ile içeriye doğru genişlemektedir. Yapının içerisinde kesme taşların yontulması ile çeşitli figürler olmasına rağmen figürlerin oldukça sade bir görünümü vardır.³⁴⁵

Yapının Güneydoğu yönünde ana binadan bağımsız, günümüzde minare olarak işlevini sürdüren bir kule mevcuttur. Ana bina kesme taşlarla yapılmasına rağmen bu kule renkli tuğlalarla inşa edilmiştir.³⁴⁶

Saim Ülgen’in incelemelerine göre bu kule, yapının mihrap cephesine hemen muttasıl gibi görünse de kürsüsü yapının duvarından yirmi iki santim açıkta ayrı olarak yapılmıştır. Kulenin kürsü bölümü kare şeklinde ve taştan yapılmıştır. Kurumda kırmızı ve kahverengi sırlı tuğlalarla işlenmiş örülerek yükseltilmiştir. Kule şerefesi tuğlaların harice doğru çıkılarak konsol çalıştırılması ile inşa edilmiştir. Kulenin köşesinden kürsü su basmacına kadar olan yüksekliği yirmi bir metredir. Minarenin yuvarlak gövdesi tuğlalar ile altta daire biçiminde sıralanmıştır.³⁴⁷

Belli bir yükseklikten itibaren zikzak motif sıralamaları meydana getirmektedir. Günümüzde minare işlevi ile hizmet veren kule, medresenin minare değil de bir rasat kulesi olarak tasarlandığı rivayet edilmektedir. Bunu savunanların üstünde durdukları gerekçeler vardır. Gerekçelerden biri bu minarenin medreseden bağımsız olarak inşa edilmesidir. Diğer gerekçe ise medrese ve camilerdeki minarenin binanın güneybatısında olamayacağı düşüncesidir. Fakat bu gerekçelere karşılık kulenin esasen medreseye bitişik ayrı bir cami binasının var sayıldığı görüşü mevcuttur. Eyice’ye göre Mordtmann’ın dile getirdiği burada bir

³⁴³ Bugün mermerden yapılmış olan mihrabın aslında sonradan takılmış olduğu, buranın taş işlemeciliğinin en güzel örneklerinden sayılabilecek asıl mihrabının, Kapıcı Camii’nin mihrabı olmak üzere takıldığı, cami cemaatinden yaşlıların verdiği bilgilerin doğrultusunda kontrol edilmiş, bunun doğru olabileceği, mimarlık tarihçisi Dr. Gözde Ramazanoğlu tarafından da teyit edilmiştir.

³⁴⁴ A. Kuran; a.g.e, s. 67.

³⁴⁵ Ahmet Şimşek, “Kırşehir’de Eski Bir Rasathane Cacabey Medresesi”, *Ekoloji Magazin Dergisi*, S.8. <http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=32>.

³⁴⁶ A. Kuran; a.g.e, s. 137.

³⁴⁷ A. Şimşek; agm, s.37.

camii olabileceği düşüncesidir. Fakat böyle bir camiden, günümüzde değin bir kanıt bulunamamıştır. Bu düşüncenin doğruluk derecesi kanıt olmamakla birlikte, yapının bu tarafında yapılacak bir kazının bu düşünceleri aydınlatabileceği gözükmektedir.³⁴⁸

Yapının çok ilginç öğeleri bulunmaktadır. Cümle kapısının bulunduğu kuzey doğu ve kuzey batı köşelerinde birer; Batı cephesinin tam ortasında bir olmak üzere totalde üç tane füzeye benzeyen sütun bulunur. Bu sütunlar ilginç olmalarının haricinde, adeta burada bir zamanlar gök bilimi çalışmalarının yapıldığını kanıtlar gibidir.³⁴⁹

2.3.22.3. Vakfiyesi ve Vâkıfı

Kırşehir'deki Cacabey Medresesi, H. 671(M. 1272) yılında yaptırılmıştır. Yapının vakfiyeleri genel olarak, şehir dışındadır. Vakfiyeler; H. 10 Sevval 670 / M. 10 Mayıs 1272 ve H. 30 Şevval 670(M. 20 Mayıs 1272) senesine aittir. Bu tarihi kaynaklara göre, müderris tatil günleri haricinde yılda bin iki yüz dirhem, binada eğitim gören talebelere müderris vasıtasıyla verilen dersleri tekrarlayan mu'îde senede altı yüz dirhem, derslerde ve tekrarlamalarda her daim hazır bulunan yirmi dört talebenin üç tanesinden her birine yüz seksen dirhem, yedi talebeden her birine yüz kırk dört dirhem, yedi talebeden her birine doksan altı dirhem, yedi talebeden her birine altmış dirhem verileceği ifade edilmektedir.³⁵⁰

Vakıf, geçerli bir mazeret olmadığı sürece son sınıf talebelerinin yapıda ikamet etmesini şart kılmıştır. Bunun dışında vakıf, talebelerinin yapıda beş seneden fazla konaklamalarını şart koşar. Beş seneden sonra talebeye verilmekte olan imkânlar sonlandırılacak, bu uygulamadaki asıl amaç; gidecek talebenin yerine bir başka talebenin gelmesidir. Senede üç yüz altmış dirhem maaş verilen medrese imamı, bunun yanında medreseye vakfedilen eserleri muhafaza etmekle yükümlüdür.³⁵¹

2.3.23.1. Afyon Çay Medresesi

III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Yusuf b. Yakup'un şahsında medrese olarak inşa edilmiştir. Günümüzde ise yapı, restore edilerek cami olarak hizmet vermektedir. Medrese yerli halk tarafından "*Taş Camii*" olarak bilinir.³⁵² Afyon Çay Medresenin Kitabesine göre; M. 1278-79 senesinde Yakupoğlu Yusuf adında bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Yapının taç

³⁴⁸ S. Eyice; agm, s. 540.

³⁴⁹ A. Şimşek; a.g.m, s. 39.

³⁵⁰ Ş. Özkan, a.g.t, s. 42.

³⁵¹ Ş. Özkan, ag.t, s. 42.

³⁵² Metin Şahinoğlu, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, TEV, İstanbul, 1977, s. 48.

kapısında, mimarının Muhammed oğlu, Oğulbek olduğu yazılmaktadır. Bu yapı, Karatay ve İnce minareli tipolojisinin XIII. asırda da sürdüğünü ortaya koyan bir kubbeli medresedir. Günümüzde cami olarak hizmet veren medresenin, çini bezemeli mihrabı mevcuttur.³⁵³

³⁵³ Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002, s. 174.

3.BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNDEKİ DİĞER MEDRESELER

İlk olarak Horasan ve Türkistan'da, Türk-İslam kültürel yapısıyla oluşmuş, ilköğretim seviyesinin üstündeki talebelerin öğrenim görmeleri amacıyla, medreseler açılmıştır. Büyük Selçuklular döneminde, Nizâmü'l-mülk'ün önderliğinde açılan medreseler kurumsal hale gelmiştir. Birçok İslam devleti gibi Anadolu Selçuklu Devleti de bu kuruluşları model olarak Anadolu'nun birçok kentinde medrese inşa ettirmiştir.³⁵⁴

İşlevsel olarak eğitim amaçlı olarak açılan medreseleri yukarda başlıklar halinde işledik. Bu bölümde ihtisas medreselerini işleyeceğiz. Bunlar; Dâru'l- Hadîs (*Hadis eğitimi veren okullar*), Dâru'l-Kurra(*Kuran öğretimi veren okullar*) ve Dârü'ş-şifa (*Hastane ve tıp eğitimi veren okullar*) bahsi geçen bu okulları detaylı olarak anlatacağız.

3.1. İhtisas Medreseleri

İslam âleminde, eğitim-öğretim faaliyetlerinde genel medreselerin yanında, ihtisas medreseleri de görevlerini icra etmekteydi. Bahsettiğimiz bu medreseleri şu başlıklar altında sıralayabiliriz.

3.1.1. Dâru'l- Hadîs

3.1.2. Dâru'l-Kurra

3.1.3. Dârü'ş-şifa

3.1.1. Dâru'l – Hadîsler

Dâr sözcüğü “ *mekân, ev, yer, yurt*” manasını ihtiva etmektedir. Dâru'l- Hadîs, “*Hadis okutulan yer*” anlamına gelir. İslam dünyasında; mescitler, medreseler ve evlerde hadis eğitimi verilmekteydi. İlk kez Dâru'l- Hadîs ismiyle açılan kuruluşlara Büyük Selçuklular döneminde

³⁵⁴ Z. Kazıcı; a.g.e, s. 125

rastlamaktayız. Hadis okulu, hadis medresesi manasına gelip, bu öğretim faaliyetlerinin gerçekleştiği binanın ismini içermektedir.³⁵⁵

Genellikle, Hz. Peygamber'in; söz, davranış vetahrirlerinden ortaya çıkan hadislerin öğretildiğimekânlardır, Dâru'l-hadîsler. Bu yapılarda, hadisilminden isnat, dirayet, rivayet, terâcim-i ahvâl ve tenkîd-i ahvâl-i rivayete ait konularokutulur ve senetleri ile beraber ezberlettirilirdi.³⁵⁶

Dâru'l- Hadîs medreselerin birincisi, Halep Atabeklerinden Nureddin Mahmud b. Zengî H. 541-569M. 1146-1174 tarafından Şam'da inşa edilmiştir. Yapının kurucusunun unvanına atfen "*en-Nûriye*" ismi ile anılmıştır. Dâru'l- Hadîs medreselerinin ikincisi, Musul'da inşa edilmiştir. Bu saydıklarımızın dışında, inşa edilen Dâru'l- Hadîs medreseleri sıralayacak olursak; Eyyûbî'lerden el-Melikü'l-Kâmil, el-Medresetü'l-Kâmilîyye, El-Melikü'l-Esref; son olarak da Şam'daki Medresetü'l-Esrefîyye'dir.³⁵⁷

Anadolu'da inşa ettirilen ve herkesçe bilinenen görkemli dâru'l-hadîsler ise, İlhanlı veziri, Semseddin Cüveynî'nin Sivas'ta yaptırdığı Çifte Minareli Dâru'l-Hadîs ile Anadolu Selçuklu veziri Sâhib Atâ'nın Konya'da inşa ettirdiği, İnce Minareli Dâru'l-Hadîsi'dir.³⁵⁸

Anadolu Selçukluları döneminde kurulan Dâru'l-Hadîs'leri şu şekilde sıralayabiliriz.

3.1.1.1. Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsi

Çankırı kent merkezinde bulunan, yöre halkı tarafından (taş mescid) ismiyle bilinen, Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsi, Çankırı'nın kayalık tepe üzerine inşa edilmiş görkemli yapısıdır. Rivayetlere göre binanın güneyinde, düzlük alanda dâru's-sifâ bulunmaktaydı. Bu alandakidârü's-sifânın, kitabesine göreismi "*dar ül-âfiye*" şeklinde yazılmıştır. Dârü'l-Hadîs'inArapça kitabesişu anda Çankırı Müzesi'nde yer almaktadır.³⁵⁹

Prof. Dr. Ali Yıldırım'a göre, Anadolu'da yaptırılan ilk Dârü'l-Hadîs, Konya İnce Minareli Dârü'l-Hadîsi olmayıp, ondan otuz beş yıl önce inşa edilen Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsi'dir.³⁶⁰

Kendisi; "*Çankırı Cemaleddin Dârü'l-Hadîsiorjinal kitabesi ile günümüze kadar gelebilen en eski Dârü'l-Hadîs binasıdır. Bu hüviyeti ile farklı ve mümtaz bir kıymeti haizdir.*

³⁵⁵Hakkı Duran, "Çankırı-Taş Mescidi (Cemaleddin Ferruh Dârü'l-Hadîs'i)", <http://enderunistanbul.org.tr/medreseler/104-cankiri-tasmescid-cemaleddin-ferruh-darulhadisi.html>

³⁵⁶ Naci Baltacı, a.g.e, s. 21.

³⁵⁷ Dursun Hakkı Yıldız; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 7, İstanbul 1988, s. 92.

³⁵⁸ Fahri Unan, "*Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim, AnadoluSelçukluları ve Beylikler Dönemi I(Sosyal ve Siyasal Hayat)*", (Ed. Ahmet Yasar Ocak), Ankara 2006, s. 394.

³⁵⁹ A. Kuran, a.g.e, s. 110.

³⁶⁰ H. Duran, a.g.m, s. 1.

Ayrıca bu bina, ruhaniyetli bir yapıya sahip olan Çankırı şehri için de bir şeref abidesi'dir.” Diyerek, Dârü'l-Hadîs hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir.³⁶¹

Prof Dr. Ali Yıldırım, Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsinin kitabesini şu şekilde çevirmiştir: “ *Bu Dârü'l-Hadîs ve mezarlığın yapılmasını, H. 640(M. 1242) yılında lütfü bol Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul, Abdullah oğlu atabey Ferruh emretti.*”³⁶²

Anadolu Selçukluları devrinde atabey Cemaleddin Ferruh 1242 senesinde inşa ettirdiği dârü's-sifâ (hastane, bimâristan, dârülâfiye)'nin kitabesinin Çankırı Müzesinde bulunduğunu yukarda ifade etmiştik. Ayrıca yılan motifi bu binaya mahsustur.³⁶³

Dârü's-sifânın yakınına 1242 senesinde Dârü'l-Hadîs yaptırılmıştır. Günümüzde ayakta kalan bina Anadolu'da yaptırılan ilk Dârü'l-Hadîsi olma özelliği taşıyan Ferruh Dârü'l-Hadîsi'dir. Kendisinin kabri de yine bu bina içerisindedir. Bu eserin kitabesinin günümüze erişmesine ilaveten, yapı taş işçiliğinin en güzel örneklerindedir.³⁶⁴

Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsi, son dönemlerde yapılan yenileme çalışmaları sonucu daha müktedir bir görünüme kavuşmuş gözükmetedir. Yakınında olduğu söylenen dârü's-sifânın binasının kitabesi dışında herhangi bir kanıt olmadığı için yapının yerleşkesi ve tasarımı konusunda fikir beyan edemiyoruz.³⁶⁵

3.1.1.1.1. Yapının Vakfiyesi

Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsi'nin taç kapısında gerçek bir kitabe vardır. Kitabeden binanın H. 640(M. 1242) senesinde Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından inşa ettirilmiştir.³⁶⁶

Çankırı (Taş Mescid) Dârü'l-Hadîsi Anadolu Selçuklu döneminin tasarım olarak kapalı avlulu biçiminde yaptırılmıştır.³⁶⁷

3.1.1.2. İnce Minareli Dârü'l-Hadîs

Konya İnce Minareli Medrese, Anadolu Selçuklu zamanında inşa edilmiş görkemli eserlerden birtanesidir. Alâeddin tepesinin batısında, Beyhekim Mahallesindedir. Yapı doğu tarafından AlâeddinKeykubat Caddesi, batı, güney ve kuzey tarafından ise İnce Minare Sokağı

³⁶¹ Ali Yıldırım, “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârü'l-Hadîsler”, İstanbul, 1995, s. 66.

³⁶² A. Yıldırım, a.g.e, s. 65.

³⁶³ H. Duran, a.g.m, s. 1.

³⁶⁴ H. Duran, a.g.m, s. 1.

³⁶⁵ H. Duran, a.g.m, s. 1.

³⁶⁶ Ferruh Toruk, “Çankırı Darülhadisi”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C.2, 19. VakıfHaftası Özel Sayısı, (Nisan 2002), Ank. 2002, s.77.

³⁶⁷ F. Toruk, a.g.m, s. 80.

ile sınırlanmaktadır. M.1260 - 65 senesinde, Sultan II. İzzettin Keykavus zamanında namı diğer, vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin şahsında Mimar Kelûk b. Abdullah'a inşa ettirilmiştir.³⁶⁸

İslam dünyasındaki ilk hadis enstitüsü kabul edilen, Eyyubi Sultanı Kamil Nasruddin Muhammedtarafından H. 622 (M. 1225) senesinde Kahire'de inşa edilen İhtisas medresesinden hemen sonra Konya'da kurulmuştur. Böylece İnce Minareli Dârü'l-Hadîs'i, Anadolu'da yaptırılmış ilk Dârü'l-Hadîs olarak görmekteyiz.³⁶⁹

3.1.1.2.1. Plan ve Mimari Yapısı

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ mağlubiyeti sonrası, Moğolların Anadolu'ya hâkim oldukları dönemlerde inşa edilen bu yapı, gelenek ve din gibi halkın iki kuvvetli bağının bu esere yansımalarıdır. 1250 dönemine kadar inşa edilen eserlerde din teolojisi geometrik motiflerle eserlere nakşediliyordu. Yıldız motiflerinde evren fikri günümüze değin yepyeni bir biçimde ulaşabilmiştir.³⁷⁰

Tasarımı, bitişiğinde bulunan Karatay Medresesi'ne benzeyen, fakat onun doğu kanadına benzemeyen bir yapıdadır. Türkistan dört eyvanlı plan tasarımından yola çıkılarak, batı eyvanına ve ona bitişik kubbeli iki hücreye dokunulmamıştır. Kuzey ve güneye dörder hücre konulmuştur.³⁷¹ Büyük Karatay ve Küçük Karatay medreselerine benzeyen bu yapının, büyük kapı yönünde bulunması gereken küçük odası bu yapıda, bulunmamaktadır.³⁷²

İnce Minareli Dârü'l-Hadîs'i, medrese, minare, mektep, mescit ve öğrenci odaları ile hep bir arada karmaşık hale getirilmiştir.³⁷³ Dârü'l-Hadîs'in "*Türk tezniyatının en parlak, görkemli ve özgün bir örneği olduğu ifade edilmiştir.*" Bunun yanında kubbe hizasına kadar çıkan kapısı doğu tarafındadır. Selçuk Sarayı'nın Bab-ı Sultan diye anılan kapısı da yapının ön tarafından geçen yola açılıyordu. Dârü'l-Hadîs'in ana kapısından girildiğinde sağdaki kapı okula açılıyordu. Bugün okulda harap vaziyettedir. Dârü'l-Hadîs'in kuzey tarafında mescit bulunuyordu. Minareye denk gelen yıldırım çarpmasından dolayı mescidin tek sağır kubbesi harabeye dönmüştür. Onarılması mümkün gözükürken, ihmaller sonucunda 1929 yılında komple yıkılmıştır. Mescidin günümüzde sadece tuğla ile örülmüş mihrabı gözükmektedir.

³⁶⁸ Hamdi Uzun Harman, "*İnce Minareli Medrese'nin Taç Kapısındaki Kitabelerin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*" Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015, s. 24.

³⁶⁹ Caner Arabacı; a.g.e, s.145.

³⁷⁰ Ş.Özkan; a.g.m, s. 49.

³⁷¹ S. Eyice; a.g.e, s. 10.

³⁷² M. Ferit, M. Mesut, *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Ogullarının Hayat ve Eserleri*, Konya Halkevi Nesriyatı, S.4, ist.1934, s. 61.

³⁷³ C. Arabacı; a.g.e, s.146.

Mescidin duvarları yarıya kadar çinilerle süslüydü. Mescidin vakfiyesi H. 676 / M. 1281 tarihlidir.³⁷⁴

İnce Minareli Medresede, Taç kapı saçağının alt tarafında iki madalyonda sanatçının adı yazılıdır. Budurumda sanatçı adı ilk kez, İnce Minareli Medrese'nin Taç kapısında yazıldığını görmekteyiz.³⁷⁵

3.1.1.2.2. Medrese'nin vakfiyesi

Yapının vakfi olan Sahip-Ata Konya'da doğmuştur. Mahlası Fahreddin'dir.³⁷⁶ Sahip-Ata Darülhadisi için hazırlanan vakfiyelerin tümünü içeren H. 679 / M. 1280 senesinde kayıtlı olan belgedir. Arapça vakfiyesine göre Konya ve çevresinde sayısız vakıf eserleri bulunmaktadır. Belgede yapının, gelirleri ve giderleri dile getirilmiştir.³⁷⁷ Konya İnce Minareli Medrese, Selçuklular zamanının görkemli ilim merkezlerinden birisidir. Sırçalı Medresesinde fıkıh, Karatay Medresesinde, usul, fûru, tefsir ve şeriat ilimleri işlenmiştir. Konya İnce Minareli Medresede hadis eğitimi veriliyordu. Şer'îye Sicil belgelerinin kayıtlarından öğreniyoruz ki, medrese son dönemlere kadar bu görevini aralıksız icra etmiştir.³⁷⁸ Sadreddin Konevi, bu yapıda uzun dönem hadis eğitimi vermiştir.³⁷⁹

H. 679(M. 1281) senesinin vakfiyesinde müderrise, on beş dirhem. Mu'idlere onar dirhem maaş. Mescidin imamına günlük nisf rıtl,(yani 240 dirhem), müezzine rub'u rıtl, ferraşına rub'u rıtl verildiği ifade edilmektedir. Kendi soyundan gelen mütevellilere 10 dirhem maaş verilecek ifade edilmiştir.³⁸⁰

İnce Minareli Dar'ül Hadis 1954 senesinde Milli Eğitim Bakanlığınca bazı bölümleri restore edilerek, 1956 yılında Selçuklular Devri Taş ve Ahşap Müzesi ismiyle kurulmuştur.³⁸¹

3.1.1.3. Kadı Hürremşah Dârü'l-Hadîsi

Kadı Hürremşah Dârü'l Hadîsi, Şeyh Sadreddin-i Konevî Mahallesi'nde bulunmaktadır. Sadreddin-i Konevî Türbesi yerleşkesinin yakınındadır. Kadı Hürremşah Dârü'l-

³⁷⁴ Ş. Özkan, a.g.m, s.49.

³⁷⁵ M. Şahinoğlu, a.g.e, s. 45-46.

³⁷⁶ Z. Atçeken, a.g.e, s.59.

³⁷⁷ C. Arabacı, a.g.e, s. 151.

³⁷⁸ Z. Atçeken, a.g.e, s. 251.

³⁷⁹ M. Önder, a.g.e, s. 171.

³⁸⁰ Z. Atçeken, a.g.e, s. 252.

³⁸¹ Z. Atçeken, a.g.e, s. 257.

Hadîs'ininbinası günümüze ulaşamadığından mimari yapısı konusunda maalesef bilgi veremiyoruz.

3.1.1.3.1. Kadı Hürremşah Dârü'l-Hadîsi Vakfiyesi

Kadı Hürremşah Dârü'l-Hadîsi'ni Kadı Hürremşah inşa ettirmiştir. Kendisi, Konya kadılar kadısı Ebu'l-meâli Ahmed'in babasıdır. Sultan Alâeddin Camisinin, H. 634(M. 1236) yılındaki vakfiyesini Mevlâna Ahmed düzenlemiştir. Kadı Hürremşah Dârü'l-Hadîsi'nin vakfiyesi yoktur. Kadı Hürremşah'ın Türbesi, dârü'l-hadîs'in yakınında bulunmaktaydı. Bu dârü'l-hadîs sonraki dönemlerde Sadreddin Konevî Evkafı kayıtlarına dâhil edilmiştir. Konya Ser'iyye Sicil Defterleri'nde bu yapıyla ilgili tarihi kayıt bulunmamaktadır.

3.1.1.4. Sivas Çifte Minareli Dârü'l-Hâdisi

Vezir Şemsettin Medresesi de denilen Dârü'l-Hâdisin, günümüzde yalnızca portalin bulunduğu önce cephe duvarı sağlam durumdadır. Kitabesinden Darül hadisin İlhanlı veziri Şemsettin Cüveynitarafından H. 670(M. 1271) senesinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.³⁸²

Şifâhiye Medresesi'nin karşı tarafında bulunan yapının, ayakta kalan ön cephesi fevkaladesüslüdür. Yapının görkemli süslü portalinin güney mihrabiyesi üstünden başlayarak sivri kemerli giriş aralığını kapsayan ve kuzey mihrabiye üstünden sona eren Arapça kitabesi Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır. Mermere kabartma olarak ve görkemli temiz bir çalışma ile yazılmış olan kitabenin tabanında belli mesafelerde serpiştirilmiş Rumi ve palmet motifleri görülmektedir. Başarılı bir şekilde hazırlandığı anlaşılan kitabenin harfleri arasında uyum ve temiz bir işçilikle yazıldığı görülmektedir.³⁸³

Kitabesinde; *“Bu Medrese'nin yapımını, baş vezir, dünyadaki vezirlerin en yücesi, dünya ve diningüneşi, divan sahibi Muhammed oğlu Muhammed oğlu Muhammed-Allah devletini sonsuzkılısın-H. 670(M. 1271) yılında emretti.”* şeklinde yazılıdır. Güney ve kuzey mihrabiyeler üstünde ifade ettiğimiz kitabenin alt tarafında geometrik biçimde karışık halde yazılmış Arapça kitabeler, Mermere kabartmalı olarak yazılmıştır.³⁸⁴

³⁸² A. Kuran; a.g.e, s. 115.

³⁸³ İ. Hakkı ve R. Nafiz; a.g.e, 113.

³⁸⁴ R. Gün, a.g.t, s. 99.

3.1.1.4.1. Plan ve mimari yapısı

Sivas Çifte Minareli Dârü'l-Hâdisi avlulu dört eyvanlı bir bina olarak inşa edilmiştir. Türkiye'dekiçifte minareli eserler içerisinde ön cephesi fevkalade zengin taş oyma bezemesi olan yapıdır. XIII. asrın yarısından itibaren Anadolu Selçuklu döneminde imar çalışmaları ve devrin sosyalhayatı ile mühim bir devresi olarak görülmektedir. Bu asrın içinde Buruciye Medresesi, Çifte Minareli Medrese ve Gök Medrese gibi taş tuğla ve çini sanatının Anadolu'daki en görkemli eserlerini ortaya çıkarmıştır.³⁸⁵

Günümüzde doğu tarafından bulunan binanın girişinin taş süslemeli cephesi büyükboyutlarda ve çini ve tuğla ile bezenmiş iki minaresi gözleri kendi üzerine çekmektedir. Erzurum Çifte Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese ile benzeşen bu eserin iki katlı olduğu ifade edilir. Dârü'l-Hâdisin günümüzdeki anlamı ile (hadis okulu) olarak, asırlarca hizmet veren eserin yalnızca doğu tarafındaki asıl cephesi sağlam kalabilmiştir.³⁸⁶

3.1.2. Dârü'l-Kurrâlar

Kuran-ı Kerim'i değişik lehçelerde okumak ve öğretmek maksadıyla açılmış kuruluşlardır. İslam âleminin ilk zamanlarından itibaren Kuran-ı Kerim'i yedi lehçede okumak ve öğretmek gayesi eğitim alanı meydana getirmiştir. Bu amaçla verilen eğitim sonucunda büyük din âlimleri ortaya çıkmıştır. Anadolu'ya yerleşen Türkler, dârü'l-huffâz adıyla bu geleneği sürdürmüşlerdir. Anadolu Selçuklu devrinde Konya'da Sâhib-Atâ, Ferhûniye(1300), Sa'deddin Ömer, Nasuh Bey(1315), dârü'l-huffâzları İlk göze çarpan kuruluşlardır.³⁸⁷ Bu kurumların yöneticilerine Şeyhü'l-kurra ismi verilmektedir. Şeyhü'l-kurra, mana olarak o dönemin en iyi Kuran okuyan kişisiydi.³⁸⁸

Anadolu Selçuklu döneminden önce Şam'da İbnü'l-Müncâ Darü'l-Kur'an'ı ve Şeyh İbn-i Ömer Medreseleri'nin varlığı ifade edilmektedir. Karamanoğulları ve Anadolu Selçukluları bu kuruluşlara "*Darü'l Huffâz*" ismini vermişlerdir. Sadeddin Ömer Bey Dar'ül-Huffâzı, Hacı Şemseddin Darü'l Huffâzı (Karamanoğulları), Konya Sahib Atâ Darü'l Huffâzı, Nasuh Bey Darü'l Huffâzı, Ferhuniye Darü'l Huffâzı, Hacı Yahya Bey Darü'l Huffâzı

³⁸⁵ Ş. Özkan, a.g.t, s. 52.

³⁸⁶ Ş. Özkan, a.g.t, s. 53.

³⁸⁷ Fahri Unan, "*Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim*", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat), (Ed.Ahmet Yasar Ocak), Ankara 2006, s. 395.

³⁸⁸ Osman Ergin, "*Türkiye Maarif Tarihi*", C.1-2, İst. 1977, s. 169.

(Karamanoğulları), Hoca Salman Darü'l Huffâzı (Karamanoğulları), inşa edilen Darü'l Huffâzıdır.³⁸⁹

Dâru'l-Kurrâlar, verilen eğitimin kapsamı açısından cami içerisinde ya da çevresinde kurulmuşlardır. Bu kuruluşlarda verilen eğitim Kuranı Kerim'in ezberletilmesi veya öğretilmesi amaç edinilmiştir. Dâru'l-Kurrâlar'daki uygulamaya dayalı sık sık tekrarlar yapılarak Kuran-ı Kerim'in ezberletilmesi ve öğretilmesi bu eğitim metodunun benimsendiğini kanıtlamaktadır.³⁹⁰

3.1.3. Dârü's-şifalar

Anadolu Selçuklu Devleti, Türk-İslam kültürüyle yoğrulan ve açılan kuruluşların bu kültürle uyduğu bir devlettir. Bu açıdan devletin tıp ilmine bakışı ve tıbbi kuruluşları, Orta Asya ve İslam uygarlığının devamıydı. Selçuklu Devleti kurduğu ilk Selçuklu Hastanesi ve Tıp Medresesi Selçuklu Sultanı Alparslan'ın veziri Nizâmü'l-mülk tarafından Nişabur'da yaptırılmıştır. Ancak ilk kurulan bu Selçuklu Medresesi ve hastane dışında Karahanlı devlet adamı Tamgaç Buğra Han tarafından Semerkant'ta yaptırılan hastane ve Birunî'nin Kitabü's Seydele isimli eserinde bahsettiği, Gazneliler devrinde Gazne'de inşa edilen hastane, varlıklarını sürdürümemekle yok olmuşlardır. Ayrıca Selçukluların 1055 senesinden itibaren Bağdat, Şîraz, Berdesîr, Kâşan, Ebher, Zencan, Gence, Harran ve Mardin'de açmış oldukları hastaneler de maalesef günümüze ulaşamamışlardır. Selçuklu Dârü's-şifalarından Şam'daki Nureddin Hastanesi (1154), Kayseri'deki Gevher Nesibe Dârü's-şifası ve Gıyaseddin Keyhüsrev Tıp Medresesi (1206), Sivas'ta Keykâvus Darüşşifası (1217), Divriği'deki Behram Şah'ın kızı Turan Melik'in Hastanesi (1228), Çankırı'da Atabey Ferruh (1235), Kastamonu'daki Ali b. Pervane Hastanesi (1272) ve Tokat'taki Gök Medrese denilen Pervane Bey Dârü's-şifası (1275)'dir. Araştırmalar sonucunda Selçukluların bu Dârü's-şifaları dört eyvanlı planları ile Avrupa'da gotik mimarinin ilerlemesine katkı sağlamıştır. Kubbe yapımı özelliklerinin yanında, on iki hayvanlı takvimlerinden faydalanarak, hayvan sembolleri ile ayı ve güneş süslemelerini birlikte, Ön Asya'ya ve eski yurtları Türkistan'dan bu kültürü getirmiş oldukları görülmektedir.³⁹¹

Selçuklu Dârü's-şifaları, yalnızca günümüze yetişen en eski İslam hastaneleri oldukları münasebetiyle değil; bunun yanında Avrupa'da İslam medeniyetinin en etkili devrini

³⁸⁹ Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş*, İstanbul 1997, s. 244.

³⁹⁰ Ş. Özkan, a.g.t, s. 53

³⁹¹ Arslan Terzioğlu, *Bimaristan*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, C.6, İstanbul 1992, s. 167.

yansıttıkları için, Haçlı Seferleri döneminde, bu müesseseler faaliyetlerini yürüttükleri için gerek dünya tarihine gerekse hastanelerin mimari yapılarına katkı sunmuşlardır.³⁹²

Selçuklular devrinde bilinen dârü's-şifalar dışında yalnızca akıl hastalarının tedavi edildiği Bağdat'taki Deyrihizkıl Tekkesi gibi kuruluşların yanında, cüzamlıların tecrit edilerek tedavi edildiği, miskinler tekkesi ya da cüzamhane adıyla hastaneler kurulmuştur. Anadolu'da açılan bu kuruluşlar Osmanlılar devrinde uzun yıllar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Selçuklular devrinde Konya'da cüzamların tecrit edildiği Sıracalılar Tekkesi adıyla bir kurumun açıldığı ve Alâeddin Dârü's-şifasındaki hekimlerce tedavi edildiği görülmektedir.³⁹³

Selçuklular döneminde hastalıkların tedavisi amacıyla birçok kaplıcanın yanında hamamların inşa edildiği bilinmektedir. Anadolu'daki Selçuklu Dârü's-şifalarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

3.1.3.1.Seyyar Dârü's-şifalar

Selçuklu Devleti'nin ünlü devlet adamı Melikşah'ın ordusunda tabipler, hastaların ve Tıp araç-gereçlerinin yüz deve, icabında iki yüz deve ile taşınan seyyar hastane bulunuyordu. Tarihi kaynaklara göre ünlü Hekim Ebü'l Hakem el Bahilî el Endelüsî Irak Selçukluları Sultanı Mahmut'un ordusunda kırk deve ile taşınan ve konaklama yerlerinde açılan darüşşifalar da tabii ki bunun dışında Selçuklu sultanı Mahmut'un ordusunda Azîzüddin Ebû Nasr Ahmed b. Hâmid tarafından başka bir seyyar hastan kurulmuştur. Bu hastanenin hekim ve tıbbi araç-gereçleri iki yüz deve ile taşınmaktaydı. Mısır'da Memluk Sultanlarının Selçuklulardan öğrendikleri bu uygulamayı devam ettirdikleri, bir yere ikametederken seyyar hastanelerini yanlarında taşıdıkları belirtilmektedir.³⁹⁴

3.1.3.2. Kervansaray Dârü's-şifaları

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çoğu bölgesinde, genellikle Anadolu'da inşa edilen kervansaraylarda tedaviye muhtaç yolcular ve tacirler için Dârü's-şifa yaptıkları görülmektedir. Kayseri yakınlarında Karatay Hanı'nın vakfiyesinde bulunan hastaların,

³⁹² Erhan Yoska, *Türkiye Selçuklularında XIII. Yüzyıldaki Tıbbî Gelişmeler*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005, s. 145.

³⁹³ Erhan Yoska, a.g.t, s. 145.

³⁹⁴ Erhan Yoska, a.g.t, s. 145.

yolcuların tedavisi için ilaç ve meşrubat temini konusundaki beyan ve belgeler kervansaraylarda darüşşifa inşa edildiğini kanıtlamaktadır.³⁹⁵

3.1.3.3. Saray Dârü's-sifaları

Kervansaray ve seyyar darüşşifalar yanında saraylarda da darüşşifalar yaptırılmıştır. Örnekolarak Kirman Selçuklularından I. Turan Şah'ın başkent Bederis'in dışında bir saray vegüneyinde bir cami, tümü birbirine bitişik olmak kaydıyla; medrese, hamam, hankâh, dârü's-sifa ve ribattan meydana gelen bir külliye M. 1085-86 senesinde yaptırdığı görülmektedir. Turan Şah'ın sarayındaki mevcut darüşşifa sarayda yaşayanlar ve muhafızları tedavileri için inşa ettirilmiştir. I.Turan Şah'tan sonra gelen I. Muhammed de kent halkının ihtiyaçlarını gidermek için, Berdesir'in dışında mescit, ribat, medrese ve kendi türbesi ile beraber bir de darüşşifa yaptırmıştır. Selçuklu saray hastaneleri süreci Moğol, Osmanlı'yı etkilediği gibi Çin'e sirayet ettiği iddia edilmektedir.³⁹⁶

Farklı karelerle çeşitli mekânlarda işlevini sürdüren bu darüşşifaların meydana çıkması da genelde dinin etkisinin olduğu elzemdir. İslam âlemindeki medrese ve hastanelerin inşa edilmesinde, Orta Asya Türk dini hayatında mühim bir yeri olan bu Budist Viharaları model alındığı söylenebilir; Selçuklu tıbbının yeşermesinde İslam kültürünün etkisi göz ardı edilmemelidir. Selçuklu medrese ve hastanelerinde İslamiyet'in tesiri yanında Cündişâpur kültürünün tesiri de kabul edilmelidir. Anadolu Selçuklu Devletinin çağdaşı kabul edilen Doğu Roma İmparatorluğu ve Avrupa devletleri sağlık kuruluşları, özellikle manastıra bağımlı ve tümünden ruhani birer kurum oldukları halde, Türkler doğuda yüzyıllar boyunca laik sağlık kuruluşları inşa etmişlerdir. İnşa ettikleri bu sağlık kuruluşlarının vakfiyelerinden edindiğimiz bilgilere göre darüşşifalarda; başhekim, cerrah, kehhâl, hekim ve eczacı gibi görevliler çalışmaktaydı. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti'nin vatandaşı olan tüm toplum, verilen hizmetlerden yararlanmaktaydı.³⁹⁷

Anadolu Selçuklu Devleti sağlık politikasını halkın ihtiyacına göre şekillendirmiştir. Devlet adamları sağlığı milli politika olarak gaye edinmiş, vazifelerini yerine getirmeye çalışmışlardır. O dönemde kervanlarla değişik bölgelerden gelen ve ticaret yapan tacirlerin

³⁹⁵ Erhan Yoska, a.g.t, s.146.

³⁹⁶ A. Terzioğlu; a.g.m, s. 168.

³⁹⁷ Ahmet Süheyl Ünver; "Anadolu Selçuklu Laik Hastaneleri ve Ruh Sağlığı Hizmetleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Ankara 1975, s. 209.

sağlıklarını muhafaza etmek, devlet adamlarının göreviydi.³⁹⁸ Anadolu Selçuklu Devleti'nin komşu ülkelerleyaptıkları ticaretin canlılığı ve bu canlılık sonucunda toplumda oluşacak salgın hastalıkları önlemek, devlet adamlarının vazifesiydi. Hekimler gerek barış zamanlarında gerekse savaş dönemlerinde toplumun ihtiyaçlarını gidermek zorundaydılar.³⁹⁹İslami kurallara çok sıkı bağlı olan Selçuklu Sultanları toplumu Allah'ın emaneti olarak görmekteydiler. Hz Peygamber;“*İnsanlar Allah'ın ailesidir. Allah'ın en sevgilisi ailesini en çok severdir,*”⁴⁰⁰ diyerek inananların insanoğluna nasıl yaklaşması anlamında rehber olmuştur. Selçuklu Sultanlarının ticarete hakettiği önemi vermeleri sonucunda kervanlarla ticaret nakillerinin yapıldığı belli bir yol güzergâhı meydana çıkmıştır. Bunun sonucunda da zengin bir yol ağı meydana gelmiştir.⁴⁰¹

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu düşünce ile yaptırdığı darüşşifalar fonksiyonlarından dolayı değişik isimler almıştır. dârü's-şifalar en fazla “*Bimaristan*” ismi ile anılmaktadır. *Bimaristan* sözcüğünün kökeni konusunda iki farklı görüş beyan edilmiştir. Birinci görüş; “*mar*” yılan anlamına gelmektedir. “*Maristan*” da yılan evi, yılan yurdu anlamına gelir. Hastaya ise yıllansız, şifasız manasına gelen “*bimar*” ismi verilmektedir. Yılandan ilk zamanlardan itibaren tıptayaygın olarak yararlanıldığı bilinmektedir. Bu fikre göre bu görüş makbuldür; diğer düşünceise “*bimar*” kelimesi Farsça bir sözcük olup, hasta anlamında ifade edilmektedir. *Bimar* sözcüğünün kökeni ne yer yapma eki “*istan*” eklenerek türetilmiştir. Toplum tarafından tımarhane manasında bu sözcükten ayrılmış olan “*maristan*” isminin kullanıldığı bilinir. Devrin ilk İslam hastanelerinin gelişmesinde sorumluluğu olan ve Hz Peygamber devrinin ünlü hekimi Haris b. Kelede'nin Cündişâpur hastane ve tıp mektebinin “*bimaristan*” ismiyle adlandırılmasının bu ismin ilk devirlerden itibaren Arap toplumunda da kabul gördüğü bilinmektedir.⁴⁰²

İlk Müslüman Karahanlı devlet adamı, Tamgaç Buğra Han'ın 1065 Semerkant'ta yaptırdığı hastanenin Arapça vakfiyesinden, Türkistan Müslümanlarının“*maristan*” sözcüğünün yerine, dârülmerza; Selçukluların ise dârülafiye, dârü's-şifa isimlerini daha fazla ifade ettikleri bilinir.⁴⁰³Ancak sıkça yapılan hata, hastane anlamına gelen bu isimlerin çoğunun akıl hastanesi olarak bilinmesidir. Ne var ki, dârü's-şifa, şifa veren yer, şifahane, şifa yurdu,

³⁹⁸ Erdem Aydın, “Anadolu'daki Ticaret Yolları ve Sağlık Hizmetleri”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, S.2-3, İstanbul 1997, s.165.

³⁹⁹ Afet İnan, *Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1969, s. 10.

⁴⁰⁰ Fazlur Rahman, *İslâm Geleneginde Sağlık ve Tıp*, Çev: Adnan Bülent Baloglu; Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 48.

⁴⁰¹ E. Aydın, a.g.m, s.166.

⁴⁰² E. Yoska, a.g.t, s. 149.

⁴⁰³ E. Yoska, a.g.t, s. 149.

tımarhane tedavi evi ve “*Bimarhane*” hastane manasını gelir. Bu binalarda faaliyetlerine uyumlu iki ana süreç gerçekleşmektedir. Birincisi, halk sağlığına hizmet; diğeri ise tüpeğitiminin devam ettirildiği yerler manasında ifade edilmektedir.⁴⁰⁴

3.1.3.1. Mardin Necmeddin Gazi Dârü’ş-Şifâsı

Mardin Eminateddin (Emînüddin) Külliyesi, Mardin kent merkezi, Mâristan (Mesken) Mahallesi’nde bulunmaktadır. Eminateddin Külliyesi, zaviye, yazlık namazgâh, bîmâristan, mescit, hamam, medrese, çeşme(sel sebilden) oluşmaktadır. Eminüddin Külliyesini sanat tarihi ve mimarlık anlamında araştıran bilim insanları, külliyenin yapımına Mardin Artuklu Emiri Eminateddin İlgazi (ö.1092)tarafından başlanıldığı ve kardeşi Necmeddin İlgazi’nin H. 502-516(M. 1108-09 / 1122-23) yılları arasında kendisi tarafından inşaatın sürdürüldüğü belirtilmektedir. Külliyenin inşası bu haliyle XI. Asrınsonu ve XII. asrın başlarındaki yıla denk gelmektedir. Bu yapı, Mardin’deki en erken tarihli Artuklu eseri olan darüşşifadır.⁴⁰⁵

Yılanın tıbbın sembolü olduğunu çok defa ifade ettik. Bakım anlamına gelen “*tımar*” kelimesi, bu kelimeden türeyen “*tımarhane*” kelimeside kimi zamanlarda hastane manasında kullanılmıştır.⁴⁰⁶

Şeyh Eminüddin Bîmâristanı, Artuklular döneminde inşa edildiği, umumiyetle kabul gören bir sağlık kuruluşudur. Araştırmacılara görebu yapı, Malazgirt Zaferi’nden sonra Anadolu’da yaptırılan ilk Bîmâristandır.⁴⁰⁷

Artukoğulları’ndan Necmeddin Gazi, Mardin kent merkezinde, Eminüddin Külliyesinin yapımına başladığı, fakat kardeşinin ölümü sebebiyle bitiremediği, özveriyle çalışarak dârü’ş-şifâyı yaptırıp bitirerek kardeşinin ismini koymuştur. Artukoğulları, hekimler ve tababeti himaye etmişlerdir. Kendi devirlerinde ünlü hekimler yetişmiş ve birçok kıymetli tıbbi kitap tercüme ettirilmiştir.⁴⁰⁸

MardinliFahredden b. Salah ismindeki hekimler bu külliyyede çalışmışlardır. Darüşşifanın XIX. asrın başından itibaren aktif olarak hizmet verdiği Başvekâlet arşivindeki

⁴⁰⁴ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârü’ş-şifaları*, Atatürk Dil, Tarih Yüksek Kurum Yayınları, Ankara 1992, s. 2.

⁴⁰⁵Şengül Açıkyıldız, “Mardin Eminateddin (Emînüddin) Külliyesi: Hami Ve Mimari”*Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 2, Ankara, 2017, s. 11.

⁴⁰⁶ Naim Karagöz, “*Mardin Şeyh Eminüddin Bîmâristanı*”, <http://www.naimkaragoz.dr.tr/tr/makale.aspx?hbr>

⁴⁰⁷ N.Karagöz, a.g.m. [://www.naimkaragoz.dr.tr/tr/makale.aspx?hbr](http://www.naimkaragoz.dr.tr/tr/makale.aspx?hbr).

⁴⁰⁸ Ahmet Hulisî Köker, “*Selçuklu Sifahaneleri*”, Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet,(14 Mart 1991), Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst.,Yayın No:13, (Ed. A.H. Köker), Kayseri 1992, s.5 ; A. Süheyl Ünver, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair”, *Vakıflar Dergisi*, S. 1, Ank. 1938, s. 18.

belgelerde mevcuttur. (Tıb H. 1090(M.1697) tarihli vesika ve Tıp 484, 581, 772, 229) Dârü’ş-şifagünümüzde yıkılmış ve bu yapıdan eser kalmamıştır. Dârü’ş-Şifânın kendi devrinde namı yayılmıştır. Öyle ki, Musul’dan şifa bulmak için dârü’ş-şifaya gelenler olmuştur. Külliye içerisinde darüşşifanın varlığına dair herhangi bir kanıt kalmayarak yok olmuştur.⁴⁰⁹

3.1.3.1.1. Planı ve Mimari yapısı

Eminüddin Külliyesi, eğimli bir alan üzerine yapılmıştır. Kuzeyindeki Medresenin yakınında bulunan basamaklı bir cümle kapısından geniş avluya girilmektedir. Mârîstan çeşmesi adıyla bilinen çeşme, avlunun doğu tarafında bulunan iki kemerli alanın içerisinde. Medrese üç açıklıklı bir girişin sonrasında batı tarafında tek, doğu tarafında iki kısımlı olmak üzere dikdörtgen ve çapraz tonozlarla örtülü iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Avlunun güney tarafındaki beşik tonozlu cami, üç çapraz tonozun kapladığı son cemaat alanı ile birlikte XIV. ve XV. Asırlara bakıldığında onarılmış olabileceği düşüncesi mümkün gözükmektedir. Caminin doğusunda yer alan namazgâh konumundaki mihraplı vetaş döşemeli yüksek platformda tümüyle yeni korkuluklar bulunmaktadır.⁴¹⁰

Külliyenin orijinal yapısı olan hamamın yapısının büyük çoğunluğu harap haldedir. Yıkılmadan önce belirlenen planından, dört kollu bir sıcaklığının bulunduğu ve buraya çeşmenin gerisinden yatay bir bağlantı ile geçildiği görülmektedir. Günümüzde ayakta kalan büyük ve tek kubbeli soyunmalık(camekân) bölümü niş ve sekilerle bezenmiştir. Çapraz halde bulunan iki büyük kısım arasındabulunan kare mekânla, dar koridorların olduğu gözükmektedir. Elbette sıcak su kaynağına sahip olan hamam ile bağlı kısımlarının su tedavisi maksadıyla ve külliyeinin medresede asgari, hamam kısımlarında tatbiki bilgiler verilen bir tıp medresesi-şifahane amacıyla planlandığı düşüncesini kanıtlar mahiyettedir.⁴¹¹

3.1.3.2. Kayseri Gevher Nesibe Dârü’ş-Şifâsı ve Tıp Medresesi

Kayseri kent merkezi, Hacı İkiz Mahallesi’nde birbirine bitişik medrese ve dârü’ş-şifa(şifaiye, gıyasiye)binasından meydana gelen bir külliye. Külliye aynı zamanda; Nesibe şifaiyesi, Şifa Hatun Medresesi, Kayseri Mârîstanı, Kayseri Dârü’ş-şifası, Dârü’ş-şifa Medresesi, Gıyasiye Kayseri Tıbbiyesi, Çifte Medrese gibi isimlerle de anılmaktadır. Gevher

⁴⁰⁹ Ş. Özkan, a.g.t, s. 59.

⁴¹⁰ Ara Altun, “Eminüddin Külliyesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, Ankara, 1995, s. 119.

⁴¹¹ A.Altun, a.g.e, s. 119.

Nesibe Dârü’ş-şifası, Anadolu Selçukluları devrinde bir kadın tarafından inşa edilen ilk dârü’ş-şifadır. Türk Tıp tarihinin önemli kuruluşlarından biri olan bu yapı Türkiye’nin ilk tıp fakültesi olma özelliğini taşımaktadır.⁴¹² Günümüzde bu yapı Erciyes Üniversitesi TıpTarih Müzesi olarak hizmet vermektedir.⁴¹³

Şifaiyeve Gıyasiye ismi ile iki kısımdan oluşan dârü’ş-şifayı toplum “çifteler” ismiyle bilmektedir.⁴¹⁴ Şifaiyeyikuran İsmetüddin Gevher Nesibe Sultan, Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan’ın on iki evladından tek kız çocuğudur. O dönemde halk tarafından efsaneleşen Gevher Nesibe Hatun, gençyaşta, otuz dokuz yaşında veremden vefat ettiği söylenmektedir. Rivayete göre, sarayın baş sipahisine âşık olmuştur. Sipahi ile izdivaç yapmak istemiştir. Fakat bu karara Gevher Nesibe Hatunun ağabeyi olan Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu izdivaca şiddetle karşı çıkmıştır. Kendisi, kız kardeşini saray pervanesi ile evlendirmek niyetindeydi. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ilk olarak baş sipahiden kurtulmak için onu savaşa göndermiştir. Bir zaman sonra sipahinin şehit olduğu haberi gelmiştir. Gevher Nesibe Hatun bu haberi aldıktan sonra rahatsızlanmıştır. Sonrasında üzüntüden verem hastalığına yakalanmıştır. Vefatına yakın dönemlerde, yaptıklarından pişman olanağabeyi, kız kardeşinden kendisini affetmesini istemiştir. “*Ben dermansız bir derde düştüm, kurtulmama imkan yok. Hiçbir hekim derdime çare bulamadı, ben artık ahret yolcusuyum. Eğer dilersen benim mal varlığımla benim adıma bir darüşşifa yaptır. Bu darüşşifada bir yandan dertlilere şifa verilirken bir yandan da devası olmayan dertlere şifa aransın. Bu darüşşifada ünlü hekimler vecerrahlar yetişsin. Burada kimse bir kuruş ödemesin. Burası benim adıma bir vakıf olsun.*” diyerek sondileğini ağabeyine iletmiştir.⁴¹⁵

Daha sonra hekimlerin tüm uğraşlarına rağmen Gevher Nesibe Hatun kurtarılamayarak vefat etmiştir. Kız kardeşinin bu son dileğini görev sayan Sultan, 1204 senesinde hastane bölümünün inşasına başlamıştır. 1206 senesinde ise bu hastane hizmete açılmıştır. Şifahanenin giriş kapısında bulunan kitabede yazılan ifadeler bu bilgiyi kanıtlar mahiyettedir. Ancak şifaiyenin bitişiğindeki Tıp Medresesi Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır. Şifahane tek katlıdır. Şifahanenin tam ortasında havuzlu, üstü açık bir alan, kenarlarında dört eyvanlı üçü büyük on yedisi küçük, totalde otuz dört hücre bulunmaktadır.⁴¹⁶

⁴¹² E. Yoska; a.g.t, s. 159.

⁴¹³ Ş. Özkan; a.g.t, s. 59.

⁴¹⁴ E. Yoska; a.g.t, s. 159.

⁴¹⁵ Muhammet Kemaloğlu; “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârü’ş-Şifâlar” *Hikmet Yurdu, Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak – Haziran 2014/1, s. 297.

⁴¹⁶ E. Yoska; a.g.t, s. 160.

3.1.3.2.1. Kitabesi

Dârü's-şifanın kitabesinde;“*Bu Maristan (dârü's-şifa)'nın yapılmasına, daim kılınsın, Kılıçarşlan oğlu din ve dünyanın bereketi YüceSultan Keyhüsrev zamanında, Allah rızası için H. 602(M. 1206) yılında Kılıçarşlan'ın kız, din vedünyanın İsmetlisi “iffetlisi” Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine karar verilmiştir.*” yazılıdır. Buradan da anlaşılacağı gibi Kayseri Tıp Sitesini Gevher Nesibe Sultan değil, O'nun vasiyeti üzerine ağabeyi I. Gıyasettin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır.⁴¹⁷

3.1.3.2.2. Planı ve Mimari yapısı

Bina, hamam, medrese, dârü's-şifa ve içerisinde Gevher Nesibe'nin türbesinin olduğu, hastaların şifa bulduğu haricinde tıp eğitimi verilen bir külliye'dir. Dârü's-şifa ve medrese kesme taştan yapılmıştır.⁴¹⁸ Buiki yapı yan yana olup arada bir koridorla birbirlerine bağlantılıdır. Gerek medrese, gerekse dârü's-şifanın etrafı revaklarla çevrilidir. Ortada havuzu bulunan açık avlulu ve dört eyvanlı medreseplan biçimindedir. Dârü's-şifa kısmının batı tarafında ayrı bir koridorla sağlı sollu akıl hastalarının hücrelerinin bulunduğu kısma geçilmektedir. Gevher Nesibe'nin Türbesi ise medrese kısmında doğueyvanın kuzey tarafında bulunmaktadır.⁴¹⁹

Külliye'de baca, ocak ve benzeri kısımlar bulunmaktadır. Mutfak gibi yemek yapılan bir alan da külliye içinde bulunmamaktadır. Böylece hastaların yemeklerinin doktor tavsiyesine göre hastalar için de uygun yemek pişiren yanındaki bir imaretin olduğu sanılmaktadır. Akgün de imaretlerde şifalı ilaçlar oluşturan ve macunlar dağıtan aktarların olduğunu, Bu nedenle batılı gezginlerin buraları dârü's-şifa olarak dillendirmişlerdir. Batılı gezginlerin notlarında darüşşifa sayısının gerçekte görüldüğünden daha fazla olduğunu seyahatnamelerinde dile getirmişlerdir.⁴²⁰

Tıp Medresesi ve Gevher Nesibe Dârü's-şifası portalinin süslemeleri bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Darüşşifa kısmında portal, darüşşifanın güney cephesine oturtulmuştu. Portal yedi sıra mukarnas kavsaralı ve sivri kemerlidir. Portal de, geometrik

⁴¹⁷ Yasemin Aydınoglu, “Selçuklularda Tıp Eğitimi Ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri.” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 25.

⁴¹⁸ Aytac Güder, “Anadolu Selçuklu Mimarlığı'nda Medrese Ve Darüşşifa İle Türbe İlişkisi.” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İst. 2018, s. 39.

⁴¹⁹ Gülşen Dişli, “Anadolu Selçuklu Ve Osmanlı Darüşşifalarında İşlevsel Sistemlerin Ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi” Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 13

⁴²⁰ G. Dişli, a.g. t. s. 13.

süslemele yoğunlaştırılmıştır. Bitkisel süsleme Sultan Rükneddin II. Kılıç Arslan'ın tasvir ettiği düşünülen bir aslan ve üste çift başlı yılan simgesi yer almaktadır. Çağımızda halen, yılan tıbbın sembolüdür. Selçuklular döneminde de kötü ruhları kovduğu ve hastaları iyileştirdiği düşüncesiyle o dönemde de tıbbın sembolüydü. Tıp medresesinde kışık dershanenin kapısı istiridye dolgulukaslara ve rozet ile bezenmiştir Kuzey tarafında hücre kapısında benzer istiridye motifi dolgulu kavsara ve yanlarda on iki dilimli göbekli iki rozet yer almaktadır.⁴²¹

XII. asırda tıp kurumunda eğitim, Gıyasiye de teorik ve şifaiyede pratik olarak verilirdi. Abdüllatif El Bağdadi'nin (ö. 1231) çok yönlü bir ilim adamı ve filozof olduğu, Şirazinin kehhâl (göz hekimi) olduğu ve İbni Sina'nın el-Kanun fi't-tıbb eserini şerh ettiği, Ekmeleddin en-Nahcuvani, Ebubekir Sadrettin Konevi gibi hekim ve müderrislerin burada görevli oldukları bilinmektedir. Gıyasiyyede bu âlimler tarafından öğrencilere felsefe, din ilimleri, anatomi, Farsça, Fizyoloji ve Arapça dersleri veriliyordu. Ebubekir er-Razi ve İbni Sina'nın eserlerinin yanında o dönemin En mühim tıp eserleri eski Yunan, Roma kaynakları umumiyetle de Hipokrat ve Gale'nin Arapçaya çevrilmiş eserleri o eserlere karşı yazılan reddiyeler dersi verilmiştir. Tıbbi eğitim ise şifaiyede pratik olarak verilmiştir. Öğrencilere ileriki eğitim safhalarında “*danişment*” dendiğibunlara diğer öğrencilerden farklı ücret verildiği söylemiştir.⁴²²

3.1.3.3. Sivas I. İzzeddin Keykâvus Dârü's-şifası

Sivas kent Merkezinde, eski Tokat Caddesi üzerinde, Sivas Kalesi'nin kuzey yönünde bulunur. Cüveyni (Çifte Minareli) Medresesinden bugüne ulaşan, taç kapı kalıntısının yanında yer alır.⁴²³ I. İzzeddin Keykavus Dârü's-şifasının kitabesinde; “...*Keyhüsrev oğlu Ebû'l-Feth Keykavus, bu dâru's-sihhanın inşasını H. 614 yılında emretti.*” bilgisi yazmaktadır. Görüldüğü üzere kitabesinde “*dârü's-sihha*” olarak tanımlanan bina, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu I. İzzeddin Keykavus tarafından H. 614 (M. 1217-18) senesinde inşa edilmiştir.⁴²⁴ I. İzzeddin Keykavus Dârü's-şifası, üç bin dört yüz metre kare alanıyla günümüze ulaşan en büyük Selçuklu Dârü's-şifasıdır.⁴²⁵

⁴²¹ G. Dişli, a.g.t, s. 14.

⁴²² Ş. Özkan, a.g.t, s. 60-61.

⁴²³ A. Güder, a.g.t, s. 50.

⁴²⁴ Nermin Ş. Doğan, “Ortaçağ'da Anadolu'nun eğitim mekânları: Selçuklu medreseleri- darüşşifalarından örnekler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 2013, s. 434.

⁴²⁵ M. Kemaloğlu, a.g.m, s. 9.

3.1.3.3.1. Dârü's-şifanın Vakfiyesi

I.İzzeddin Keykavus Dârü's-şifası, günümüze vakfiyesi erişen tek dârü's-şifadır. H. 617(M. 1220)senesinde Keykavus'un şahsında tasnif edilen vakfiyede genellikle dârü's-şifanın etrafındaki yapılar, şehrin fiziksel dokusu, mütevellinin kimliği, hekimlerin niteliği ve diğer görevliler hakkında bilgiler içermektedir.⁴²⁶

Cevdet, ilk kez 1937 senesinde vakıf mahzeni evrakında 1283 Anadolu defterinin 290. sayfasında tarihi belgeyi elde ederek, vakfiyeyi tercüme etmeyi başarmıştır.⁴²⁷ Vakfiyenin Türkçesi; “....Selçukiye evkafı için büyük âlim, Âdil Emir, üstadüddar (darüssaade ağası) ve hazinedar Ferruh bin Abdullah'ımütevelli ve nazır tayin etmiştir. Üstadüddar dârü's-şifa evkafını isterse bizzat, isterse naibi vasıtası ile idare eder. Arzu ettiği adamı tavkil edebilir. Ne zaman isterse vekâletten azleyliyebilir. Bu bapta hiç kimsenin itirazına hakkı yoktur. Gerek umum evkafla, gerek işbu darü'sşifa evkafında tasarruf, onabırakılmıştır. Hazık, rahim, akranına faik tecrübeli, ahlakı mühezzep şarlatanlıktan uzak, hekimlerin, göz hekimlerinin (kehhallar) darü'sşifada ikamet eden Salih cerrahların maaşatını o tespit eder.”Bilgisi yer almaktadır.⁴²⁸

Vakfiyenin içeriğinde, mütevelli ve nazır olarak Ferruh b. Abdullah'ı atamıştır. Usta, merhameteden, deneyimli, ahlaklı, şarlatanlıktan uzak, göz hekimleri ile darü'sşifada ikamet eden cerrahlardan bahsedilmektedir. Dârü's-şifanın yönetimi, hizmetlileri, bunlara ödenen yevmiyiler, vakfın gelirleri ve dağıtımı hakkında mütevellinin çok yetkin olduğu aşikâr olarak ifade etmektedir. Dârü's-şifanın vakfiyesinde, vakıfta koşulların değişmemesi gerektiği, bu anlamda kuralları bozan ya da değiştiren şahısların Allah tarafından cezalandırılacağı ifade edilmektedir.⁴²⁹

3.1.3.3.2. Plan ve mimari yapısı

Yapının mimarı ve sanatkârı ile alakalı bilgi türbenin çinili cephesinde yazılı olan kitabede görülmektedir. Kitabede; “Ameli Ahmed” ve “Bin Bizl-al Marendi” (Marandli Bizl oğlu Ahmed'inyapısıdır.) yazmaktadır. Bina kesme taş ve tuğladan yapılmıştır.⁴³⁰

⁴²⁶ N. Ş. Doğan, a.g.m, s. 434.

⁴²⁷ G. Dişli, a.g.t, s. 15.

⁴²⁸ N. Ş. Doğan, a.g.m, s. 434.

⁴²⁹ N. Ş. Doğan, a.g.m, s. 434.

⁴³⁰ G. Dişli, a.g.t, s. 15.

Yapının, odaların tonozlu üst örtüleri, duvarlarının bir kısmı, türbe bölümü külah örtüsü ve duvarları ve revak tonozları tuğladan, diğer kısımları kesme taştan yapılmıştır. I. İzzettin Keykavus Darüşşifası taş süslemeleri ve işçiliği anlamında muhteşem bir yapıdır. Doğu tarafında ana eyvanın kemer köşelerinde, Anadolu’da insan figürünün sembolü Ay ve Güneş tasvirleri, bir rozet içinde, uzun örgülü saçlı insan başı olarak işlenmiştir. Taşustası; “*La ilahe illallah Muhammedin Resulullah*” kabartması ile çevrelenmiş olan bu sembollerin, sağ kemer köşesinde bulunan ve hilal içinde yer alan figürü, bir kadın başı olarak işlenmiştir. Yine bu kadın başının alt tarafında; “*Suret-i Kamer*” yazılmıştır. Böylece kadın figürü, ayı sembolize etmektedir. Sol kenar köşesinde ise “*Suret-i Şems*” yazıldığı, bu sebeple de erkek başının güneşi sembolize ettiğini ifade etmektedir. Yapının batı cephesinde bulunan dârü’ş-şifa Portalinde de aslanfigürü olduğu düşünülen iki adet kabartma bulunur. Binanın süslemeleri açısından diğer kısmı da, türbe cephesi çini bezemeleridir. Cephede beş buçuk metre uzunluğu olan bir kitabe, çini işçiliği yapan ustanın ismi ile Kuran-ı Kerim’den bazı ayetler yazmaktadır.⁴³¹

Sivas I. İzzettin Keykavus Darüşşifası, hem tıp eğitimi hem de hastane olarak kendi döneminde hizmetverdiği bilinmektedir. Ünver, dârü’ş-şifa hastane olarak hizmet verirken, hemen yakınında bulunanB uruciye Medresesinin de talebelere tıp eğitimi verdiğini iddia etmektedir.⁴³²

Sivas I. İzzettin Keykavus Darüşşifası ve Tıp Medresesi, Kayseri’deki dârü’ş-şifanın iki misli büyüklüğündedir. Anadolu Selçuklu mimarisinin en görkemlisi olan darüşşifa, doğu-batı yönünde dikdörtgen biçiminde tasarlanmıştır. Bina tek katlıdır. Açık avlulu, avlusu üç taraftan revaklı, dört eyvanlı bir planla inşa edilmiştir. Güney cephesindeki eyvan Keykavus’un türbesine dönüştürülmüştür.⁴³³

Yapının, avlusunun karşı tarafındaki hücrenin ameliyathane ya da muayene odası olduğu sanılmaktadır. Avlunun sol ve sağ taraflarında on dokuz adet hücre mevcuttur. Sağda bulunan en büyük mezarlardan bir tanesi Keykavus’a, diğerleri başka insanlara aittir.⁴³⁴

Dârü’ş-şifayı inşa eden, 1219 yılında veremden vefat eden İzzeddin Keykavus, vasiyeti üzerine burayadefnedilmiştir. İzzeddin Keykavus, yaşamının son zamanlarını hastalıkla geçirmiştir. Hekimlere ve tıpbilimine büyük hassasiyet gösterdiği, bu nedenle de Sivas’taki Darüşşifayı yaptırdığı bilinmektedir. Büyük Sultan, öleceğine yakın şu iki beyti;

⁴³¹ G. Dişli, a.g.t, s. 15.

⁴³² G. Dişli, a.g.t, s. 15.

⁴³³ N. Ş. Doğan, a.g.m, s. 434.

⁴³⁴ Y. Aydınoglu, a.g.t, s. 15.

“Biz cihanı terk edip gittik
Bencini dilde derk edip gittik
Şimdi peru nöbet erdi size

Nitekim evvel ermiştir bize.” diyerek duygularını dile getirmiştir.

Vasiyeti üzerine, bu iki beyit sandukasının üzerine kabartma çinilerle işlenmiştir.⁴³⁵

3.1.3.4. Alâeddin Dârü’ş-Şifâsı

Alâeddin Dârü’ş-şifası, son dönemlerdeki araştırmalar neticesinde Alâeddin tepesinin kuzey tarafında, Selçuklu Köşkü’nün yakınlarında, Ertaş kapısının önündedir. Ferhuniye/süt Tekkesi Sokağı’nın solunda geniş bir bağ bahçe içerisinde.⁴³⁶ Mescidi, tımarhanesi ve şifahanesi bir aradadır. Alâeddin Dârü’ş-şifasının üstünde kubbeler bulunuyordu. Alâeddin Dârü’ş-şifası, o dönemde Konya’nın en gözde sağlık kuruluşlarından birisiydi.⁴³⁷

I. Alâeddin Keykubat tarafından inşa ettirilmiştir.⁴³⁸ Arşivdeki belgelere göre, Konya’da iki hastane bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, tarihi kaynaklarda, Bimaristan-ı Atik(Maristan-ı Atik), ikinci hastane ise dârü’ş-şifa ismi ile bilinmekteydi. Konya Dârü’ş-şifası, harap olduktan sonra hastane seyyar hale dönüşmüştü. Böylece bu hastane, şehrin birçok Mahallesi’nde dârü’ş-şifa haline dönüştürülmüştü. Yıkılan bu yapı, Konya’nın kuzey tarafında, surun dışında, Ertaş ve Halka Begüş kapılarının dış kısmında, Musalla’da Gömeç Hatun Türbesinin yer aldığı Medrese Mahallesi Mescidi ve Kesikbaş Türbesi’nin yer aldığı alan içerisindeydi. I. Alâeddin Keykubat, 1221 senesinde dış suru inşa ettirmeden evvel ilk şehir Alâeddin Tepesi’ni kapsayan kale içerisindeydi. Konya Dârü’ş-şifasının Gömeç Hatun Türbesi’nin yakınlarında yer aldığı Kemaleddin Oğul Bey’in H. 641 / M. 1243 senesinde tasnif edilen Arapça vakfesinden anlaşılmaktadır. Vakfiyede belirtildiği üzere burası “*Vakfi dârü’ş-şifa*” adıyla bilinmektedir. Ancak eski hastaneleri hangi şahsın inşa ettirdiğine dair kitabe ve vakfiye bulunamamıştır. Fakat İsmail Hakkı Konyalı, Maristan-ı Atik’in II. Kılıçarslan tarafından inşa ettirildiği kanısındadır. Konya’da 1225 senesinden önce inşa ettirilen eserlerin çoğu oluşan şiddetli depremler sonucu harap olmuştur. Bir kısmı I.Alâeddin Keykubat tarafından onarılmıştır. Alâeddin Darüşşifası, Karamanoğullarına ve Osmanlılara yetişmeden yıkılmıştır. Fatih Tahrir Defteri’nde mensuh kaydı ile darüşşifanın yandığı ya da topluma

⁴³⁵ Y. Aydınoglu, a.g.t, s. 16.

⁴³⁶ Yusuf Küçükdağ, “ Konya’da Alâeddin Dârü’s-Sifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı”, Konya Sehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı – Makaleler I”, Konya, 2004, s.431.

⁴³⁷ Y. Küçükdağ-C.Arabacı, a.g.e, 285.

⁴³⁸ Z. Atçeken, a.g.e, s. 318.

hizmet vermediği şeklinde ifade edilmiştir.⁴³⁹ İsmail Hakkı Konyalı, Maristan-ı Atik ve dârü’ş-şifanın kim tarafından inşa edildiği hakkında şimdiye kadar kesin kanıya varacağımız kitabe veyavakfiyeye ulaşılamadığını ifade eder.⁴⁴⁰

Konya sağlık müesseseleri, XII. asırda baya aktif durumdaydılar. Böylece sağlık konusundaki gelişmeler, bu kentte birçok hekimin yetişmesini sağlamıştır. Bunlardan Ekmeleddin, Mevlana ile yakın dostluk kurmuştur. Türk doktorların yanı sıra yabancı doktorlar da bu kuruluşlarda görev almışlardır.⁴⁴¹ Maristan-ı Atik Selçuklular döneminde yıkılmıştır. Binanın gelirlerini ve vakfiyesini gösteren belge bulunmamaktadır. Dârü’ş-şifanın Günümüze kadar ulaşan vesikasında, dârü’ş-şifa I. Alâeddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır.⁴⁴² Anadolu Selçuklu döneminde dârü’ş-şifaların birer tıp medresesini kapsadığı aşikârdır. Böylece Selçuklu başkenti Konya’da, bir tıp medresesinin var olduğu iddia edilmektedir. Ancak tıp medresesinin var olduğunu belgeleyen bir kaynak bulunmamaktadır.⁴⁴³

3.1.3.5. Divriği Turan Melik Dârü’ş-şifâsı

Mengücek Beyliği, 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu’da kurulan ilk beyliklerdendir. Mengücek Beyliği, (1071-1275) tarihleri arasında iki yüz yıl hüküm sürmüştür. Kemah/Erzincan ve Divriği kolu olarak ikiye ayrılmışlardır. Divriği Mengüceklileri, yalnızca politik anlamda değil, oluşturdukları sanat eserleri ve kurmuş oldukları uygarlıkları sayesinde önemli eserler meydana getirmişlerdir. Divriği Külliyesi, adı geçen bu tarihi eserlerden en görkemlisidir. Külliye yan yana yaptırılan; cami, darüşşifa ve türbeden meydana gelmektedir. Külliye içerisindeki camiyi, Mengüceklilerin Divriği kolunun hükümdarı, Ahmet Şah yaptırmıştır.⁴⁴⁴ Divriği Turan Melik Dârü’ş-şifâsı, taç kapısı üstünde bulunan üç satırlık Selçuklu sülüsüyle yazılmış olan Arapça kitabesinde, H. 626 / M. 1228-29 senesinde, Fahreddin Behram Şah’ın kızı Adil Melike Turhan tarafından inşa edildiği yazmaktadır.⁴⁴⁵

Ülkemizin önemli eserlerinden biri olan Divriği Külliyesi, kentin doğu yamacında eğimli bir arazi üzerinde yaptırılmıştır. Bu külliyenin, baş mimari Ahlâtlı Hürrem Şah’tır. Dârü’ş-şifanın büyük eyvanının sonunda, kubbe kavsine yakın giriş süslemeli bir madalyonun alt tarafında Eyyubi Nesihî ile taş üzerine mimar kendi ismini kazımıştır. Sivas Divriği Turan

⁴³⁹ Z. Atçeken, a.g.e, s. 319.

⁴⁴⁰ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 224.

⁴⁴¹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 79-80.

⁴⁴² Z. Atçeken, a.g.e, s. 320.

⁴⁴³ Y. Küçükdağ, a.g.m, s. 436.

⁴⁴⁴ E. Yoska, a.g.t s. 136.

⁴⁴⁵ Ş. Özkan, a.g.t, s. 68.

Melik Dârü’ş-şifasının giriş kapısının üstünde yine Eyyubi Nesihî ile yazılan bir Kitabe mevcuttur.⁴⁴⁶

Arapça yazılan Kitabe de; “*Merhum hükümdar, Fahreddin Berham Şah’ın kerimesi, af ve mağfireti ilahiye muhtaç, adaletli Sultan Turan Melik, Allah rızasını kazanmak için H. 626 senesinin ilk ayında, bu mübarek darü’şşifanın bina ve imarını emretmiştir.*” ifadeleri yazılıdır.⁴⁴⁷

Divriği Külliyesi süslemeleri açısından oldukça görkemlidir. Avlusunun ortasında sekizgen bir havuz bulunur. Yapının orijinalinde üzeri açık olan havuzun, günümüzde demir doğrama sekizgen bir külâh örtü ile kaplandığı görülmektedir. Yapının öbür kısımları örtü sisteminin sivri, yarım çapraz ve yıldız tonozlarıdır. Doğu tarafında ana eyvanın kuzeyinde bulunan ve batısında bir kemerle ikiye ayrılan, türbe alanının ise batı tarafı beşik tonozla doğu tarafı tromplarla geçilen bir kubbe ile kaplanmıştır. Portalde yüzeysel ve yüzeyden taşkın geometrik bitkisel ve figürlü bezemeler mevcuttur. Divriği Melike Turan Dârü’ş-şifasının, taç kapısının sağında ve solunda silmeler üstünde bulunan iki insan kafası tasvirinden sağ taraftaki birinci figürün uzun örgülü saçları ile kadın olduğu için ayı; ikincisinin ise, güneşi simgelediğini ifade etmektedir. Sol iç taraftaki taç kapının kenarında silmeler yanında gizlenmiş karşıkarşıya iki üçgen içindeki iki insan kafasının Ahmet Şah ve karısı Melik Turan’ı sembolize edebileceği gibi burç simgesi olarak tasvir edilmiş olabileceği rivayet edilmektedir.⁴⁴⁸

Dünyada başka bir benzeri bulunmayan Sivas Divriği Ulu Cami ve Darü’ş-şifası UNESCO’nun koruma faaliyetleri içinde yürütülen “ Dünya Kültür Mirası ” listesine girmeyi başarmıştır.⁴⁴⁹

Külliye uzun bir zaman dârü’ş-şifa olarak hizmet vermiştir. Osmanlı devrinde medrese amaçlı kullanılmıştır. Divriği Ulu Cami’nin H. 641 / M. 1243 senesindeki vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede dârü’ş-şifasına ait herhangi bir karar bulunmamaktadır. Hala ayakta olan yapı, günümüzde herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır. Sivas Divriği Külliyesi, gezilmeye müsaittir.

⁴⁴⁶ E. Yoska, a.g.t, s. 136.

⁴⁴⁷ E. Yoska, a.g.t, s. 137.

⁴⁴⁸ G. Dişli, a.g.t, s. 17.

⁴⁴⁹ Y. Aydınoglu, a.g.t, s. 19.

3.1.3.6. Harput Dârü'ş-şifâsı

Büyük Selçuklu Devleti Sultanı, Tacüddevlle Tutuş'un kumandanlarından olan, Kayı boyundan Türkmen Beyi Çubuk Bey, Bizans komutanı Philaretos Brakhamios'uyenerek 1085'te Harput'u ele geçirmiştir. 1115'te Artukoğlu Belek Bey, Harput ve civarını fethederek başta Harput merkez olmak üzere Artukoğullarının Harput kolunu kurdu. Böylece Halep' e kadar uzanan bir devlet oluşturuldu.⁴⁵⁰Harput Dârü'ş-şifâsı, Artuklu ailesinin son hanedanı Nureddin Artuk Şah tarafından H. 626(M. 1229) senesinde inşa edilmiştir. 1234 senesinde I. Alâeddin Keykubat, Artukoğullarının Harput koluna son verince, bu topraklarda Türkiye Selçuklu hâkimiyetini başlatmış oldu. Harput uzun yıllar Türkiye Selçuklu Devletine bağlı kaldı. 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve yıkılması sonucunda beylikler dönemi başladı. Bu beyliklerden biri olan Dulkadiroğulları, 1399'da Harput'u ele geçirdikten⁴⁵¹ sonra darüşşifanın yakınındaki kalenin tamiratı için dârü'ş-şifadan artan taşları kalenin surlarının onarımında kullanmışlardır. Kalenin surlarında tesadüfen ortaya çıkan kitabede; yalnızca Bedrik isimli bir usta tarafından H. 626 / 1229 yılında inşa edildiği yazmaktadır.⁴⁵²

3.1.3.7. Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Dârü'ş-şifâsı

Çankırı kenti dışında, Tımarhane Mahallesi ya da Derbend ismi ile anılan kayalıklarla kaplı bir tepe üzerine yapılmıştır. Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Dârü'ş-şifâsı, Dar'ül Hadis (Taş Mescit) ve türbeden oluşan bir külliye'dir. Külliye'yi oluşturan bu yapılar, belli zaman aralıklarında sırayla inşa edilmişlerdir. Maalesef ki günümüzde yalnızca Taş Mescit ve türbe ayakta kalabilmiştir.⁴⁵³ Külliye I.Alâeddin Keykubat döneminde, Atabey Cemaleddin Ferruh Bey tarafından H. 633(M. 1235) yılında inşa yaptırılmıştır.⁴⁵⁴ Bu devirde Anadolu'da dârü'ş-şifâlar ve tıp ilmi fevkalade ilerlemiştir. Ne var ki Hıristiyan hekimlerin yine de görev aldıklarını görmekteyiz.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ Elazığ Tarihi, <http://www.cografya.gen.tr/tr/elazig/tarihce.html>.

⁴⁵¹ Elazığ Tarihi, <http://www.cografya.gen.tr/tr/elazig/tarihce.html>.

⁴⁵² Zeki Basar, "Harput Mâristanı", *Dirim Dergisi*, C. XLVI, S. 9, İstanbul, 1971, s. 421.

⁴⁵³ Gönül Cantay, "*Darüşşifâlar*", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 108 (Mimarlık ve Sanat), 2, (Editörler Ali Uzay Peker, Kenan Bilici), Ankara 2006, s. 326.

⁴⁵⁴ M. Kemaloğlu, a.g.m, s. 6.

⁴⁵⁵ Osman Turan, "*Keykubâd I.*", İ.A., C.6, İst. 1985, s. 658.

3.1.3.7.1. Kitabesi

Çankırı Atabey Cemalettin Ferruh Dârü’ş-şifasına ait olan kitabe, yapının neresinden alındığı belli olmamakla birlikte, kendisi ikiparçadan ibarettir. Taş kitabesinin Türkçesi; “*Bu mübarek Darülafiye ’nin yapılmasını 633 yılı Muharrem ayında, büyük Sultan, memleket açan, Abbasi halifesinin ortakçısı ve Keyhüsrev oğlu Alâeddin Keykubat-Allah aziz ve Mansur eylesin- devletli günlerinde kulların fakiri ve Allah’ın rahmetine muhtaç Azatlı kölelerden Atabey Lala Cemalettin Ferruh- Allah muvaffak eylesin- emretti.*” İfadeleriyazılıdır.⁴⁵⁶

Kitabe beyaz taş üzerine Selçuklu sülüsü ve Arap alfabesiyle yazılmıştır. Kitabenin üzerinde İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü’nün amblemi olan Selçuk tarzı çapraz yılan sembolü bulunur. AtabeyCemaleddin Ferruh Bey, darüşşifanın aynı zamanda mütevellisi olmuş ve kendisi dârü’ş-şifanın idaresinde de görev almıştır. Atabey Cemaleddin Ferruh Bey, günümüzde Dar’ül Hadis (Taş Mescit) ismi ile bilinen binanın hemen yanına defnedilmiştir.⁴⁵⁷

Dârü’ş-şifaya ait kalıntı kuzey duvarıdır. Kuzey duvarındaki taç kapı Selçuklu mimarisinin tüm güzelliklerini ihtiva etmektedir.⁴⁵⁸

3.1.3.7.2. Plan Ve Mimari Özellikleri

Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh dârü’ş-şifasının mimarı Şahabettin İnal b. el Cemali’dir. Dârü’ş-şifaşehirden uzak ve şehrin batı yönündedir. Yapı alttaki kayalık zemine iyi oturtulmadığı ve moloz taşla yapıldığı için yaşanan şiddetli depremler sonucunda harap olmuştur. Bu nedenle mimari özellikleri hakkında pek fazla açıklama yapılamamaktadır. Elimize ulaşan kitabesi, Çankırı Orta Mektebine kaldırılmıştır.⁴⁵⁹

Çankırı Atabey Cemalettin Ferruh dârü’ş-şifası, taş mescidin hemen arkasında bir avlu tarafına sıralanan ve eski hastanenin bir bölümünü kaplayan bu yapıya dârü’l- hadîsin kuzeybatı köşesine yapışık basık kemerli ve üstü ahşap üçgen saçaklı cümle kapısından ulaşılarak giriliyordu. Kapının karşısına gelen on üç hücreli ahşap iki katlı şeyh dairesi, buna eklenen yine iki katlı dâhilde sütunlu birgaleri ile çevrilmiş ahşap kubbeli sekizgen planlı bir semahane ve böylece imaret mutfak ve helâlar alt katta da bir ahır yapılmıştır. Odun pazarı ile aşağı bahçelerin gelirleri buraya vakfedilmiştir. Yine civarda oturan eskilerin naklinde,

⁴⁵⁶ Y. Aydınoğlu, a.g.t, s. 20.

⁴⁵⁷ Y. Aydınoğlu, a.g.t, s. 20.

⁴⁵⁸ Y. Aydınoğlu, a.g.t, s. 20.

⁴⁵⁹ Erdal Eraslan, “*Türkiye Selçuklu Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, s.61.

Mevlevihane'nin arkasındaki arazinin de dergâha ait bağ ve bahçeler olduğu anlaşılmaktadır. Çankırı Dârü's-şifası ve dârü'l- hadîsinin tıp ve sanat tarihçilerinin önem verdiği başka bir özelliği de iki figürlü plastik parçadan ileri gelmektedir. Bunlardan birisi “Çifte yılan - Ejder Motifi”dir. Bu motifler üzerinde sürekli durulmuş ve yayınlara konulmuştur. Bilhassa araştırmacı tarihçilerin ilgi odağı haline gelmiştir.⁴⁶⁰

3.1.3.8. Karatay Dârü's-şifası

Konya kentinin en eski hastanesi, Karatay Dârü's-şifasıdır. Yapı, Alâeddin Keykubat döneminde Büyük Karatay Medresesinin karşı tarafında, Selçuklu vezirlerinden Emir Celaleddin Karatay'ın ortancakardeşi Kemaleddin Karatay tarafından inşa edilmiştir.⁴⁶¹ Medrese planı ile inşa edilen bu dârü's-şifa, Küçük Karatay yani “Karatay-ı Sağır” adı ile bilinmektedir. Bu dârü's-şifa ilerleyen zamanlarda şifahane, sakahane, hastane gibi isimlerle anılmıştır. Günümüzde Konya'da İnce Minarenin kuzeyinde birmahalleye; “Sakahane Mahallesi” adı verilmiştir. Mahalle bu ismini, darüşşifadan aldığı iddia edilmektedir. Şehrin müdavimleri bu bölgenin şifalı olduğuna inanırlar. Celaleddin'in kardeşi, Kemaleddin Karatay bu dârü's-şifada doktor olarak görev yapmıştır. Kemaleddin Karatay aynı zamandadârü's-şifanın banisidir. Bu durum, Konya'da Celaleddin Karatay 'ın H. 653 / M. 1255 tarihli vakfiyesinde yazılı bulunmaktadır.⁴⁶² Vakfiye etraftan 50 şahidin huzurunda düzenlenmiştir. Kardeşi Kemaleddin de müteveli olarak atanmıştır. Ortanca kardeş tıpta kendisini bayağı geliştirmiştir. İnşa ettiği dârü's-şifada talebelere ders vererek tıp ilmi alanında nam salmıştır.⁴⁶³

Yukarda bahsettiğimiz vakfiyede, Kemaleddin'in adı da geçmektedir. Dârü's-şifa binası, karşısındaki biraderinin medresesi kadar bezemeli ve görkemlidir. Çok az bir eser kalmıştır. Dârü's-şifanın arka eyvanının bir kısmı dışında, dârü's-şifaya ait tarihi kalıntı günümüzde mevcut değildir.⁴⁶⁴

3.1.3.9. Kastamonu Pervane oğlu Ali Dârü's-şifası

Yılanlı dergâh adıyla bilinen dârü's-şifa, Kastamonu şehir merkezindeki, Küpçeğiz Mahallesiinde bulunmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti Veziri, Pervane Müineddin

⁴⁶⁰ E. Yoska; a.g.t, s. 138

⁴⁶¹ M. Kemaloğlu, a.g.m, s.10.

⁴⁶² Y. Aydınoglu, a.g.t. s. 17.

⁴⁶³ M. Kemaloğlu, a.g.m, s. 298.

⁴⁶⁴ E. Yoska, a.g.t, 139-140.

Süleyman'ın oğlu Mühezzibüddin Ali tarafından 1272 senesinde Kastamonu kentinde bu darüşşifa inşa edilmiştir.⁴⁶⁵ Toplum dârü'ş-şifaya ismini, yılan figürü bulunan bir taştan esinlenerek vermiştir. “*Yılanlı Dergâh*” ismiyle anılmasının başka bir nedeni de sarı çayın kenarında bulunan bu dârü'ş-şifa, yılanlık ve terk edilmiş bir arazide bulunması nedeniyledir. Dârü'ş-şifanın mimarı, Kayserili Sad'dır.1850 yılında meydana gelen yangın dolayısıyla büyük yara alan dârü'ş-şifa, günümüzde sadece portalin yer aldığı giriş kapısı ile binadan günümüze ulaşan yan duvarlarıdır. Arapça kitabesinde darüşşifanın mâristan olarak yapıldığı ifade edilir. Burada aynı zamanda Mevlevilerin bir dergâhı bulunduğu rivayet edilir.⁴⁶⁶

Dârü'ş-şifanın Türkçe kitabesinde; “*Müminler için Peygamber (s.a.v) dedi ki: Allah'ın kullarını tedavi edin. Şüphesiz Allah ölümden başka her derde deva verdi. Bu mübarek Mâristanın (Yılanlığın) binasını ve imaretini, Allah'ın rızasına en muhtaç kul olan Ali b. Süleyman b. Ali emretti. Allah onun hasenatını kabul etsin, onu muvaffak etsin. H. 671 yılının aylarında Allah'a hamd ederek ve Peygambere salâvatvererek, Mimar Kayserili Sad'a yaptırıldı.*” ifadeleri yazmaktadır.⁴⁶⁷Türkçe “yılanlık” manasına gelen “*Mâristan*” sözcüğü, Kastamonu Pervane oğlu Ali Dârü'ş-şifasının kitabesinde geçmektedir.⁴⁶⁸

3.1.3.10. Tokat Muineddin Süleyman Pervane Dârü'ş-şifası

Tokat Muineddin Süleyman Pervane Dârü'ş-şifası, banisinin isimden dolayı “*Pervane Medresesi*”, “*Kırkkızlar Medresesi*”, *dârü'ş-şifa*, *Bimarhane*” gibi isimlerle anılmakta ve kitabesi olmadığından dolayı tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Albert Gabriel dârü'ş-şifanın H. 674(M. 1275)senesinde inşa edildiğini iddia etmektedir. 1275 senesini iddia etmesi, Muineddin Süleyman pervanenin hayatta olduğuzamanı göz önünde bulundurarak dârü'ş-şifanın bu tarihte yapılmış olabileceği fikrine dayandırmaktadır.⁴⁶⁹

Tokat Muineddin Süleyman Pervane Dârü'ş-şifası, iki katlıdır. Yapı, Demirciler Çarşısına yakın, Musalla Mahallesi'nde bulunmaktadır. Dârü'ş-şifanın taç kapısı üzerindeki kitabenin düştüğü veya kaybolduğu düşünülmektedir.⁴⁷⁰Dârü'ş-şifanın yapım süreci, Anadolu Selçuklu devrinin en büyük Sultan mansıplarından biri olan “Pervanelik” memuriyetinin en şöhretli kişisi, Muineddin Süleyman Pervanedir. Dârü'ş-şifanın yapımı Muineddin Süleyman

⁴⁶⁵ M. Kemalöglü;,a.g.m, s. 11.

⁴⁶⁶ E. Yoska, a.g.t, s. 140.

⁴⁶⁷ M. Kemalöglü, a.g.m, s. 11.

⁴⁶⁸ E. Yoska, a.g.t, s. 140.

⁴⁶⁹ A. Güder, a.g.t, s. 95.

⁴⁷⁰ E. Yoska, a.g.t, s. 141.

Pervane tarafından başlatılmıştır.⁴⁷¹ İlhanlı Devleti'nin hükümdarı Abaka Han, Muineddin Süleyman Pervane'nin kendilerine ihanet ettiğini düşünerek (2 Ağustos 1277) yılında, ünlü Pervaneyi, Van Aladağlarda idam ettirmiştir. Daha sonra Anadolu SelçukluSultanı II. Mesut'un da kayın babası olan Süleyman Pervane'nin kızının dârü's-şifanın inşaatını bitirdiği, herkesçe kabul gören görüştür.⁴⁷²

Dârü's-şifanın bahçesinde yirmi mezar mevcuttur. İnanişâ göre her mezara iki kız defnedilmiştir. Bu yapıya kırk kızlar adının verilmesinin sebebi budur. Bazı insanlar dârü's-şifanın bahçesindeki mezarların üzerine oyuncak bebek koyarak çocuklarının olacağına; çocukları hasta olanlar da evlatlarının dârü's-şifada iyileşeceğine inanırlarmış.⁴⁷³

3.1.3.10.1 Mimari Yapısı

Tokat Muineddin Süleyman Pervane Dârü's-şifası, mimari açıdan Kayseri'deki Tıp Medresesi ve Kayseri Dârü's-şifasının benzeridir. Yapı ilk inşa edildiği yıllarda günümüzdeki gibi iki katlı olmayıp tek katlıdır. İki avlu etrafında tasarlanmış bir tıp medresesi ve darüşşifası olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴

Anadolu Selçuklu mimari sürecinde, Tokat Muineddin Süleyman Pervane Dârü's-şifası, tıp medresesi grubuna girmektedir. Yapı açık avlulu, tek eyvanlı, iki katlı, bir Selçuklu mimari eseridir. Bina, güneybatı-kuzeydoğu yönündedir. Temeli bulunduğu arazinin zemin kotundan yaklaşık bir katalçaktadır. Bundan dolayı medreseye nazaran daha büyükalanı kaplayan binanın günümüzde ayakta olan yapısının dârü's-şifa olabileceği fikri daha çoğunluktadır.⁴⁷⁵

Taç kapısı, renkli kesme taştan yapılmıştır. Binanın temeli alçakta inşa edildiği için, kotu düşüktür. Bu sebepleDârü's-şifa girişinde merdiven bulunmaktadır. Yapının cepheleri moloz taştan yapılmıştır. Ancak köşelerde kesme taş tercih edilmiştir. Taş tezyinatının nadir örneği olan taç kapıdan içeride beşik tonozlu giriş eyvanına ve buradan kuzeybatı yönündeki revak aracılığıyla çift kat revaklı ve havuzlu açık avluya geçilir. Ana eyvan ise güneybatı yönündeki giriş eyvanının tam karşısında yer almaktadır. Nitekim giriş eyvanından haliyle daha geniş ve derin olup, giriş eyvanı gibi beşik tonozla kaplıdır. Medresenin ya da dârü's-şifanın üst katına çıkış kuzeydoğu yönü tarafındaki beşik tonozlu odadaki ve güney yönündeki mescit bölümündeki merdivenlerden karşılanmaktadır. Revaklar ise her iki katta da sivri kemerli olup,

⁴⁷¹ E. Yoska, a.g.t, 141.

⁴⁷² A. Güder, a.g.t, 95.

⁴⁷³ E. Yoska, a.g.t, s. 141.

⁴⁷⁴ Gönül Cantay, "Tokat'ta Tıp Medresesi ve Şifahanesi", *Bilim ve Teknik*, s.152, Temmuz,1980, s. 7-11

⁴⁷⁵ A. Güder, a.g.t, s. 96.

alt katrevacları stnlu üsttekiler ise ayaklıdır. Revak kemerleri ve ana eyvan inililerle süslüdür. Günümüzde daha çok ana eyvan tarafındakiler, fikir verebilecek durumdadır. Ana eyvanın ini süslemeleri ve desenleri, Konya Sırçalı Medresesinin ana eyvanını hatırlatmaktadır. Medresenin ya da dârü's-şifanındershane bölümü ise ana eyvanın iki yanında da olmayıp binanın sağ yönünde kuzeydoğu tarafına öyle ki, ana eyvan genişliğinde bulunan beşik tonozlu ortadadır. Bu odanın hemen yanındaki kubbeli kısım ise dârü's-şifanın kütüphanesidir.⁴⁷⁶

3.1.3.11. Amasya Dârü's-şifası

Tarihi belgelerin birçoğunda Amasya Dârü's-şifasının, H.708(M.1308-9) senesinde, İlhanlılardevri Sultanı, Muhammed Olcayto Hdabende döneminde, ilavetendr's-şifayı Amber b. Abdullah'ın Amasya'da, yaptırdığı yazmaktadır.⁴⁷⁷ Fakat 2008 senesinde Amasya Dârü's-şifası'nın yapılışının 700. yıl dönümü münasebetiyle tertiplenen konferansta dârü's-şifa hakkında yapılan detaylı araştırmalar sonucunda yapının, Sultan Alâeddin Darüşşifası ismiyle, Selçuklu devlet adamı, I. Alâeddin Keykubat devrinde 1222-1232 tarihleri arasındainşa edildiği iddia edilmektedir. Amasya bilindiği üzere 1308 senesinde İlhanlı idaresine girmiştir. Böylece dârü's-şifayı Anber bin Abdullah'ınyaptırmadığı, kendisinin bu yapıyı tamir ettirmiş olabileceğidile getirilmiştir.⁴⁷⁸

Dârü's-şifa hakkında incelemeler yapan Abdi zade Hüseyin Hüsamettin Efendi, çalışmasının sonucunda yapının vakıf tutanaklarında Sultan Alâeddin Keykubat adına kayıtlı olduğunu, bizlere bildirmektedir.⁴⁷⁹

3.1.3.11.1. Planı ve Mimari Yapısı

Dârü's-şifanın mimarı belli değildir. Dârü's-şifa moloz taş ve kesme taştan yaptırılmıştır. Medrese planıyla inşa edilmiştir. Dârü's-şifa iki eyvanlı, revaklı ve yapı itibarıyla açık avlulu olarak tasarlanmıştır. Dârü's-şifa işlevsel olarak hastalara şifa bulunmasının yanında doktor yetiştirme amacını gderekle topluma hizmet etmiştir.⁴⁸⁰ Amasya Dârü's-şifası, Anadolu'daki, Sivas, Sultaniye ve Divriği Dârü's-şifalarının bir benzeridir. Yapı dikdörtgen planlıdır. Giriş cephesi diğer yapılardaki cephelere göre farklıdır. Dârü's-şifa, Selçuklu

⁴⁷⁶ A. Güder, a.g.t, s. 96.

⁴⁷⁷ G. Dişli, a.g.t, s. 17.

⁴⁷⁸ G. Dişli, a.g.t, s. 18.

⁴⁷⁹ G. Dişli, a.g.t, s. 18.

⁴⁸⁰ G. Dişli, a.g.t, s. 18.

döneminin görkemli eserlerinden bir tanesidir. Klasik Selçuklu mimari yapısının özelliklerini yansıtır. Yapının girişinin kilit taşında bağdaş kurmuş bir insan figürünün işlenmiş oluşu bu dârü's-şifayı diğerlerinden özgün kılmaktadır.⁴⁸¹

Yapıya ait vakfiye H.728(M.1312) senesinde tanzim edilse de bugün vakfiyeye adına kayıtlı belge yoktur. Lakin Osmanlı arşiv kayıtlarından ve Abdizade Hüseyin Hüsametdin Efendi'nin incelemelerinden, Dârü's-şifanın bir dönem akıl hastalıklarının tedavisi olarak icra edildiği devirde, binadaki görevli kişilerle ilgili belgelerin mevcut olduğunu bizlere bildirir. Dârü's-şifa, 1999-2011 tarihleri arasında Belediye Konservatuvarı olarak icra edilmiştir. 2011 senesinden sonra Sabuncuoğlu Şerafettin'in eserlerinin yanında çeşitli müzik aletlerinin teşhir edildiği bir müze olarak planlanmıştır.⁴⁸²

⁴⁸¹ Y. Aydınoglu, a.g.t, s. 26.

⁴⁸² G. Dişli, a.g.t, s. 19.

4. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ MEDRESELERİNİN UNSURLARI

4.1. Medresenin Unsurları

Mekke’de doğan İslam Dini, belli bir zaman sonra üç kıtaya yayılmıştır. İslam medeniyeti, hâkim olduğu bölgelere eğitim ve öğretim kuruluşlarını nakletmiştir. Medreseler İslam medeniyetinin en mühim eğitim-öğretim müesseseleridir. Medreseler tek bir bölgede değil, İslam toplumunun var olduğu her yerde tesis edilmişlerdir. Medreseler; iklim, mevsimsel, kültür, sıcaklık-soğukluk, ekonomik, sosyal-kültürel yaşayış manasında farklılık göstermiştir. Bu sebeple medreselerde aynı yapı malzemeleri kullanılmamıştır. Genel olarak medreseler şu unsurlardan meydana gelmiştir.⁴⁸³

4.1.1. Avlu

Medresenin en vazgeçilmez parçasıdır. Yapının bütün birimleri, avlunun çevresinde oluşturulmuştur. Avlu, medreselerin mimari tasarımında açık avlulu ve kapalı kubbeli olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Avlu, medresenin bir bütün olarak işlevini sürdürmesine katkı sunmaktadır. Üzeri kapalı avlulu yapılara “*kapalı kubbeli medrese*” denir. Üzeri açık avlulu olan medreselere ise “*açık avlulu medreseler*” adı verilmiştir. Avlunun üstü kapalı olduğunda görkemli bir mimari mekân izlenimi verirken, Açık avlulu medreselerde revaklar ile çevrelenmiş binanın iç donanımını oluşturan doğal bir mekân havası vermektedir. Kapalı kubbeli avlular kareye yakın birdikdörtgen biçiminde yapılmıştır. Açık avlulu medreseler ise, dikdörtgen planıyla şekillendirilerek inşa edilmişlerdir. Kapalı kubbeli avlulu binalarda revak çok nadir olarak tesis edilmişken; açık avlulu yapılarda revak avlunun en mühim unsurudur.⁴⁸⁴

4.1.2. Eyvan

Eyvan avluya anlam kazandıran en mühim mimari unsurdur. Medrese mimarisinde eyvanın fonksiyonu yapıyı yağmur ve güneşten korumaktır. Özellikle, kapalı olmaması

⁴⁸³ M. Şerif Çatakoğlu, “İslam Tarihi Bilim Dalı, Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri Ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri.”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002, s. 17.

⁴⁸⁴ Ziya Kazıcı; *İslam Eğitim Tarihi*, s. 61.

münasebetiyle istirahat ve çalışma amaçlı kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde medreselerin eyvan sayılarının en az bir, en fazla dört tane yapıldığını şahit oluyoruz.⁴⁸⁵

4.1.3. Mescit

Mescitler medresede bağımsız ya da yarı bağımsız olarak bulunmaktadır. Eyvanın yazlık dersane olarak kullanıldığı mekânlar ihtiyaç dâhilinde mescit olarak kullanılmıştır. Kimi medreselere ibadet amaçlı mescitler tesis edilmiştir.⁴⁸⁶

4.1.4. Türbe

Medreselerin banileri inşa ettirdikleri medresenin müsait bir yerine türbe yaptırıyorlardı. Anadolu'da gelenek haline gelen bu anlayışın birçok medresede yapıldığını biliyoruz. Burada binanın banisinin amacı, öldüğünde bu türbeye gömülerek ve ebediyen huzur içinde uyumaktı.⁴⁸⁷

4.1.5. Talebe odaları

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde inşa edilen medreselerde talebe odaları avlunun bitişiğinde bulunmaktaydı. Öğrenciler, sivri beşik tonozlu minik mekânlarda ikamet etmekteydi. Özellikle dolap nişlerinin yanında ocak yeri bulunmaktaydı. Kapılar umumi olarak avluya açılmaktaydı. Öğrenci odalarının bazılarında pencere mevcutken, bazılarında pencere bulunmamaktaydı. Bu dönemde yapılan Medreselerin çok azında dışarıya bakan pencere bulunurdu. Kışlık dersane medreselerde, ana eyvanın sağ ve sol yönüne bitişik inşa edilirdi. Yaz aylarında açık avlulu medreselerde, eğitim-öğretim eyvanlarda icra edilirken. Kış aylarında hava soğuyunca dersler kışlık dershanede işlenirdi.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yay. İstanbul 1991, s. 263.

⁴⁸⁶ Z. Kazıcı, a.g.e, 62.

⁴⁸⁷ Z. Kazıcı, a.g.e, s. 63.

⁴⁸⁸ Z. Kazıcı, a.g.e, s. 264.

4.1.6. Havuz

Medreselerde havuz avlunun ortasına yaptırılırdı. Havuz medreseye fevkalade bir görünüm katmaktaydı. Yapının sıradanlıktan kurtulmasını sağlayan havuz aynı zamanda huzur ortamı tesis etmekteydi.⁴⁸⁹

4.1.7. Çeşme

Anadolu Selçuklu dönemi medreselerini incelediğimizde özellikle çeşmenin, binanın dışına yapıldığını görmekteyiz. Ancak içerisinde çeşme bulunan medrese örneklerine de rastlamaktayız. Çeşmeler medresenin önemli unsurudur. Bununla en iyi örneği Urfa Ulu Cami Medresesidir.⁴⁹⁰

Medreselerdeki düzenlemeler, müderris, muid ve öğrencilerin ihtiyacına göre tasarlanıyordu. Medreseler ilk ortaya çıkışlarından itibaren zamanla her anlamda gelişme göstermişlerdir. Hatta Anadolu’da birçok medrese külliye şeklinde inşa edilmiştir. Bu külliye biçiminde yapılan medrese, günümüzdeki kampüse eşdeğerdir. Medreselerin mimari yapısı özellikle devletin ekonomik gücü ile uyum içerisindeydi. Medreselerin fiziki ve mimari alanda gelişmesinin en önemli etkeni ekonomisi güçlü bir devletin olması ve bu güçlü devletin hiçbir fedakârlıktan çekinmeden medreselere gerekli desteği vermesidir. Ayrıca bu kuruluşlar vakıfların desteğini arkasına alarak eğitim-öğretim alanında Anadolu’da asırlar boyu topluma hizmet vererek eğitim-öğretime muhteşem katkı sağlamıştır.⁴⁹¹

4.2. Medresenin Öğretim Unsurları

Medresenin öğretim unsurları, medresenin öğretim kadrosunu ihtiva etmektedir. Bunlar: Müderris, muid ve talebeden oluşmaktaydı. Anadolu Selçukluları devrinde medresede, yirmi-kırk aralığında talebeokuyordu. Talebeler Mübtedî, Mülâzım ve Fâkîh olmak üzere üç zümreden oluşmaktaydı. Medrese öğretimine ilk defa öğrenim gören talebelere Mübtedî; orta düzeydeki talebelere Mülâzım; son aşamadaki talebelere ise Fâkîh ismiyle anılıyordu.⁴⁹² Medresenin öğretim unsurları ve medresedeki işlevleri konusunda bilgi vereceğiz.

⁴⁸⁹ Z.Kazıcı. a.g.e, 6.

⁴⁹⁰ Z. Kazıcı. a.g.e, 64.

⁴⁹¹M. Şerif Çatakoğlu, a.g.t, s. 18.

⁴⁹² Ş. Özkan, a.g.t. s. 80.

4.2.1. Müderris

Müderris sözcüğü X. asırda başlayıp, İslam âleminde etkin olarak kullanılmaya devam etmiştir.⁴⁹³ Kelime olarak Arapça olan müderris, “*tedris*” mastarından ism-i faildir. Anlamı medrese ya da camide öğrenciye ders veren hoca anlamına gelmektedir. Bunun yanında müderris muhaddis vezninde bireleri çok kez okuyup tekrar eden kişiye denir. Çoğulu “*müderisin*”dir. Müderisin günümüzdeki manası ise başöğretmen veya profesör sözcüğünün karşılığıdır.⁴⁹⁴

Müderris bedenen sağlam, entelektüel, sosyal, namuslu, kişilikli, zeki, sempatik, güzel huylu, insancıl, karakterli, sorumluluğunu bilen, bütün özellikleriyle talebelere örnek olabilen bir şahsiyet olması elzemdi. Nizamiye medreselerinde müderrislerde aranan özellikler: Döneminde en zeki, bilgili, yabancı dil bilmesi, duruşunun olması, insancıl olması gibi özellikler müderisin seçilmesinde aranan özelliklerdi.⁴⁹⁵

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde müderrislerin dindar, kişiliği oturmuş, bilgi sahibi, sorumluluk sahibi, bilim insanlarını müderris olarak atanmışlardır. O dönemde medreselerin herbirine bir müderris ve kendisine yardımcı, bir müid tayin ediliyordu. Şartlar değişmedikçe müderrisler medreselerde vefat edene kadar hizmet ediyorlardı. Maaşları o günün şartlarına göre yeterliydi. Anadolu Selçuklularında medreselerde görev yapan müderrislere maaş bağlanmıştır. Bu eğitim neferleri maaşlarını düzenli olarak devlet tarafından almışlardır. Ayrıca maaşları dışında diğer giderleride kimi zaman kurumlarca karşılanıyordu.⁴⁹⁶

Medresede müderrisler, Anadolu Selçuklu döneminde özellikle Hanefi Mezhebi fıkhı üzerinden ders yapmışlardır. Müderrisler hilaf ilminde bilgili ve tecrübeli olmalarının yanında hadis, usûl, tefsir, şeriat ve fûrû gibi ilimlerde de ehliyetli ve bu konulara hâkim olmak zorundaydılar. Medreselerde vazifeli müderrislere, eğitimin yanında vakıf ya da devlet tarafından ek görevler verilmekteydi. Toplanan vergilerin tanzimi, Vakıf Nazırlığı, medresenin onarımı ve idaresi gibi vazifeleri de yerine getiriyorlardı. Buna örnek olarak Şemsettin Altun Aba Celalettin Karatay vakıflarını sayabiliriz. Bunların dışında imam, hizmetli ve öğrencilerin maaş ve atamaları müderisin sorumluluğundaydı.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Ş.Özkan, a.g.t, s. 81.

⁴⁹⁴ Selami Sönmez, “*Anadolu’daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri.*” Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 1992, s. 169-170.

⁴⁹⁵ M. Altan Köymen, *Alparslan ve Zamani II*, Ankara 1983, 387 v.d.

⁴⁹⁶ M. Ş. Çatakoğlu, a.g.t, s. 19.

⁴⁹⁷ M.Ş. Çatakoğlu, a.g.t, s. 19-20.

Selçuklular döneminde müderrislerin, ilim sahibi, sorumluluklarını bilen, güzel huylu olmalarının yanında hangi mezhebe tabi oldukları önem arz etmekteydi. Vakfiyelerde bu konudan bahsedilmiştir. Selçuklu devlet adamları Nizamiye Medreselerine müderris olarak atanacak kişinin Şafii Mezhebine tabi olması gerekliliği şartını vakfiyelerinde dile getirmişlerdir. Özellikle bu kaideyi tam teşekküllü gerçekleştirmişlerdir. Nizamiye medreseleri tarihinde Bu kaide o kadar katı uygulanmıştır ki Nizâmü'l-mülk tarafından tayin oluna bilmek için bazı müderris adayları mezheplerini değiştirerek Hanefi ve Şafii mezhebine mensup olarak medreselere atana bilmişlerdir. Mensup oldukları mezhebe göre medreselere atanan müderrislerin genel durumu şöyledir: Abbasi Halifesi Mustansır (ö.1242) Mustansiriye medresesine Ehl-i sünnetin dört mezhebenden müderris atamıştır. Konya AtabeyMedresesine Şafii ya da Hanefi Mezhebine tabii müderrislerin atanabileceği, Niğde Ak MedresesineŞafii veya Hanefi mezhebine mensup müderrisler atanabiliyordu. Konya Karatay Medresesine Hanefi Mezhebine tabii müderrisler atanabiliyordu. Sivas Gök Medreseye Şafii Mezhebine tabi müderris bulunamazsa Hanefi Mezhebine mensup müderrislerin atanabileceği, Konya Sırçalı Medresesine Hanefi mezhebine mensup müderrislerin atanabileceği, Konya Melek Hatun medresesine Hanefi Mezhebine tabii müderrislerin atanabileceği şartı belirtilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde müderrislerin Hanefi Mezhebine tabi olmaları gerektiği Vakfiyelerde şart koşulmuştur. Medreselerde eğitim gören öğrencilerin Hanefi ya da Şafii mezhebinetabi olabilecekleri kabul ediliyorken, bir de kayıtsız şartsız Hanefi Mezhebine mensup olmalarıgerektiği konusunda ısrarcı olmuşlardır.⁴⁹⁸

Anadolu Selçuklu Devri medreselerde görev yapan müderrislerin kimisinin senelik ortalama kazançları şu şekildedir: Konya Altun Aba Medresesi müderrisine senelik sekiz yüz, muide iki yüz dinar gümüş verilirdi. Gök Medrese müderrisine ayda yüz elli, senede bin sekiz yüz dirhem gümüş “bizim II. Cihan Harbi’nden Evvelce paramızla üç yüz lira kazancı denk geliyor.” Hacıoğlu medresesinde görev yapan müderrise senede yedi yüz dirhem verilirdi. Talımegini (Ankara Vilayeti)’ndeki medresede görev yapan müderrise senelik bin iki yüz verilirdi. Muide altı yüz dirhem, İskilip’teki medresede görev yapan müderrise yedi yüz yirmi dirhem, Karatay Medresesi vakfesinde görüldüğü gibi kimi medreselerde müderrislerin yevmiye ve senelik kazançları konusunda kesin bir rakam ifade edemiyoruz. Her senenin vakıf gelirlerinin belli birkısmı ya da toplam vakıf kazancından medresenin değişik harcamaları sayıldıktan sonra elde kalanveya kalanın öngörölmüş bölümü biçiminde tanzim edilmiştir.

⁴⁹⁸ S. Sönmez; a.g.t, s. 174-175.

Ayrıca müderrisler kimi vakfiyeler deekmek ve buna benzer yardımlarda bulunulduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁹

Selçuklu döneminde Bilim insanlarının elbiseleri israftan uzak kendilerine has giyindikleri bilmektedir. Fakat bu konuda fazla bilgi bulunmamaktadır. Tarihi kaynağın birisinde; “Profesörler ve müzakereciler ders verirken bizim bugün hekimlerin giydikleri cübbe oldukça benzer çok basit siyahbir “uhba” giyerlerdi. Başlarını bir “tarha” ile yani kapüşon nevinden “taylasan” tarzında sardıklarideniz mavisi bir şal ile örterlerdi.” Medresede ve derste giyilen bu kıyafetin çarşı pazar tören veibadet saatlerinde de kullanıp kullanmadığı konusunda bir şey bilmiyoruz.⁵⁰⁰

4.2.2. Muid

Selçuklular döneminde medresenin eğitim kadrosunda vazifeli, müderristen sonra gelen akademisyene muid denirdi. Muid kavramı, tarihi kaynaklarda H. 5yy.(M. XI. yy)’da ortaya çıktığı iddia edilmektedir.⁵⁰¹

Eğitim-öğretim faaliyetinin merkezinde olan muidin görevi: “*Muid konferansı (dersi) dinlemek içintalebeleriyle birlikte oturur. Ancak; bir kısım talebeye dersi anlatmak, onlara faydalı olmak ve dersverilip bittikten sonra dersi tekrar etme tabirinin gereğini yapmak bakımından onun dinleyişinin ayrıbir özelliği vardır. İşte, müderrisin işi bitince muidin vazifesi başlamaktadır. Dersin zor kısımlarınınaçıklanması veya ilk anlatılıştta anlaşılması güç olan noktaların öğretilmesi hususunda kabiliyeti kattalebelere yardım etmek, muidin vazifeleri arasına girmektedir.*⁵⁰²

Muid, medresede müderrisin verdiği konuyu yineleyen kişiye denir. Kısaca muid, bilim insanı olarak hocasının yardımcısı konumundadır. Muidin günümüzdeki karşılığı, müderrisi profesör olarak kabul edersek muid, asistan ya da doçent kadrosuna denk gelmektedir. Muide “*müzakereci*” denmekteydi. Bunun sebebi, müderris dersi bitirdikten sonra muidin dersebaşlaması sonucu bu isim verilmiştir.⁵⁰³

Muidin medresedeki derecesi şöyledir; muid derece anlamında müderrisin altında ise de medresede öğrenim gören öğrencilerin hepsinin mevki olarak üstündedir.⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ S. Sönmez; a.g.t .s. 188.

⁵⁰⁰ S. Sönmez, a,g,t, s. 189

⁵⁰¹ S. Sönmez, a,g,t, s. 190

⁵⁰² S. Sönmez, a,g,t, s. 195

⁵⁰³ S. Sönmez, a,g,t, s. 195

⁵⁰⁴ A. Çelebi, a,g,e, s. 257

İslam âleminde, eğitim kurumu olan medreselerde görev yapan bu şahısların sayısı sabit değildir. Anadolu Selçuklu medreselerinin vakfiyelerinde belirtildiğine göre medreselerde umumiyetle iki muidin görev yaptığı ifade edilmektedir. O dönemde bazı medreselerde, ikiden daha az ya da ikiden fazla muidin görev yaptığı da belirtilmektedir. Tarihi kaynaklarda, Sivas Gökmedrese iki, Buruciye Medresesinde üç, Konya Karatay Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi, Ankara Talimegini Medresesi ve Niğde Ak Medresede bir, Konya Hatuniye Melek Hatun medresesinde yine iki muidin vazifeli olduğu bilinmektedir.⁵⁰⁵

Selçuklu İdaresi Bağdat Nizamiye Medresesi (1067) kuruluşundan itibaren müderrislerin dünya görüşleri ve mezhepleri konusunda oldukça ciddi tutum sergilemişlerdir. Yine müderrislerin Ehli Sünnete tabi olması gerektiği düşüncesini önemsemişlerdir. Nitekim Bu anlayış, medreselerde görev yapan, mevki bakımından ikinci sıradaki muidler için de aynen devam ettirilmiştir. Müderrislerde olduğu gibi vakfiyelerin izahına göre muidlerin de hangi mezhebe tabi olmaları gerektiği belirtilmiştir. Örneğin Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde, Hanefi Mezhebine tabi olunması gerektiği, Konya Karamanoğlu Ali Bey vakfiyesinde Hanefi ve Şafii Mezhebine muidin tabi olması gerektiği şart koşulmuştur.⁵⁰⁶ Buradan çıkaracağımız sonuç; Sünni inancına mensup olan Selçuklu yönetimi, eğitim kurumu olan medreseleri kendi ideolojilerine uygun tanzim etmişlerdir. Medreselerde vazifeli akademisyenlere dört hak mezhepten Şafii ve Hanefi mezhebini işaret ederek özellikle bu iki mezhebe tabi olmalarını arzu etmişler, akademisyenleri mezhepsel anlamda sınırlandırmışlardır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde görev yapan muidler, üst makamdaki müderrislerden daha az ücret; kendilerinden mevki olarak altta olan öğrencilere bağlanan burslarla kıyaslandığında ise onlardan daha fazla ücret aldıkları aşikârdı. Tarihi kaynak olan vakfiyelerden bize ulaşan bilgilerden muidlerin maaşına bakacak olursak, Karatay Medresesinde görev yapan muid, müderris ücretinin yarısını alıyordu. Altun Aba Medresesi de sekiz yüze iki yüz kırk dinar, Kırşehir Cacabey Medresesinde iki yüze altı yüz dirhem, Karamanoğlu Ali Bey vakfiyesinde yirmiye “on sehm”⁵⁰⁷, İskilip Medresesi vakfiyesinde yedi yüz yirmiye üçyüz dirhem şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Sivas Gök Medrese de iki Muidin her birine ayda elli dirhem verilirdi ki aynı kurumda aşçının maaşı on beş dirhemdir. Genel olarak, Selçuklularda Muidin aylık ya da yıllık geliri profesörün gelirinin takriben yarısı civarında seyrediyordu.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Ş. Özkan, a.g.t, s. 82.

⁵⁰⁶ S. Sönmez, a.g.t, s. 192.

⁵⁰⁷ “sehm” hisse manasına gelmektedir.

⁵⁰⁸ S. Sönmez, a.g.t, s. 192.

Geleneksel Türk eğitim sisteminin bir akademik üyesi olan muid Selçuklulardan, Anadolu Selçukluları aracılığıyla Osmanlıya nakledilmiştir. Hatta medresenin mühim akademisyeni olan muid, pek fazla değişikliğe uğramadan Osmanlı medreselerindeki vazifesini geleneksel olarak devam ettirmiştir.⁵⁰⁹

Anadolu Selçuklu döneminde medresede görev yapan muidlerin kaç kişi olacağı vakfiyede izah edilmiştir. Medresede vazifelenirilecek muidlerin seçilmesine o medresenin müderrisi karar veriyordu. Müderrisler medresede öğrenim gören talebelerin arasından muidi seçiyordu.⁵¹⁰

Talebeler arasından seçilecek müstakbel muhitte aranan özellikler; zeki, çalışkan, bilgili, tecrübeli, entelektüel, karakterli, sorumluluğunu bilen şekilde dile getirdiğimiz özellikleri kendinde yansıtan talebe, müderris tarafından belirlenerek görevlendirilirdi. Tarihi belgelere göre muidlerin hassas vazifelerinden bir tanesi de müderrisin olası bir özür nedeniyle müzakereye(derse) gelmediği zamanlarda, onun yerine derste sunumu yaparak, dersi tekrar etmektir. İslam âleminin bazı medreselerinde muidlerin eğitim-öğretim faaliyetlerini bireysel olarak sürdürdükleri bilinmektedir. Nitekim b. Hallikan yaşlanınca öğretim işlevini medresedeki iki muide vermiştir. Eğitim-öğretim faaliyetini bir süre bunlar devam ettirmiştir. Bazen medresenin muidi diğer bir medresede müderris olarak görev yapabiliyordu. Bunun nedeni medreseler arasındaki statü farkı ve ilmi seviyeydi. Cüveyni'yi örnek verecek olursak, babasının vefatı üzerine medresede boş kalankürsüde sunum yaparken, diğer taraftan ilmini artırmak için ünlü âlim İsfarayini'nin derslerine devam etmiştir.⁵¹¹

Anadolu Selçuklu devrinde medreselerde görev yapan muidlerin görev süreleri konusunda, herhangi bir belge bulunmamaktadır. Muidin medresede görevli olduğu süre boyunca sınıfta düzeni sağlayacak, sınıfa çeki düzen verecekti. İfade edilen bu sorumluluklar, bu şahısların gizli görevlerinden önemli olanlarıydı.⁵¹²

4.2.3. Öğrenciler

Medresede öğrenim gören talebelere Araplar, “*tâlîp*”; Selçuklu “*fakîh, mülâzîm*”; Osmanlıda ise “*talebe, tûllab, danismend, softa (suhte), müsteîd*” sözcükleri ile hitap etmekteydiler. Sıbyan mektepleri öğrencileri için “*talebe*”, aşağı düzeydeki medrese

⁵⁰⁹ S. Sönmez; a,g,t, s. 194.

⁵¹⁰ S. Sönmez; a,g,t s. 194.

⁵¹¹ S. Sönmez; a,g,t, s. 196.

⁵¹² S. Sönmez; a,g,t, s. 197.

öğrencilerine “*suhte*” ve yüksek düzeydeki medrese öğrencilerine ise “*danismend*” ismiyle hitap edilmekteydi.⁵¹³

Öğrencilerin hangi mezhebe tabi olduğu ile alakalı karar özellikle müderris ve müderrislerle ilgili koşullar kadar katı değildi. Örneğin, Konya Altun-Aba Medresesi hem Hanefî, hem Şafî öğrenci kayıt alıyordu. Konya Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde bu konu geniş çerçeveden bakılmış, dört hak mezhepten birisine tabi olan öğrencinin medreseye kaydının yapılabileceği kararlaştırılmıştı.⁵¹⁴

Arşivdeki vakfiyelerin belirttiğine göre, Anadolu Selçuklu Medreseleri'nde öğrenci mevcudu yirmi-kırk aralığındadır. Örneğin, Sivas Burûciye Medresesi'nde otuz talebe, Konya Altun-Aba Medresesi'nde otuz sekiz talebe öğrenim görüyordu. Ancak bu öğrenciler maaşlı (burslu) öğrenci mevcududur. İaşe ve ibatesi medresenin karşılamadığı öğrencilerin de öğrenim gördüğü, böylece öğrenci mevcudunun çok sayıda olduğunu iddia etmek yanlış olmasa gerek. A.Kuran, öğrencinin medrese tarafından belirlenmesi ve kaydının kabul edilmesi konusunda tatmin edici bir bilgiye sahip olunmadığını söyler.⁵¹⁵

4.2.4. Mütevellî

Eğitim müessesesi olan medresede, vakfın idaresinden sorumlu olan kişi mütevellidir. Tarihi kaynaklarda geçen vakfiyeler incelendiğinde, mütevellinin vakfın idaresinden sorumlu kişi olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda Konya Altun Aba Medresesi vakfiyesinde⁵¹⁶, mütevellinin vakfın gelirlerini toplayıp bu gelirleri ihtiyacı olan yerlere harcamakla vazifeli olduğu ifade edilmiştir.⁵¹⁷ Ayrıca Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde mütevellinin müderrisle beraber vakfın gelirlerinden bir kısmını talebelere vermekle sorumlu olduğu dile getirilmiştir. Bunun dışında Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Sivas Gök Medresesi vakfiyelerinde mütevellinin yukarıda ifade ettiğimiz benzer sorumlulukların verildiğini görmekteyiz.⁵¹⁸

⁵¹³ Ş. Özkan; a.g.t, s. 83.

⁵¹⁴ A.Kuran, a.g.e, s. 3.

⁵¹⁵ A. Kuran, a.g.e., s. 3.

⁵¹⁶ Vakfiyesi günümüze ulaşabilen Selçuklu Medreseleri şunlardır: Sivas Gök Medrese, Amasya Halifet Gazi Medresesi, Konya Karatay Medresesi, Konya Sahibiye Medresesi, Konya İnce Minare Medresesi, Konya Altun-Aba Medresesi ve Kırşehir Caca Bey Medresesi. Bunlardan Konya Altun-Aba ve Kırşehir Caca Bey Medreselerinin Vakfiyeleri, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde 3416 ve 2198 numarada kayıtlıdır. Diğer vakfiyeler ise Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 604, 610, 577, 591 ve 592 numaralı defterlerde kayıtlıdır.

⁵¹⁷ Osman Turan, “*Semseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı*” Belleten, C. XI, S. 42, Ankara 1947, s. 202

⁵¹⁸ Refet Yinanç, “Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S. XV, Ankara 1982, s. 14.

Bu anlatılanlardan çıkardığımız sonuca göre Mütevellî medresenin çalışanından ziyade yöneticisi konumu daha ağır basmaktadır. Ayrıca mütevellî vakfın sahip olduğu medrese ile alakadar olmuşlardır. Genel olarak talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması anlamında ciddi görevler üstlenmişlerdir. Misal olarak Kırşehir Cacabey Medresesinde mütevellî, talebelerin erzaklarının karşılanmasında direkt alakadar olmuştur.⁵¹⁹ Mütevellînin sorumluluklarından bir tanesi de müderris haricinde medreseye çalıştırılmak üzere alınacak kişilerin belirlenmesinde komisyon üyeliği yapmaktır. Tarihi kaynaklardan edindiğimiz diğer bilgi de burs alacak talebelerin seçiminde mütevellîler müderrislerle birlikte çalışmışlardır.⁵²⁰ Öyle ki mütevellîlerin müderrislerin seçiminde dahi aktif rol aldıkları iddia edilmektedir.⁵²¹

Mütevellînin bir başka vazifesi, medreselerde düzenlenen törenleri organize etmesidir. Bunun kanıtı Sivas Gök Medrese vakfiyesinde ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.⁵²²

Vakfiyelerde dile getirilen mütevellînin sorumluluklarından bir diğeri de teftiştir. Mütevellînin buradaki görevi senede bir kez kadının makamında müderris, fakih, öğrenciler ve ileri gelen şahıslara vakfiyeyi okumakla sorumluydu.⁵²³ Buradaki amaç vakfın kurallarını tekrar hatırlatarak faaliyetlerin vakfiyedeki kurallara göre devam edip etmediğini takip etmektir.

Mütevellîler medrese çalışanlarından farklı bir ücret almışlardır. Maaşları ile ilgili vakfiyelerde kesin bir belgeye bulunmamaktadır. Lakin maaşları ile ilgili bir orandan söz edilmiştir.⁵²⁴ Cacabey Medresesinde vakıf gelirinin üçte biri,⁵²⁵ Isparta Ertokuş Medresesi⁵²⁶, Sivas Gök Medresesi⁵²⁷ ve Amasya Halifet Gazi Medresesi ise beşte birinin⁵²⁸ mütevellîye ait olduğu ifade edilmiştir. Ne var ki bu oranlar mütevellînin eline geçen net ücreti değildir. Sorumluluğu dâhilinde talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması anlamında harcayacağı meblağ da bunun içindedir.

Mütevellî tayinlerinde vakıf yer yer iradesini akrabalarından yana kullanmıştır. Nitekim Amasya Halifet Gazi Medresesi vakfiyesinde anlatıldığı haliyle “*Hâlifet Gazi mütevellîoğlu Şücâeddin Sinan’ı tayin etmiştir. İkinci olarak onun oğlu Celalettin Muhammed’i daha sonra*

⁵¹⁹ Caca Bey Medresesi Vakfiyesi, İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi Kayıt No: 2196. (Bundan sonra CMV olarak gösterilecek) satır: 525-530.

⁵²⁰ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 862.

⁵²¹ İsmet Kayaoğlu; “Turumtay Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Ankara 1978, s. 106.

⁵²² VGMA, Defter No: 2114, sayfa no: 657.

⁵²³ Ahmet Temir; “*Cacaoğlu Nure'l-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*”, Ankara 1959, s. 136.

⁵²⁴ Sadece Konya Şemseddin Altun-Aba Medresesi Vakfiyesinde mütevellînin 400 dinar alacağı net olarak belirtilmiştir. (Bkz. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi, İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzesi, Kayıt No: 3416, (Bundan sonra ŞAV, olarak gösterilecek) satır no: 145-150.

⁵²⁵ A. Temir, a.g.e., s. 126.

⁵²⁶ Osman Turan; “Mübarüziddin Ertokus ve Vakfiyesi”, *Bellekten*, S. 43, Ankara 1947, s. 419.

⁵²⁷ VGMA, Defter No: 2114, sayfa no: 656.

⁵²⁸ R. Yinanç, a.g.e., s. 12.

da bunun sonuncunun baba bir kardeşlerinden birisinin ve böylece kadınlar hariç kendi nesline vermiştir.”⁵²⁹ Konya ince minare medresesi⁵³⁰ ve Kırşehir Cacabey Medresesinde⁵³¹ de mütevellilik görevi, medreselere ait vakıflar akrabalara verilmiştir. Günümüzdeki fakülte sekreterliğine benzer bir sorumluluk üstlenen mütevelliler müderrisler ile ortak hareket ederek vakfın ideallerine yaraşır biçimde devamlılığında ve yönetiminden sorumludurlar. Bunun dışında Talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması ve kültürel ve sosyal faaliyetlerin gerçekleşmesinden vazifeli idiler.⁵³²

4.2.5. Kütüphane Görevlisi

Anadolu Selçuklu Medreseleri çalışanlarından birisi de “*Hâzinü'l-Kütüb*”⁵³³ ismiyle bilinen kütüphane personelidir. Selçuklular döneminde inşa edilen medreselerde küçük veya büyük olsun hemen hemen her medresede kütüphane kurmak gelenekselleşmişti. Selçuklular dönemi kütüphanelerinden bazıları fevkalade eseri bünyesinde barındırıyordu. Kütüphanenin çalışma prensibi çevreden takdir topluyordu. Bahsettiğimiz konuya en güzel örnek, Konya Altun-Aba Medresesidir. Medresenin vakfiyesine istinaden, “*Her sene yüz dinar kitap alımı hedeflenecek.*”⁵³⁴ Alınacak kitaplar kütüphane görevlisine verilecektir. Kütüphanede muhafaza edilen kitaplar, istifade etmek isteyen kişilere emaneten belli bir ücret karşılığında verilebilecektir.” Rivayete göre, Buruciye Medresesi⁵³⁵ ve Sivas Gök Medresesinin⁵³⁶ her ikisinde de kütüphane görevlisi olarak birer kişinin çalıştığı ifade edilmektedir.

Kırşehir Caca Bey Medresesi vakfiyesinde, kütüphane görevlisi ile alakalı detaylı bilgi verildiğini görmekteyiz. Vakfiyenin beyanatına istinaden, Kırşehir Caca Bey Medresesine kütüphane görevlisi olarak vâkıfın azatlısı olarak bilinen Seyfeddin Sungurca b. Abdullah tayin edilmiştir. Medreseye tayini yapılan bu kişi kütüphaneye vakfedilen kitaplara sahip çıkacak, haftanın pazartesi ve perşembe günlerinde kütüphane açık olacak, medrese talebelerinden veya çevreden kitap almak isteyenlere güvenilir bir varlık göstermesi karşılığında ödünç kitap verilecektir.⁵³⁷ Buradan şu sonuca varabiliriz. Kütüphane görevlisi güvenilir bir şekilde kitapları korumanın yanında, bu kitapları almak isteyen kişilere ödünç vermekle yükümlüdür.

⁵²⁹ VGMA, Defter No: 1047, sayfa no: 311.

⁵³⁰ A. Temir; a.g.e, s. 135.

⁵³¹ VGMA, Defter No: 592, sayfa no: 101, satır: 80-85.

⁵³² İbrahim Balık; “Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu”, Ty, s. 4.

⁵³³ ŞAV; satır: 175-180.

⁵³⁴ ŞAV; satır: 175-180.

⁵³⁵ İ. Balık; a.g,m, s. 4.

⁵³⁶ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır. 40-45.

⁵³⁷ İ. Balık; a,g,m, s.5.

Kütüphane görevlilerinin maaşları konusunda en sağlam belge Kırşehir Caca Bey Medresesinin vakfiyesinde yazmaktadır. Tarihi vakfiyeye göre; kütüphane görevlisi Seyfeddin Sungurca'nın senelik üç yüz altmış dirhem ücret alacağı yazmaktadır.⁵³⁸ Kütüphane görevlisi, en yüksek talebe bursunun iki katı, müderrisin aldığı ücretin dörtte birini alırken, medresede diğer personeller ferraş, bevâb, gibi çalışanlardan ise daha fazla ücret almaktadır. O dönemdeki medreseleri bu vakfiyeye göre genelleyecek olursak, yukarıdaki anlatılanlar da gösteriyor ki günümüzde olduğu gibi, kütüphane görevlisi hizmetli kadrosunda olmayıp bundan daha üst kadroda görev yapmıştır.

4.2.6. Ferraş

Medrese çalışanlarından bir tanesi de ferraştır. Özellikle tüm medreselerin vakfiyelerinde adı geçen ferraş Arapçada, "yayıcı, döseyici" anlamına gelmektedir.⁵³⁹ Ferraşların görevi, vakıf sergilerini kaldırmak, temizlemek ve taşımaktır.⁵⁴⁰

Tarihi kaynaklardaki vakfiyeleri incelediğimizde vakfiyedeki bilgilerle ferraşların görev tanımlamaları örtüşmektedir. Örneğin Caca Bey vakfiyesinde temizlik çalışanı Mübarek b. Abdullah ve Ayaz b. Abdullah'ın adı geçmekte, bunlara toplam senelik üç yüz altmış dirhem karşılığında ödeme yapılması arzu edilmektedir.⁵⁴¹ Günümüzün hizmetli kadrosuna denk gelen ferraşlar, o dönem bu görevlerini icra etmekteydiler. Fakat ferraşların tümünün görevleri sabittir demek doğru değildir.

Medreselerin kimisinde, ferraşlarla birlikte temizlik işleriyle ilgilenen ve kandilleri yakan personel de bulunmaktadır.⁵⁴² Konya Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde ferraşın görevi; "medresedeki örtüleri sermek ve temizliğini yapmak olarak ifade edilmiştir."⁵⁴³ Böylece ferraş görev yaptığı kurumda yapının döşenmesinden ve yatakların serilmesinin yanında temizliğinden de sorumlu olmaktadır.

Sivas Gök Medrese Vakfiyesinde ferraşlarla alakalı "... ferraşın aynı zamanda ihtiyaçları temin edici olması ..." ifadesinin geçtiğini görmekteyiz.⁵⁴⁴ Nitekim ihtiyaçlardan maksat ferraşın kendi sorumluluğuyla alakalı, temizlik malzemeleri, kandil yağı, müderris ve talebehücrelerinin döşenmesi gibi gereksinimlerin tedarik edilmesi anlamında söylendiğini düşünmekteyiz.

⁵³⁸ A. Temir; a.g.e, s. 133.

⁵³⁹ TÜRDAV, *Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat*, İstanbul 1985, s. 273.

⁵⁴⁰ Bahaddin Yediylidiz, "Vakıf İstihlaları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. XVII, Ankara, 1983, s. 57.

⁵⁴¹ A. Temir; a.g.m, s. 134.

⁵⁴² İsmet Kayaoğlu; "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Ankara 1978, s. 106.

⁵⁴³ ŞAV, satır: 160-165.

⁵⁴⁴ VGMA, Defter No: 2114, sayfa no: 655.

Günümüze ulaşan kimi medreselerin vakfiyelerinde ferraş ücretleri şu şekildedir; Sivas Gök Medrese: “*Ferras ayda otuz dirhem ücret almaktadır*”.⁵⁴⁵ Konya Altun-Aba Medresesi: “*Ferras beş dirhem ücret almakta idi.*”⁵⁴⁶Bazı medreselerin vakfiyelerinden edindiğimiz bilgiye göre ferraş en az ücreti Konya Altun-Aba Medresesinde almaktaydı. Kırşehir Caca Bey Medresesi:“*Bu kurumda ferraşlaryıllık, üç yüz altmış dirhem ücret alıyorlardı.*”⁵⁴⁷Konya Karatay Medresesi: “*Ferrasbu kuruluşta müderrisin ¼’ü, muidin ise ½’ si kadar maaş almaktaydı.*”⁵⁴⁸Son olarak Konya’daki İnceMinare Medrese: “*Aylık on dirhem maaş*⁵⁴⁹ ve *günlük çeyrek (ritl)*⁵⁵⁰ *ekmek almakta idi.*”

Yukarda bazı medreselerin vakfiyelerinde, ferraşların ücretleri ile ilgili veriler bulunmaktadır. Ferraşların ücretlerini medreselerde görev yapan diğer personelle kıyasladığımızda onlardan düşük ücret aldıklarını görmekteyiz. Bunun sebebinin bu kişilerin medreselerde sorumluluk almamaları ve hizmet alanlarının kısıtlı olduğu şeklinde açıklayabiliriz.

4.2.7. Bevvab

Günümüzde güvenlikçilerin ve bekçilerin icra ettiği somluluğu medreseler döneminde Bevvablar uygulamaktaydı. Bevvablar, medreselerin giriş-çıkışlarını muhafaza eder, geceleri güvenliği sağlardı. Eğitim müessesesi olan medreseler, belli bir planda işlevini yerine getirebilmesi için giriş- çıkış saatleri bir kurala göre düzenlenmiştir. Genellikle yatılı talebelerin mevcudiyeti, talebelere sıkı bir disiplin uygulandığı ve dersdışı vakalarla alakalarının en alt düzeye indirgenmek maksadıyla medreseye giriş-çıkışları muhafaza etmek için bir görevlinin bulunması elzemdi.⁵⁵¹

Kimi medreselerin vakfiyelerinde Bevvablarla alakalı hiçbir bilgi yoktur. Fakat az sayıdaki medreselerin vakfiyesinde bunların varlığından söz edilmiş ve alacağı maaş belirtilmiştir. Bunun haricinde sorumlulukları ve görev alanları ile alakalı bir açıklama yapılmamıştır. Bevvablardan bahseden medreselerin vakfiyeleri şunlardır: Sivas Gök Medrese

⁵⁴⁵ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 100 – 105.

⁵⁴⁶ ŞAV, satır: 160-165.

⁵⁴⁷ A. Temir, a.g.e, s. 132.

⁵⁴⁸ VGMA, Defter No: 2105, sayfa no: 301.

⁵⁴⁹ VGMA, Defter No: 592, sayfa no: 101, satır: 85-90.

⁵⁵⁰ Çeyrek ritl yaklaşık 1,17 kg. yapmakta idi. (Bkz. M. Said Polat, *Moğol istilasına Kadar Türkiye Selçuklularında içtimai ve iktisadi Hayat*, İstanbul 1997 (M.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), s. 187.)

⁵⁵¹ Bu sıkı disiplin medreselerin fiziki yapılarına da yansımıştır. Mesela Anadolu Selçuklu medreselerinde hemen hiçbir öğrenci odasında dışarıya açılan pencere yoktur. Sadece Kayseri Külük Camii Medresesinde pencereler dışarıya açılmaktadır. Burada da örgenci odaları sokak seviyesine göre yüksekte olduğu için kısmen dış etkiler azalmış ve pencere konulmuştur. (Bkz. Ziya Kazıcı, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul 1995, s. 67.

Vakfiyesi: “*Burada görevlilerin içinde bevvabda sayılmış ve aylık yirmi dirhem ücret alacağı belirtilmiştir.*”⁵⁵² Konya Karatay Medresesi Vakfiyesi: Bevvabtan bu vakfiyede bahsedilmiş ve alacağı maaş şöyle izah edilmiştir. “... *Kalan para on sehme (hisseye) ayrılarak, bir müderrise, birinin yarısı muide ve yarısı da ferras ile bevvaba verilir.*”⁵⁵³ Böylece medresenin personeli olan “*bevvab müderrisin ¼’ü kadar maaş almaktaydı.* Turumtay Vakfiyesi: “*Bu vakfiyeye göre ise bevvab dört mud*⁵⁵⁴ *buğday alırken, müderris kırk mud buğday alıyordu.*”⁵⁵⁵ Caca Bey Medresesi Vakfiyesi: “*Buradaki bevvab ise doksan dirhem ücret almaktaydı.*”⁵⁵⁶

Medrese vakfiyelerinde bevvablar konusunda edinilen yukarıdaki bilgiler ışığında düşük maaş aldıkları aşikârdır. Maaşları müderrislerin 1/10’una kadar denkti. Bevvablar konusunda vakfiyelerde isimlerinin geçmeyişi, düşük ücret almaları ile alakalı olabilir.

4.2.8. İmam

Mescit, medreselerin neredeysetümünde yer almaktadır. Medreselerin vakfiyelerinde, mescitlerde vazifeli olan imam, müezzin, duâhan gibi personelden söz edilmektedir.⁵⁵⁷ Medreselerin genelinde müderrislerin bir kişi olduğu düşünüldüğünde yalnızca cuma ve vakit namazları kıldırmak için kimi yapılarda dört ya da beş personelin çalışması dikkat çekicidir.

Bu kadar personelin çalışması tahminen medreseyi yaptıran hayırsever kişinin medreselerde eğitimin verilmesi kadar, buradan sevap kazanmak maksadıyla bu kişileri çalıştırdığı düşünülebilir. Medreseler o dönemde sadece eğitim kurumu olma amacı gütmemekteydi. Toplumun eğitim ihtiyacının karşılanması yanında, bu kuruluşlar sayesinde o dönem insanların ibadet ihtiyaçları da karşılanmış oluyordu. Böylece medreseleri inşa ettiren kişiler gerek medreselerin görevlerinin tam olarak icra edilmesi, gerekse de uhrevî sevap kazanmak niyetiyle bu kadroyu ellerinden geldiğince geniş tutmuşlardır. Nitekim Caca Bey Medresesi Vakfiyesinde bu düşüncemizi kanıtlar mahiyette şu cümlelere geçmektedir: “... *Medresede cuma namazı kılınması ve hutbe okunmasını şartetti ki, maksadı yüce Allah’ın huzurunda derecesini artırmak ve O’nun rızasını kazanmaktır.*”⁵⁵⁸

⁵⁵² VGMA, Defter No: 604, sayfa no. 68, satır: 95-100.

⁵⁵³ VGMA, Defter No: 2105, sayfa no: 305.

⁵⁵⁴ Mud o dönemlerde kullanılan bir tahıl ölçü birimidir. Osman Turan bu dönem için 1 mudu 100 – 120 kg. olarak kabul etmektedir. (Bkz. Turan, “*Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Karatay Medresesi Vakfiyesi*” Bellekten, S. 45, Ankara 1948, s. 61).

⁵⁵⁵ İ. Kayaoğlu; a.g.m, s. 101.

⁵⁵⁶ CMV, satır: 520-525.

⁵⁵⁷ Sivas Gök Medrese Vakfiyesinde toplam 5 tane din görevlisinden bahsedilmiştir.

⁵⁵⁸ A. Temir, a.g.e, s. 132.

Sivas Gök Medresede üç imam ile birlikte, iki müezzin görevlerini icra etmişlerdir⁵⁵⁹. Bunun yanında yine Sivas Gök Medresede öğrenim gören, başarılı, imamlık yapacak seviyede olan talebelerden birinin de bu görevi icra etmesi gerektiği ifade edilmiştir. İmam olacak kişinin Şafi Mezhebine mensup olması arzu edilmiştir.⁵⁶⁰ Konya Altun-Aba Medresesinde ise imam olacak kişinin Hanefî mezhebine mensup olması istenmiştir.⁵⁶¹ Medreselerde vazifeli olan imamların mensup olacakları mezheplerin belirlenmesinde medreseyi inşa ettiren kişilerin mensup oldukları mezhepler bu kararı almalarında etkili olmuştur.

Kimi medrese vakfiyelerinde ise mezhepler konusunda detaya girilmemiştir. Caca Bey Medresesinde imamlık vazifesi, kütüphane görevlisi de olan Seyfeddin Sungurca'ya verilmiştir.⁵⁶² Sivas Buruciye Medresesinde bir imam ve bir müezzin vazifelerini icra etmekteydiler.⁵⁶³ Medresede vazifeli imamlar, dolgun ücret almaktaydılar. Örneğin, Amasya Turumtay Medresesinde vazifeli bir imam, müderris ve muiddin sonra en fazla ücreti alan personeldi.⁵⁶⁴ Kırşehir Caca Bey Medresesinde yalnızca cuma namazlarını kıldırın imam müderris ücretinin 1/3'ünden biraz fazla ücret alıyordu.⁵⁶⁵ Konya Altun-Aba Medresesinde vazifeli imam da müderris maaşının ¼'ü kadar ücret alıyordu.⁵⁶⁶ Bu ücretine Konya Altun-Aba Medresesi personeli muiddin maaşından yalnızca kırk dirhem daha düşüktür. Konya İnce Minare Medresesinde görev yapan imam ise on beş dirhem ücret almaktaydı.⁵⁶⁷

Sivas Gök Medresede vazifeli imamların aldığı ücret ile alakalı kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat müezzinin yirmi beş dirhem ücret aldığı bilgisi verilmiştir.⁵⁶⁸ O dönemdeki medreselerde geleneksel olarak imam müezzinden iki kat fazla ücret aldığı göz önünde bulundurulursa, Sivas Gök Medresede vazifeli imamın elli dirhem maaş aldığı sonucuna ulaşabiliriz. Sivas Gök Medresede vazifeli imam ile muiddin eşit maaş ile görevlerini icra ettikleri sonucuna ulaşırız.⁵⁶⁹ Sivas Gök Medresede imam olarak vazifeli fakihe imamlık kıyafetini sağlamak maksadıyla on dirhem verildiği ifade edilmektedir.⁵⁷⁰

⁵⁵⁹ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 40-45.

⁵⁶⁰ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 50-55.

⁵⁶¹ ŞAV, satır: 155-160.

⁵⁶² A. Temir, a.g.e, s. 133.

⁵⁶³ İ. Balık, a.g.m, s. 8.

⁵⁶⁴ İ. Kayaoğlu, a.g.m, s. 101.

⁵⁶⁵ A. Temir, a.g.e, s. 133.

⁵⁶⁶ SAV, satır: 155-160.

⁵⁶⁷ ŞAV, satır: 155-160.

⁵⁶⁸ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 95-100.

⁵⁶⁹ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 120-125.

⁵⁷⁰ VGMA, Defter No: 2114, sayfa no: 655.

4.2.9. Müezzin ve Diğer Dini Görevliler

Medreselerde vazifeli imamlarla beraber müezzin başta olmak üzere hatip, nâthan, duâhan, salâhan gibi personelde görev yapmaktaydı.⁵⁷¹

İmamla beraber müezzinin adı çok sık geçmektedir. SivasGök Medresede iki müezzin görev yapmaktaydı.⁵⁷²Medresede vazifeli müezzinlerden bir tanesi mübarek gün ve gecelerde tertiplenen törenlerde insanlara sıcak pide dağıtmakla görevliydi.⁵⁷³YineSivas Gök Medresenin vakfiyesinde müezzine yirmi beşdirhem ücret verileceğinden bahsedilmiştir.⁵⁷⁴O dönem medreselerde müezzinler genel olarak, imamların yarısı kadar ücret almaktaydılar.⁵⁷⁵

Müezzin dışında hatip, nâthan, hafız, salâhan adıyla bilinen kişilerde medreselerde görevlerini icra etmekteydi.⁵⁷⁶

4.3. Diğer Görevliler

Yukarıda ifade ettiğimiz ve tüm medreseleri kapsayan görevlilerin haricinde, mevcut medresede olmayan vebaşka vazifelere mensup personelde bulunmaktadır. Bu görevlilerden en mühimi aşçılardır. Genellikle yatılı olan talebelerin yemeklerini yapmakla vazifeli olan aşçıların da ücretleri kimi vakfiyelerde geçmektedir. Sivas Gök Medresesinin vakfiyesinde, aşçının aylık olarak on beş dirhem ücret aldığı yazmaktadır.⁵⁷⁷

Medreselerde gelir-gider kayıtlarını tutan ve mütevellinin yardımcısı olarak görev yapan müşrifler de çalışmaktaydı.⁵⁷⁸ Bunun dışında medresenin onarımından sorumlu ustalar⁵⁷⁹, vâkıfın türbesinin bakımından sorumlu türbedarlar gibi medrese içerisinde daha pek çok personel bulunmaktaydı. Hububat gelirlerini toplama işi ile vazifeli câbiler bulunmaktaydı.⁵⁸⁰Konya Sahip Ata Medresesindeki vakfiyeye göre mimarlar, câbilerle eşit oranda aylık otuz dirhem⁵⁸¹ücretalıyordu.⁵⁸² Bu ücret aynı medresedeki imamın maaşından

⁵⁷¹ İ. Balık, a.g.m, s. 9

⁵⁷² VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 40-45.

⁵⁷³ VGMA, Defter No: 2114, sayfa no: 652.

⁵⁷⁴ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 95-100.

⁵⁷⁵ İ. Balık, a.g.m, s. 9.

⁵⁷⁶ Hz. Muhammed'in medhine dâir yazılan nâtları okuyan görevlidir. (Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, C. II, s. 647).

⁵⁷⁷ İ. Balık, a.g.m, s. 9

⁵⁷⁸ VGMA, Defter No: 2114, sayfa no: 655.

⁵⁷⁹ VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 95 – 100.

⁵⁸⁰ Câbi vakıf gelirlerini toplamakla görevli olan bir nevi tahsildardır.

⁵⁸¹ VGMA, Defter No: 592, sayfa no: 102, satır: 75-80.

⁵⁸² Sivas Gök Medresede ise câbinin ücreti 40 dirhem idi. VGMA, Defter No: 604, sayfa no: 68, satır: 95-100

daha dolgundu.⁵⁸³Konya Sahip Ata Medresesinde vazifeli kâtip olarak çalışan personel beş dirhem ücret almaktaydı.⁵⁸⁴Konya Sahip Ata Medresesinde vazifeli kâtime diğer medreselerde rastlanılmamaktadır. Konya Karatay Medresesinde iki hafız ile beraber unvanı belirsiz çeşme ve tuvaletlerin temizliğinden sorumlu personelin isminden bahsedilmiştir. İkisi de otuzar dirhem ücret almaktaydılar.⁵⁸⁵

4.3.1. Selçuklu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Nizâmü'l-mülk dönemine kadar medreselerin müfredatı plansız ve gelişigüzelci. Nizâmü'l-mülk ile beraber müfredat daha planlı, sistemli hale getirilerek dersler branşlara ayrılmıştır. Medreselerde eğitim-öğretim talebelerin ebeveynlerine yazaylarında tarla, bağ bahçe işlerinde yardımcı olmaları münasebetiyle medresede eğitim sonbaharda başlardı. Eğitim-öğretimin başlangıcında medresenin açılışını geleneksel olarak sultan veya vezir yapar, ilk dersi de onlar anlatırdı. Medreseye kabul edilen öğrenciler özellikle on beş–yirmi iken kimi zaman bu sayının otuzu bulduğu da görülüyordu.

Özellikle plan, program, müfredat ve fonksiyonel anlamda Büyük Selçuklu Medreselerini kendine rehber edinen Türkiye Selçukluları, Osmanlılara da medreselerin teşkilat yapısı ve işlevini miras bırakmışlardır.⁵⁸⁶O dönemin en büyük eğitim müesseseleri olan Medreseler, kendilerine tahsis edilen değişik vakıflarla, devlete hiç yük olmadan, eğitim ve öğretim faaliyetlerini asırlarca buldukları bölgelerde icra etmişlerdir.

Selçuklu medreselerindeki asıl gaye, toplumda ilmin gelişmesini sürdürmenin yanında âlimlere hizmetleri karşılığı belli bir ücret ödenere kilim insanlarını devletin yanında tutmaktı. Medreselerin kuruluş amaçlarından önemli olanlarından bir diğeri, Fatimî'lerin o dönemde etkin olarak yürüttükleri Şîilik propagandalarını bertaraf edip, diğer Rafizî Mezhebine mensup kişilerin misyoner faaliyetlerine karşı Sünniliğin müdafaasını yapmaktı.⁵⁸⁷Dini eğitim medreselerde Hanefî Mezhebi'nin öğretileri paralelinde veriliyordu.

Medreselerde eğitim, Ortaçağ İslâm dünyasındaki bölümde işlenmiştir; “*Birinci bölümde matematik, astronomi, geometri, fizik, tıp, gramer ve felsefe tahsil edilirken; ikinci bölümde usul, fıkıh, hadis, tefsir, kelim gibi dersler verilirdi. Medreselerdeki dersler konularına göre ihtisaslara ayrılırdı. Darül Hadis, Fıkıh, Tıp gibi. Bu medreselerden mezun*

⁵⁸³ VGMA, Defter No: 592, sayfa no: 102, satır: 75-80.

⁵⁸⁴ VGMA, Defter No: 592, sayfa no: 592, satır: 90-95.

⁵⁸⁵ VGMA, Defter No: 2105, sayfa no: 305.

⁵⁸⁶ O. Turan, a.g.e., s.123–124; İ. Balık, “Sivas Gök Medrese”, s.263–267.

⁵⁸⁷ Bayram – Karabacak, a.g.m., s. 53.

olanlara, aldıkları eğitime göre meslek ruhsatı verilirdi. Hekimler ile cerrahların bu ruhsatı alabilmeleri için sırasıyla imtihanlardan geçmeleri gerekiyordu.”⁵⁸⁸

4.3.2. Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları

Medreseler, devlet adamları tarafından inşa edilmelerinin yanında birçok hayırsever vatandaş tarafından da, o dönemin talebelerinin öğrenim görmeleri için yaptırılmışlardır. Bu yapıların her birinin kendilerine ait bir müfredat programı bulunmaktaydı. Medreselerdeki müfredat, özellikle bu kuruluşları yaptıran kişilerin politikalarına göre şekillendirilmekteydi. Oluşturulan bu program medresenin vakfiyesine yazdırılırdı.⁵⁸⁹ Şayet kurumun banisi bir devlet adamı ya da sultan ise müfredata daha fazla önem verilirdi. Medreseyi kuran kişinin politikalarına hizmet edecek bir eğitim anlayışı sürdürülmekteydi.⁵⁹⁰

İhtisas medreseleri, işlevlerine göre; Dârü'l-Hadis, Dârü't-Tıp ve Dârü'l-Kurra olarak üç grupta ayrılıyordu.⁵⁹¹ Sivas'taki Çifte Minare Medresesi Dârü'l-Hadis iken Dârü's-şifâ Medresesi, adından da anlaşıldığı gibi Dârü't-Tıp grubundadır. Dârü's-şifâ medresesinde de tıp eğitimi ve tedavisi birlikte verilmektedir. Selçuklular zamanında Sivas'taki yapılarda hangi eserlerin ders kitabı olarak okutulduğuna dair kesin kayıtlar bulunmamaktadır. Fakat Osmanlı devri eğitim-öğretimi, Selçuklunun devamı olduğuna göre, Osmanlı yapılarındaki kitapların Selçuklular döneminde de okutulduğu yargısına ulaşabiliriz.

4.3.2.1. Hadis

Kütübü Sitte⁵⁹²

Hüseyin b. Mahmud el-Ferra' el-Beğavi'nin “*Mesabihu's-sünne*” adlı dört bin yedi yüz on dokuz hadisten meydana gelen eseridir.⁵⁹³

İmam Sağani diye bilinen Raziyyu'd-Din Hasan b. Muhammed al-Sağani'nin “*Meşariku'l-Envari'n-Nebeviyye min Sihahi'l-Ahbari'l-Mustafaviyye*” isimli, altı sahih hadis kitabından derlenen iki bin iki yüz kır altı hadisi içeren eseri.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ İ. Balık, a.g.m, s. 266.

⁵⁸⁹ Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara, 1998, s.189.

⁵⁹⁰ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, 1983, s. 31.

⁵⁹¹ Câhit Baltacı; *15.ve16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 14.

⁵⁹² Abdullah Kaya, “Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s. 222.

⁵⁹³ A. Kaya, a.g.m, s. 222.

⁵⁹⁴ A. Kaya, a.g.m, s. 222

4.3.2.2. Hadis Usulü

İbn Mübarek. İbnu'l-Esir ve İbn Hacer el-Askalânî'nin "*Nuhbetu'l-Fiker*" isimli eserleri.⁵⁹⁵

4.3.2.3. Fıkıh

Ahmed b.Muhammed Kuduri'nin "*Muhtasaru'l-Kuduri*"adlı eseri
Burhane'd-Din Ali b. Ebi Bekr Mergınani'nin "*el-Hidaye*" adlı eseri.
Burhanu's-şri'a Mahmud'un "*Vikayetu'r-Rivayefi Mesaili'l-Hidaye*" adlı eseri.
Sirâce'd-Din Muhammed b. Mahmud b. Abdi'r-Re_ad es-Secavendi'nin "*Fera'izu's-Secâvend*"adlı eseri.

4.3.2.4. Fıkıh Usulü

Celale'd-Din Ömer b.Muhammed'in "*el-Mu_ni*"si.
Abdu'l-lah b. Ahmed en-Neseфі'nin "*Menaru'l- Envar*"ı

4.3.2.5. Akaid ve Kelam

Ahmed b. Ca'fer el-Hanefi'nin "*Aka'idu't-Tahavi*"adlı eseri.⁵⁹⁶
Necme'd-Din Ebu Hafs Ömer b. Muhammed Neseфі'nin "*Aka'idu'n-Neseфі*"si.⁵⁹⁷
Nasıru'd-Din Tusi'nin "*Tecridu'l-Kelam*"ı.⁵⁹⁸
Abdullah b. Ömer Beyzavi'nin "*Tavaliu'l-Envar*"ı.⁵⁹⁹

4.3.2.6. Tefsir

Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed ez-Zemahşeri'nin, "*el-keşşaf an Haka'iki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*" adlı eseri.⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ A. Kaya, a.g.m, s. 222

⁵⁹⁶ A. Kaya, a.g.m, s. 222

⁵⁹⁷ A. Kaya, a.g.m, s. 222

⁵⁹⁸ A. Kaya, a.g.m, s. 222

⁵⁹⁹ A. Kaya a.g.m, s. 222

⁶⁰⁰ A. Kaya, a.g.m, s. 222.

Nasıru'd-Din Ebu'l-Hayr Abdu'l-Lah b. Ömer b. Muhammed b. Ali'nin "*Kadı Beyzâvî'nin, Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*" adlı eseri.⁶⁰¹

Ebi Muhammed el-Muafe b. _smail'in "*Nihayetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*".⁶⁰²

4.3.2.7. Belagat

Sirace'd-Din Ebu Ya'kub Yusuf b. Ebi Bekr Sekkaki'nin "*Miftahu'l-Ulum*" adlı eseri.⁶⁰³
Celale'd-Din Muhammed b. Abdi'r-Rahman el -Kazvini'nin "*Miftahu'l-Ulum*" a yaptığı "*Telhisu'l-Miftah fi'l-Me'ani ve'l-Beyan*"ı.⁶⁰⁴

4.3.2.8. Arab Dili

4.3.2.8.1. Sarf

İbn Hacib diye meşhur olan Ebu Amr Osman b. Ömer'in "*eş-şafiye*"si.⁶⁰⁵
İzze'd-Din Ebu'l-Feza'il İbrahim b. Abdi'l -Vehhab b. İma'd-Din b. İbrahim Zincani'nin "*el-İzzî*"si.⁶⁰⁶
Ahmed b. Ali b. Mes'ud'un "*el-Merahu'l-Ervah*"ı.

4.3.2.8.2. Nahv

Abdu'l-Kahir el-Curcani'nin "*el-Avamil*"i.
Nasır b. Abdi's-Seyyid Matrizi'nin "*el-Misbah*"ı.
İbn Hacib'in "*el-Kafiye fi'n-Nahv*"i.⁶⁰⁷
Cemale'd-Din Ebu Abdi'l-Lah Muhammed b. Abdi'l-Lah Ta'i'nin "*el-Elfiye fi'n-Nahv*"i.⁶⁰⁸
Selçuklular devri eğitim-öğretimin sadece dinialanlarda olmadığını; Mantık, Kelâm, Belâğat, Tıp, Astronomi, Lügat, Nahiv, Hendese, Hesap, Heyet ve Felsefe gibi aklî ilimlerinde okutulduğunu yukardazikretmiştik.⁶⁰⁹

⁶⁰¹ A. Kaya, a.g.m, s. 222.

⁶⁰² Bu eserin yedinci cildi 3998 numara ile Sivas Ziya Bey Kütüphanesinin yazma eser bölümündedir. Dili Arapça olan bu Yazma eserin tarihi Hicri 614'dür.

⁶⁰³ A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, s.28.33.

⁶⁰⁴ A. Kaya, a.g.m, s. 223.

⁶⁰⁵ A. Kaya, a.g.m, s. 223.

⁶⁰⁶ A. Kaya, a.g.m, s. 223.

⁶⁰⁷ A. Kaya, a.g.m, s. 223.

⁶⁰⁸ A. Kuran, a.g.m, s.28-33.

⁶⁰⁹ A. Kaya, a.g.m, s. 223.

SONUÇ

Medeniyetler sağlam temeller üzerine bina edilmelidir. Medeniyetin temeli sağlam değilse o medeniyetin içi boştur, oradan medeniyet çıkmaz. Anadolu Selçuklu Devleti, Türk-İslam medeniyetinin öncüsü olmakla birlikte devamı niteliğindedir. Bu medeniyetin beslendiği iki kaynak vardır. Bu kaynaklardan birincisi, Kuran-ı Kerimdir. İkincisi de Hz. Peygamberin öğretileri yani hadisleridir. İslam devletlerinin ortaya çıkardığı medeniyetlerin temel kaynağı her zaman bu iki değer olmuştur. Türkler Müslüman olarak, İslam medeniyetinin öncüsü konumuna gelmişlerdir. İslam medeniyetinin bayrağını Türk milletine yakışır bir şekilde taşımışlardır. Evvela, Büyük Selçuklular sonra Anadolu Selçuklular ve daha sonra ise Osmanlılar İslam medeniyetinin yeryüzü uygarlığı içerisinde yer almasını sağlamışlardır. Arapların Hz. Peygamberden aldığı yüce öğretiler ile Türklerin siyasi, askeri ve siyasi alanlardaki başarıları birleşerek Müslüman–Türk medeniyeti oluşmuştur. Nitekim en önemli etken ise tez çalışmamızda ifade ettiğimiz İslam eğitim ve öğretim işlevi içerisinde yerini alan Anadolu Selçuklu Devletinde yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleridir.

Medreseler geleneksel yapı üzerine kurulmuşlardır. Sıbyan mektepleri ve Daru'l Huffazlar medrese öncesi eğitim kurumlarıdır. Bu kuruluşlar medreselere öğrenci göndermekteydi. Medreseler yapısı bakımından özel eğitim kurumlarıdır. Hayırseverlerin ve vakıfların bu müesseselere maddi destek sağlamaları ve bu müesseseleri inşa ettirmeleri. Bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya göç eden Türkler, kısa sürede bu toprakların çok büyük bölümünü egemenlikleri altına almışlardı. Anadolu'nun belli başlı bütün şehirlerini ilim ve eğitim-öğretim müesseseleriyle, mektep ve medreselerle donatıp, buraları zamanının birer ilim ve kültür merkezi haline getirmişlerdi. Türk-İslam eğitim ve öğretim tarihinin başlangıcını teşkil eden BüyükSelçuklular kendisinden sonra gelecek devletlere her yönden örnek olmuşlardır. Anadolu Selçuklular zamanında faaliyete geçen eğitim ve öğretim müesseseleri daha sonra kurulacak olan Osmanlılar devletindeki ilmi faaliyetlere; teşkilat, sistem, mimari, metodik, öğrenim ve medrese düzeneği olarak etkide bulunacaktır.

Medreseler kuruluş gayesi yanında, mimari açıdan açık avlulu, kapalı avlulu ve kubbeli olarak inşa edilmiştir. Medreselerin bölümleri; avlu, eyvan, mescid, türbe, talebe odaları, kışlık dersane, havuz ve çeşme gibi unsurlardan oluşmaktadır. Medresenin öğretim personeli; müderris, muid ve talebedir. Medreseye bağlı kuruluşlar; mescid, cami, kütüphane, tekke, zaviye, vakıf ve imareten oluşur. İhtisas medreseleri; darü'l-hadis, darü'l-kurra ve darü'sşifadır. Medreselerde okutulan dersler, saraya ait olan ve medreselerden mezun olan

kişilerin, istihdam yönü ile birbirine örtüşen yönleri, etkileşimleri ve benzerlikleri ele alınmıştır. Osmanlılar Anadolu Selçuklulardan dolayı olarak aldıkları bu mirası, yapılması gereken en güzel biçimde sürdürmüşler ve zamanla geliştirerek İslam medeniyetinin devamını sağlamışlardır.

Ben şahsi görüşümü ifade edecek olursam, çok şükür Rabbim tezimin sonuç bölümünü yazmayı bana nasip etti. Tezimin konusu, “Anadolu Selçuklu Devleti dönemindeki medreseler” kısaca ortaçağda Anadolu’da eğitim faaliyetleri diyebiliriz. Anadolu Selçuklu Devleti sınırları günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırlarıyla uyuşmaktadır. Asırlarca önce, Konya, Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Çankırı, Antalya başta olmak üzere ismini zikredemediğimiz birçok şehri mimari açıdan mamur etmişlerdir. O dönemden kalan birçok tarihi eser dimdik ayakta durmaktadır.

Yaklaşık sekiz asır önce kurulan ve işlevini Osmanlı Devleti’nin son anlarına kadar devam ettiren medreseler insanı hayrete düşürmektedir. Geleneksel bir eğitim veren medreseler halkın her daim takdirini kazanmıştır. Çok çeşitli milletlerin yaşadığı bu topraklarda medreseler doğru eğitim vermiş ki asırlarca sekteye uğramadan eğitim faaliyetini sürdürmüştür. Medreselerin mimari yapısı, unsurları, idari yapısı, personeli, eğitim gören talebeleri, devlet adamları ve halkın bu eğitim kurumlarına sahip çıkmaları, çok daha önemlisi hayırseverler tarafından kurulmuş olmaları ve her medresenin vakfiyeleri sayesinde devlete yük olmadan toplumun eğitim ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Üzücü tarafı, bu harika müesseseler hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Atalarımızın bize bıraktığı bu önemli eserler öksüz bırakılmıştır. Medreseler konusunda tez ya da doktora yapan akademisyen sayısı çok yetersizdir. Hatta bazı akademisyenler medreselerde akli ilimlerin gösterilmediğini sadece dini ilimlere önem verildiğini söyleyerek eleştiride bulunmaktadırlar. Kendim bu eleştirilere katılmıyorum. Medreseler o günün şartlarında doğru eğitim vermiştir ki asırlarca topluma hizmet vererek ayakta kalabilmiştir. Osmanlı devletinin son dönemlerinde bilim ve teknolojik anlamda geri kalmışlığın faturası medreselerde öğretilen din eğitimine kesilmemelidir. Elbette akli ilimlerin üniversite ayarındaki medreselerde verilmeyişi doğru değildir. Bu hata o dönemin politikacılarının eksikliğidir. Kendim bir ilkökul öğretmeniyim, son cümlem eğitim sistemimizdeki eksiklikleri aşırı maliyetlerle yurtdışında başka ülkelerde çözüm aramaktansa ilk olarak tarihimize bakmalıyız. Medreseler asırlar boyu ayakta kalmayı nasıl başarmıştır. Birçok devlet adamı ve ilim insanı yetişmiştir. Bu konular enine boyuna tüm bilimlerin içine katılarak irdelenmeli araştırılmalıdır. Böylece biz de atalarımıza olan vefa borcumuzu ödemiş oluruz.

KAYNAKÇA

ACARLIOĞLU, Ahmet, “İlk Dönem İslam Tarihi’nde Kadının Konumu”, *Artuklu Akademi*, C. 5, S. 1, s. 115-139.

AÇIKYILDIZ, Şengül, “Mardin Emineddin (Emînüddin) Külliyesi: Hami Ve Mimari”*Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 2, Ankara, 2017, s. 13-31.

ADIGÜZEL, Adnan, İslamiyet’in ilk dönemlerinde Eğitim Öğretim, Diyanet İlmi Dergi C. 37 sayı 2, 2001, s.43-99.

AĞIRAKÇA, Ahmet, *Hz. Ömer*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

AKÇA, Fatih, *Hilafet Kurumu-İlk Dört Halife Döneminde Kültür ve Medeniyet*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2012.

AKKOYUNLU, Adil; *Hz Ali*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2007.

AKGÜNDÜZ, Hasan; *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş*, İstanbul 1997.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, A. Ün. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. Ankara, 1985.

ALTAN, Çetin, “*İrfan Ordusunun Temelleri, Türklerde Medreseler*”, Dini Araştırmalar Özel Sayısı, Seba Ofset, II. Sayı: 5, Ank. 1999, s.180

ALTUN, Ara, “*Emînüddin Külliyesi*” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, Ankara, 1995, s. 119

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya Ticaret Odası, Konya, 1998.

ARSLAN, Ali, *Darülfünun’dan Üniversite’ye*, İstanbul Kitabevi Yay., İstanbul 1995.

ATÇEKEN, Zeki, *Konya’da Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, T.T.K. Yay. Ankara 1998.

ATÇEKEN, Zeki, “Konya Şer’iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Özel Sayı I, Konya 1998, s. 53-62.

AYDIN, Erdem, “*Anadolu’daki Ticaret Yolları ve Sağlık Hizmetleri*”, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, S.2-3, İstanbul 1997, s. 164-176.

AYDINOĞLU, Yasemin, *Selçuklularda Tıp Eğitimi Ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.

BALIK, İbrahim; "Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III (12), 2001, s.171-182.

- BALIK**, İbrahim, “*Cacabey Medresesinin Türkiye Selçukluları Eğitimindeki Yeri ve Önemi*”, I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları, Kırşehir, 2004. s. 59-66.
- BALTACI**, Cahit, *Fatih Sultan Mehmet Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri*, İBBKİDB Yay. İstanbul 1995.
- BALTACI**, Cahid, *XV. XVI asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976.
- BARTHOLD**, W, *İslam Medeniyet Tarihi*, D.İ.Başk. Yay. Ankara 1977.
- BAYRAM**, Sadi; Ahmet H. **KARABACAK**, “Sahip Ata Fahrü’ddin Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, 1981, s. 31-69.
- BASAR**, Zeki, “Harput Mâristanı”, *Dirim Dergisi*, C. XLVI, S. 9, İstanbul, 1971, s. 419-422.
- BAYKARA**, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998.
- BEKEN**, Ahmet, *İlk Kuruluş Dönemlerinde Medreselerde Dini İlimlerin Öğretimi. Nizamiye ve Müstansırıyye Örnekleri*, ÇÜSBEFDBABD, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2014.
- BİBİ**, İbn, *El Evamirü’L- Ala’iye Fi’L- Umuri’L-Ala’iye (Selçuk Name)*, II, M. Öztürk (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- BİLGET**, N. Burhan; *Sivas’ta Burûciye Medresesi*, Ankara, 1991.
- BOZKURT**, Nebi; “Medrese”, TDV *İslam Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yay. Ank. 2003, s.323-327.
- BUHL**, F; “Ebû Bekir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, MEB Basımevi, İstanbul 1977, s. 12-14.
- BURSALI**, M.N; Allah’ın Aslanı ve Evliyalar Sultanı Hz Ali, Çelik Yay, İstanbul 2011, s. 307-310.
- CANTAY**, Gönül, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârü’ş-şifaları*, Atatürk Dil, Tarih Yüksek Kurum Yayınları, Ankara 1992.
- ÇATAKOĞLU**, M.Şerif, “*İslam Tarihi Bilim Dalı, Anadolu Selçuklu Dönemi İlmi Faaliyetleri Ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmi Faaliyetlerine Tesiri.*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002.
- CEVDET PAŞA**, Ahmed, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, I-II metin Muhsin Bozkurt (Sad.) Çile Yay. İstanbul 1981.
- CEYLAN**, Alaatin, “*Kanûnî Zamanında Akşehir Kazâsı*”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1993.
- COAD**; “*Cevdet Maarif*”, 328, 25 B 1217/M.21 Kasım 1802.
- ÇAKMAK**; Abdullah, Mehmet **YAĞCI**, “Mübârizüddîn Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafı.” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 19, Sayı: 1, Haziran 2017, s. 59-81.*

ÇAKMAKOĞLU, Alev, *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri’de Türk Devri Mimarisi*, Ankara, 1997.

ÇAMDİBİ, H. Mahmut, *Din Eğitime Giriş (Robert J.Braidwaad)*, İfav Yay. , İstanbul 1989.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet; “Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları”, *Tarih Dergisi*, S: XXXIV, İstanbul 1984, 495-532.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet; “Kayseri Hunat Külliyesi”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 1, S.2, Ankara, 1998, s.23-26.

ÇELEBİ, Ahmet, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, Terc. Ali Yardım, Damla Yay. İstanbul,1983.

ÇELEBİ, Evliya; “*Seyehatnâmesi*”, c. III.

ÇINAR, Hüseyin, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

DAĞ, M. Hıfzu; Rahman Raşid Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, MEB Yay., Ankara 1974.

DEMİRALP, Yekta; *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri, (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank.1999.

DEMİRCAN Yasemin (Özirmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yay, Kayseri 1992.

DEMİRCİ, Mustafa, *Beytü’l – Hikme*, İnsan Yay. İstanbul 1996.

DENİZLİ, Hikmet, *Sivas Tarihi Anıtları*, Sivas ts.

DİŞLİ, Gülşen, *Anadolu Selçuklu Ve Osmanlı Darüşşifalarında İşlevsel Sistemlerin Ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Doktora Tezi, Ankara, 2014.

DOĞAN, N. Şaman; “*Kayseri’deki Selçuklu Külliyesi*”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2012 Bahar(16), ss.191-214.

DOĞAN, N. Şermin; “*Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş.*” Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Edebiyat Dergisi, C: 27, S: 1, Haziran 2010, s. 231-251.

DOĞAN, N Şermin, “Ortaçağ’da Anadolu’nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri-Darüşşifalarından Örnekler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 28., S. 2, Ankara, 2013, s. 429-443..

DURAN, Hakkı; “*Çankırı-Taş Mescidi (Cemaleddin Ferruh Dâru’l-Hadis’i)*”,<http://enderunistanbul.org.tr/medreseler/104-cankiri-tasmescid-cemaleddin-ferruh-darulhadisi.html>, 05.04.2019.

DURUKAN, Aynur, Ertokuş Külliyesi, *DİA*, XI, İstanbul: 1995, s. 313-314.

DÜNDAR, Mahmut, “Erken Dönem İslami Eğitim”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7 Sayı 32, s. 289-299.

- EBU ABDULLAH**, b.Muhammed İsmail el Buhari ty. *Mektebu'l –İslami Sahihul Buhari*, İstanbul.
- EBU'L-VELİD**, Muhammed el-Ezraki, *Kabe ve Mekke Tarihi*, Terc: Y. Vehbi Yavuz ,Feyiz Yay., İstanbul,1974.
- EDHEM**, Halil; “*Kayseri Şehri*”, (Sadeleştiren: Kemal Göde), 1000 Temel Eser, No: 93, Ankara, 1982.
- EFLAKİ**, Ahmet, *Konya Tarihi*, Çev: Tahsin Yazıcı Konya 1964.
- EMİNOĞLU**, M. Emin, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 1999.
- ERASLAN**, Erdal, *Türkiye Selçuklu Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
- ERDEM**, Gazi, İslam Kültür Tarihinin İlk ilimler Akademisi: Beytü'l- Hikme, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak – Haziran, C. 16, S. 42, 2013 s. 57-77.
- ERDEMİR**, Aşar, *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya 2001.
- ERDOĞAN**, H. Abdülkadir, “*Alâeddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi*”, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 33 (1915), s. 532-534.
- ERGİN**, Osman; “*Türkiye Maarif Tarihi*”, C.1-2, İst. 1977.
- ERGÜN**, Mustafa, “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişim”, *Yeni Türkiye*, S.32, 2000, s. 735-753.
- EYİCE**, Semavi, “Cacabey Medresesi”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C.6, s. 539-541.
- FAYDA**, Mustafa, “Dört Halife/Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi (632-661)”, *İslam Tarihi*, Ed: Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s. 229-324.
- FAZLIOĞLU**, İhsan, “Selçuklular döneminde Anadolu’da Felsefe ve Bilim”, *Cogito*, (2001), 29, 152-167.
- FAZLUR** Rahman, *İslâm Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, Çev. Adnan Bülent Baloglu; Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.
- FERİT**, M. M. **MESUT**, “Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri”, *Konya Halkevi Nesriyatı*, S.4, İstanbul1934.
- FURAT**, Z. Ayşe, “Eğitim–Mimari İlişkileri Açısından Kuruluş dönemi Osmanlı Medreseleri”, *İÜİFD*, S.8, 2003, s.181-208
- GABRIEL**, Albert, *Kayseri’de Türk Anıtları*, (Çev: A Akif Tüfenk), Güneş Matbaası, Ankara, 1954.
- GORDLEVSKI**, V, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Onur Yay. Ankara 1988.
- GÖKTÜRK**, Türker, **DAĞ**, İsa “Nizamiye Medreselerinin Eğitim Öğretimdeki Rolü”, *The Journal Of Academic Social Studies*, Number. 27, Autumn I 2014, s. 457-469.

GÜL, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, Ankara, TTK, Ankara 1997.

GÜDER, Aytaç, *Anadolu Selçuklu Mimarlığı'nda Medrese Ve Darüşşifa İle Türbe İlişkisi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

GÜL, Muammer, Atilla **BAYRAM**, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo -Politik Yapısı*, Konya İl Emniyet Müdürlüğü AR-GE Yay. Konya 2003.

GÜMÜŞHÂNEVİ, Z. Ahmet, *Râmûzu'l Ehâdis*, Pamuk Yay, İstanbul, 1996.

GÜN, Recep, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun, 1999.

HARMAN, H. Uzun, *İnce Minareli Medrese'nin Taç Kapısındaki Kitabelerin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015.

HATAY, Hüseyin, “Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programı ve İcazetnameleri”, *Vakıflar Dergisi*, C. 8, VGMY. Ankara 1981, s 171-235.

HATAY, Hüseyin; *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, 1983.

HIZLI, Mefail, “Kuruluşundan Osmanlılara kadar Medreseler” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 C.2 yıl 2, Bursa, 1987, s. 273-281.

HİZMETLİ, Sabri, *İslam Tarihi “İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar”*, Ankara İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara, 1991.

HİTTİ, K. Philip, Hasan İbrahim Hasan C.II, 379-383, *Siyasi, Dini, Sosyal, Kültür İslam Tarihi*, çev. İ.Yiğit, 1987.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”*, C. I, İstanbul 1999.

İNAN, İnan, *Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1969.

İPŞİRLİ, Mehmet, *Anadoluda Eğitim Öğretim*, İ.A, Cilt. 3, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991.

İZGİ, Cevat, “Osmanlı Medreselerinde İlim “Riyazî İlimler””, C. I, İst. 1997.

KARAGÖZ, Naim; “Mardin Şeyh Eminüddin Bîmâristanı”, <http://www.naimkaragoz.dr.tr/tr/makale.aspx?hbr>

KARAMAĞARALI, Haluk, “Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumelerinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 21, Ankara, 1976, s. 199-245.

KAYA, Abdullah; “Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, 2008, s. 212-242.

- KAZICI**, Ziya, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1995.
- KAZICI**, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.
- KAZICI**, Ziya; *İslami ve Siyasi Açısından Vakıflar*, MÜİF Yay.1985.
- KAYAOĞLU**, İsmet, “Turumtay Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Ankara 1978, s. 91-113.
- KEMALOĞLU**, Muhammed, “XI. – XIII. yy Türkiye Selçuklu Devleti’nde Eğitim Öğretim (Medreseler” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S. 2, 2015, s. 62-79.
- KEMALOĞLU**, Muhammed, “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârü’ş-Şifâlar” *Hikmet Yurdu, Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak – Haziran 2014/1*, s. 289-301.
- KESKİOĞLU**, Osman, *Hülâfa-i Raşidun*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.
- KONYALI**, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 2007.
- KONYALI**, İ.Hakkı; “*Nasrettin Hoca Şehri Akşehir*”, *Tarihi Turistik Klavuz*, İstanbul.
- KONYALI**, İ. Hakkı, “Bir hüccet iki vakfiye” *Vakıflar Dergisi*, S. 7, İst, 1968, s. 97-111.
- KŞS**; No. 8, s. 2.
- KÖKER**, H. Ahmet, *Selçuklu Sifahaneleri, Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, (14 Mart 1991), Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay. No:13, (Ed. A.H. Köker), Kayseri 1992.
- KÖKSAL**, M.A, *Kitap ve Sünnet*, TDV Yayınları, Ankara 1994.
- KÖPRÜLÜ**, M. Fuat, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, T.T.K Yay. Ankara 1984.
- KÖYMEN**, M. Altay, *Alparslan ve Zamanı*. MEB Yay. İstanbul, 1995.
- KÖYMEN**, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993.
- KUBAN**, Doğan, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002.
- KUCUR**, Sadi, *Cacaoğlu Nureddin maddesi*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.
- KURAN**, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, T.T.K. Yay. Ankara 1969.
- KUTLU**, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992.
- KÜÇÜKDAĞ**, Yusuf, *Konya’da Alâeddin Dârü’s-Sifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı, Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı - Makaleler I*, Konya, 2004.
- KÜTÜKOĞLU**, Mübahat, *XX. Asra Yetişen Osmanlı Medreseleri*, TTK Yay. Ank. 2000.
- MADELUNG**, W, “XI.-XIII. Asırlarda Hanefî Âlimlerin Orta Asya’dan Batıya Göçü, İmam Maturidi ve Maturidilik”, haz. S. Kutlu, Kitabiyat Ankara, 2003, ss. 369-383
- MAKDİSİ**, George, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim*, Gaye Kitabevi Dağıtım, İstanbul, 2004.

MAKDİSİ, George, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim, İslam Dünyası ve Hristiyan Batı*, Gelenek Yay. İst. 2004.

MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay. İstanbul, 2000.

MUŞMAL, Hüseyin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2000.

NAZİF, Ahmet, *Mirat-ı Kayseriyye veya Kayseri Tarihi* (Çev: Mehmet Palamutoğlu) Kayseri, 1987.

NAFİZ Rıdvan ve İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, R. Toparlı (Haz.), Seyran Yayınları. Sivas, 2005.

NİZÂMÜ'L-MÜLK, *Siyasetname*, Çev. Nurettin Bayburtlugil, Dergâh Yay. 2003.

OCAK, Y. Ahmet, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 247-271.

ODABAŞI, Zehra, "Karatay Medresesinin Biçimlendirilmesi ve Mimari Anlam Boyutu", *USAD*, Güz,(5), ISSN: 2548-01154, s. 253-270.

ORMAN, İsmail, *Medrese*, İ. A. C.28, Ank. 2003, s. 338-339

OKUMUŞLAR, Muhittin, "Ehl-i Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi.", *Marife Dergisi*, Yıl. 8, Bahar, S.1, 2008, s. 137-148.

ÖGEL, Semra, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara, 1966.

ÖNEY, Gönül, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay ts.

ÖNEY, Gönül; "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi Anadolu (Anatolia)*, S.12, 1968, s.17-26.

ÖNEY, Gönül, *Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi*, Belleten, C. XXX, S.119, Ankara, 1966.

ÖNDER, Mehmet, *Mevlana Şehri Konya*, Konya Valiliği, Konya, 1962.

ÖNDER, Mehmet, *Konya Maarif Tarihi*, ts.

ÖZBAY, Adem; Reça Ö. Faruk, Hz. Ali'nin Liderlik Sırları ve Hilafet Sanatı, Tutku Yay. İstanbul, 2010.

ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı "Adab-ı Osmaniye"*, İz Yay. İstanbul 2003.

ÖZBİDECİLER, Arzu, *Kayseri Kölük Cami ve Medresesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Sad Kelime-i Hz. Ömer "Hz. Ömer'in Yüz Vecize Sözü"* Çelik Yay. 2009.

ÖZKAN, H. Selim, *Türk Eğitim Tarihi*, İst. 2017.

ÖZKAN; Şerife, *Medrese Tâbirinin ilk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi, İst, C.2, 1983.

POLAT, Yusuf, *Bir eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l- Hikme*, OMÜ Eğitim Bilimler Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, Samsun 2015.

RAHMAN, Fazlur, *İslâm Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, Çev. Adnan Bülent Baloğlu; Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

SALLABİ, M. Ali, *II. Halife Hz. Ömer Dönemi*, çev. Mehmet Aktaş, Ravza Yay. İstanbul 2009.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Ömer*, TDV. Yayınları. Ankara 2010.

SARRE, Friedrich, “Konya Selçuklu Abideleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya Özel Sayısı*, Konya 1999, s. 97-143.

SEMERCİ; Fatih, *Anadolu Selçuklu Medreselerinin Cephesel ve Mekânsal Kalite Analizi: Sivas Kenti Örneği*, İMAD, C. 2, S. 3, , 2017, s. 295-328.

SEZER, Ayten, *Atatürk Dönemi Yabancı Okulları*, TTK yayınları, Ankara 1999.

SÖNMEZ, Selami, *Anadolu'daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 1992.

SÖZEN, Metin; *Anadolu Medreseleri*, C. I, İst. 1970.

SÖZEN, Metin, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, C. II, İstanbul 1972.

ŞAHİNOĞLU, Metin, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, TEV, İstanbul, 1977.

ŞİBLİ, Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devler İdaresi*, C I-II Çev: Talip Yaşar Alp, İstanbul 1975.

ŞİMŞEK, Ahmet, “Cacabey ve Medresesi”, Kırşehir, 2006.

ŞİMŞEK, Ahmet, “Kırşehir’de Eski Bir Rasathane Cacabey Medresesi”, *Ekoloji Magazin Dergisi*, S.8. <http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=32>.

TALAS, M. Asad, *Nizamiye Medresesi ve İslam'da eğitim-öğretim*, Terc. Sadık Cihangir, Samsun Etüt Yay. 2000.

TEMİR, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

TERZİOĞLU, Arslan, *Bimaristan*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, C.6, İstanbul 1992.

TORUK, Ferruh, “Çankırı Darülhadiisi”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C.2, 19. *Vakıf Haftası Özel Sayısı*, (Nisan 2002), Ank. 2002, s. 77-81.

TUNÇ, Cihat, *Sistemik Kelam*, EÜ. Yay, Kayseri, 1994.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihinde, Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1969.

TURAN, Osman, “Mübârizeddîn Er-Tokuş ve Vakfiyesi”, *Belleten*, (XI)43, 1947, s.415-445

TURAN, Osman, *Keykubâd I*, İ.A. C.6, İst. 1985.

TÜRKMEN, Kerim, “Selçuklu Döneminde Kayseri'nin İmar Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1998), (Haz. A. Aktan-A. Öztürk), Kayseri, 1998.

UĞUR, Ferid, “*Konya Rehberi*”, 1339, İstanbul.

UĞUR, M. Ferit, M. Mesut **KOMAN**, *Selçuk Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayat Ve Eserleri*, Halkevi Yayınevi, İstanbul: Konya, 1934.

ULUSOY, Ahmet, *Kuruluşundan XVII. Yy'a Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, SÜSBEİABD, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

UNAN, Fahri, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, (Ed. Ahmet Yasar Ocak), Ankara 2006.

UYAR, Sabri, “Hattatlar Armağanı”, *Konya Dergisi*, S. 113-114.

UZ, M. Ali; <http://www.merhabahaber.com/mevlananin-evi-gevher-tas-molla-i-atik-medresesi-56451h.htm>

UZUNÇARŞILI H. İsmail, *Kitabeler I*, Maarif Vekâleti Yayınlan, İstanbul, Millî Matbaa, 1927.

ÜNAL, H. Rahmi, “*Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*”, İzmir, 1982.

ÜNVER, A. Süheyl, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair”, *Vakıflar Dergisi*, S. 1, Ank. 1938, s. 17-25.

ÜNVER, Ahmet S; “Anadolu Selçuklu Laik Hastaneleri ve Ruh Sağlığı Hizmetleri”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Ankara 1975, s. 209-221.

WITTEK, Paul, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihi*, Çev. Güzin Yalter, Türkiye Yay., İstanbul 1938.

YAVAŞ, Alptekin, *Anadolu Selçuklu Veziri, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, AÜSBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2007.

YEDİYILDIZ, Bahaddi, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. XVII, Ankara, 1983, s. 55-61.

- YILDIRIM**, Ali, *Temel Kültür Müesseselerimizden Dârü'l-Hadîsler*, İstanbul, 1995.
- YINANÇ**, M. Halil; *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, İ. Ün. Yay.1944, İstanbul.
- Osman **ÇETİN**, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yay., İstanbul 1981.
- YILDIZ**, Dursun H; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 7, İstanbul 1988.
- YINANÇ**, Refet, *Selçuklu Medreselerinden Amasya Halîfet Gazı Medresesi ve Vakıfları*, 1982.
- YOSKA**, Erhan, *Türkiye Selçuklularında XIII. Yüzyıldaki Tıbbî Gelişmeler*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.
- YURDAKUL**, Erol, "Kayseri Kölük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları İle İlgili Yeni Görüşler", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Sayı: 1/1, Ankara, 1974.
- YÜKSEL**, M. Mustafa, *Karizmatik Lider Örneği Olarak Hz. Ömer*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din ve Sosyoloji Bilim Dalı, Konya, 2006.
- ZİYÂ**, Mehmet, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, Haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli, Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2010.